

Το δέντρο της ζωής
σε τέσσερις εποχές

Περιβάλλον και Πολιτισμός 2008/9

Το δέντρο της ζωής
σε τέσσερις εποχές

ISBN: 978-960-214-880-8
Copyright © ΥΠ.ΠΟ.Τ. 2009

Αθήνα, 2009

Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού
Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας

Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές

Πανελλαδική Εκστρατεία Περιβάλλον και Πολιτισμός 2008/9

Γενική επιμέλεια: Στέλλα Χρυσουλάκη
Επιμέλεια, σχέδια: Αλεξάνδρα Σέλελη

Σελιδοποίηση – Επεξεργασία εικόνων:
Εκδόσεις Έν Πλώ
Εκτύπωση – Βιβλιοδεσία:
Λυχνία Α.Ε.

Περιεχόμενα

Περιβάλλον και Πολιτισμός 2008/9 – Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές.....	9
Εισαγωγικό σημείωμα.....	14
Αξιολόγηση της Πανελλαδικής Εκστρατείας του ΥΠ.ΠΟ.Τ. «Περιβάλλον και Πολιτισμός – Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές» 2008/9.....	24
Η ελιά	30
Το κυπαρίσσι	52
Ο φοίνικας	62
Η βελανιδιά	76
Ο πλάτανος.....	88
Η άμπελος.....	94
Η δάφνη, η λυγαριά, η μυρτιά	102
Η συκιά, η ροδιά, η μπλιά, η λεμονιά.....	110
Ο κορμός, τα κλαδιά, οι καρποί.....	118
Δέντρα ιερά	130
Το δέντρο ανάμεσα στη ζωή και θάνατο	142
Το δέντρο ανάμεσα στο παρόν και το μέλλον.....	150
Οι φύλακες του δέντρου	162
Φυτικός κόσμος και διάκοσμος.....	172
Το δέντρο ως τόπος	184
Ο κήπος του Παραδείσου	198
Το ευάλωτο δέντρο.....	210
Το ξύλο και οι χρήσεις του	218
Ιστορικά δέντρα, ιστορικοί κήποι	230
Το δέντρο στον κόσμο	254
Η συμμετοχή στην Πανελλαδική Εκστρατεία «Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές» 2008/9.....	264

Περιβάλλον και Πολιτισμός 2008/9

Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές

Οι καταστροφικές πυρκαγιές που σηματοδίνουν τα καλοκαίρια μάς έδωσαν το έναυσμα. Απέναντι σε γεγονότα που μας πληγώνουν και μας οργίζουν, αισθανθήκαμε την ανάγκη να διατυπώσουμε μια απάντηση από τη δική μας θέση, να διαμορφώσουμε μια στάση, να προτείνουμε μια λύση.

Έτσι προέκυψε η ιδέα της διοργάνωσης μιας πανελλαδικής δράσης με τίτλο «Περιβάλλον και Πολιτισμός». Στη χώρα μας, άλλωστε, οι δύο έννοιες εμφανίζονται σε στενή κι αμφίδρομη σχέση. Πόσο συχνά όταν επισκεπτόμαστε ένα χώρο με αρχαιολογικό ενδιαφέρον δεν στεκόμαστε να θαυμάσουμε την ομορφιά του τοπίου; Αλλά και στις πυκνοκατοικημένες πόλεις μας, οι αρχαιολογικοί χώροι δεν είναι που προσφέρουν μια πολύτιμη ανάσα πρασίνου και δροσιάς; Γύρω από τα μνημεία ορίζεται μια ζώνη προστασίας από τη δόμηση, απαραίτητη για την ανάδειξή τους, και συνάμα σημαντική για την ποιότητα της ζωής μας. Η φύση εμπνέει την τέχνη· μα και η πολιτιστική κληρονομιά και η καλλιτεχνική δημιουργία μπορούν να ευαισθητοποιήσουν τους κατοίκους σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος.

Επιθυμία μας είναι η δράση να επαναλαμβάνεται σε ετήσια βάση, με νέο θέμα ανά διετία. Για τα έτη 2008 και 2009 θεματικός άξονας των εκδηλώσεων ορίστηκε «Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές». Η πρόσκληση της συμμετοχής απευθύνθηκε στις Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού, αλλά και σε άλλους πολιτιστικούς φορείς, εποπτευόμενους ή ανεξάρτητους, οι οποίοι επέλεξαν εκθέματα, μνημεία, χώρους ή φυσικά δέντρα και τα ανέδειξαν με ένα ενιαίο σήμα που στάλθηκε σε όλους. Στα μνημεία και στα δημόσια μουσεία που συμμετείχαν στον εορτασμό, διασφαλίστηκε η ελεύθερη είσοδος.

Έτσι, κατά τις ημέρες του εορτασμού, σε όλη την επικράτεια, οι διοργανωτές των εκδηλώσεων και το κοινό αναζήτησαν στις συλλογές των μουσείων, στους αρχαιολογικούς χώρους ή ακόμα και στις πλατείες των πόλεων το δέντρο στις ποικίλες εκδοχές του: φυσικά δέντρα ιστορικής σημασίας, δέντρα ζωγραφισμένα, σμιλεμένα και κεντημένα, δέντρα με πλούσιους καρπούς και όμορφα άνθη. Μίλησαν για τους μύθους, τις λατρείες, τις παραδόσεις και τα ιστορικά γεγονότα που συνδέθηκαν με αυτά. Είδαν τα μνημεία μέσα στο φυσικό τους περιβάλλον και διερεύνησαν την αμοιβαία τους σχέση. Η κάθε συμμετοχή συνέβαλε ώστε να αναδειχθεί, τελικά, το δέντρο ως έκφραση των δυνάμεων της βλάστησης και σύμβολο της αένανης αναγέννησης, προσφιλής σύντροφος της ζωής των ανθρώπων και πηγή έμπνευσης για την τέχνη, στοιχείο ιερό με μαγικές ιδιότητες, αλλά και κομμάτι της φύσης σε κίνδυνο.

Επιχειρώντας την αποτίμηση της προσπάθειας, θεωρούμε ιδιαίτερα θετικό το γεγονός ότι το Υπουργείο πρόσφερε τη δική του οπτική και όρισε τη δική του παράμετρο σε σχέση με ένα θέμα που απασχολεί έντονα την κοινωνία σήμερα. Η εκστρατεία κατόρθωσε να προβάλει μια ενιαία εικόνα των φορέων του πολιτισμού και να αξιοποιήσει τόσο τη δυναμική μεμονωμένων δράσεων όσο και ενός δικτύου συνεργασιών.

Επιτυχής στάθηκε η εναρμόνιση της εκστρατείας με τις απόψεις της σύγχρονης μουσειολογίας και τις αρχές της πολιτιστικής διαχείρισης. Ο σχεδιασμός έλαβε υπόψη ζητήματα και προκλήσεις, όπως οι θεματικές περιηγήσεις και η διαθεματική προσέγγιση, η ενεργοποίηση της τοπικής κοινωνίας, η διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τη μαθητική κοινότητα αλλά και για άλλες κοινωνικές ομάδες, η αξιολόγηση και η ανατροφοδότηση. Η υλοποίηση ξεδίπλωσε

μια ευφάνταστη ποικιλία εκδηλώσεων, στοχεύοντας αφενός στην προβολή του κοινωνικού ρόλου των μουσείων και των χώρων πολιτισμού και αφετέρου στην ενίσχυση της επισκεψιμότητάς τους. Η εκστρατεία «Περιβάλλον και Πολιτισμός» αποτέλεσε μια σημαντική εμπειρία, ένα παράδειγμα καλής πρακτικής στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και της σύνδεσής της με το σήμερα και με τις ζωές όλων.

Το υλικό που συγκεντρώθηκε από τους συμμετέχοντες φορείς εκπλήσσει με τον πλούτο και την ομορφιά του. Τα επιλεγμένα εκθέματα, μνημεία ή σημεία των αρχαιολογικών χώρων φωτίζονται με νοήματα και πληροφορίες, δημιουργώντας τη γοητευτική εικόνα ενός πολύχρωμου ψηφιδωτού. Οι φορείς σχεδίασαν ενημερωτικά έντυπα, τα οποία διανεμήθηκαν στους επισκέπτες μαζί με το γενικό έντυπο του Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας της Διεύθυνσης Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων· με τον τρόπο αυτό η τοπική διάσταση και η ειδική σημασία προβάλλουν, υποστηρίζουν και συνθέτουν το διατοπικό και το διαχρονικό. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι επιλογές αφορούσαν σε έργα ή χώρους που δεν είχαν αξιοποιηθεί στο παρελθόν ή που δεν ήταν προσβάσιμα στο κοινό, και αυτό ασφαλώς συγκαταλέγεται στα θετικά αποτελέσματα της εκστρατείας.

Μια τελευταία πτυχή με ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ότι οι εκδηλώσεις άνοιξαν ένα δίαυλο επικοινωνίας με το κοινό. Οι επισκέπτες που παρακολούθησαν τις εκδηλώσεις (18.000 το 2008 και 40.000 το 2009) είχαν την ευκαιρία να σημειώσουν στα απαντητικά δελτάρια που τους διανεμήθηκαν τις σκέψεις και τους φόβους τους, τα όνειρα και τις ευχές τους, είτε με λόγια είτε με σχέδια. Κατά τις δύο χρονιές της δράσης συγκεντρώθηκαν 10.000 δελτάρια, σταλμένα από επισκέπτες κάθε ηλικίας, από διάφορες περιοχές της Ελλάδας και από διάφορες χώρες του κόσμου. Μια επιλογή αναρτήθηκε στο διαδίκτυο, στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού, κι ένα πολύ μικρό δείγμα παρουσιάζεται στο λεύκωμα αυτό, κοσμώντας πραγματικά τις σελίδες του.

Η έκδοση του λευκώματος έρχεται ως επιστέγασμα και ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας. Δεν επιδιώξαμε απλώς να δημιουργήσουμε ένα έντυπο αναμνηστικό της πρώτης διετίας. Πολύ περισσότερο, αντιμετωπίσαμε το λεύκωμα σαν μια ακόμα πράξη επικοινωνίας: επικοινωνία μεταξύ των συμμετεχόντων, οι οποίοι θα έχουν τώρα τη δυνατότητα να αποκτήσουν μια συνολική εικόνα· επικοινωνία μεταξύ των αντικειμένων που συνομιλούν μεταξύ τους, έστω κι αν προέρχονται από διαφορετικές πολιτιστικές ενότητες ή ιστορικές στιγμές· επικοινωνία, τέλος, με το κοινό, αποδέκτη άλλωστε όλης της προσπάθειας. Το υλικό οργανώνεται και παρουσιάζεται σε θεματικές ενότητες, ενώ στο ευρετήριο που παρατίθεται στο τέλος του βιβλίου περιλαμβάνονται όλα τα αντικείμενα ανά φορέα, καθώς και οι συντελεστές των εκδηλώσεων και οι συντάκτες των λημμάτων.

Όλη αυτή η προσπάθειά μας οφείλει πολλά σε πολλούς. Θα θέλαμε να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας στην επίτιμη Γενική Διευθύντρια κ. Βιβή Βασιλοπούλου και στην αναπληρώτρια Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς κ. Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη για την ουσιαστική από κάθε άποψη στήριξη της εκστρατείας. Επίσης στην ομάδα του Πανεπιστημίου Αιγαίου, τις επίκουρες καθηγήτριες κ.κ. Νίκη Νικονάνου και Αλεξάνδρα Μπούνια και την υποψήφια διδάκτορα κ. Δέσποινα Ανδριοπούλου, που ανέλαβε την αξιολόγηση της εκστρατείας και μας χάρισε ένα εργαλείο πολύτιμο για να συνεχίσουμε.

Στην Προϊσταμένη του Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας κ. Στέλλα Χρυσουλάκη, αλλά και σε όλο το προσωπικό που δούλεψε ακούραστα πέρα από ωράρια και δεσμεύσεις, οφείλονται θερμές ευχαριστίες· και ιδιαίτερα στον γραφίστα κ. Σπήλιο Πίστα, που σχεδίασε το υλικό που στάλθηκε στους συμμετέχοντες φορείς, στις αρχαιολόγους κ. Τόνια Κουτσουράκη και κ. Αλεξάνδρα Σέλελη, που ανέλαβαν τη διοργάνωση, και στην κ. Ξένια Ηλιοπούλου και τον κ. Γιώργο Γρυπαίο, που ανέλαβαν τη γραμματειακή υποστήριξη. Ευχαριστίες, επίσης, απευθύνονται στην Προϊσταμένη του Τμήματος Γραμματειακής και Διοικητικής Υποστήριξης της Διεύθυνσής μας κ. Δήμητρα Αντωνοπούλου.

Τέλος, ευχαριστούμε όλους τους Διευθυντές των φορέων που συμμετείχαν, γιατί πρόθυμα ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα της Διεύθυνσης Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και έδωσαν σάρκα και οστά στην εκστρατεία.

Θέλουμε να πιστεύουμε ότι ο εορτασμός για το «Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές» δημιούργησε μια αξιόλογη δυναμική που θα οδηγήσει, ελπίζουμε, στη γόνιμη συμμετοχή στα επόμενα χρόνια ακόμα περισσότερων φορέων πολιτισμού και στην προσέλκυση ακόμα μεγαλύτερου κοινού, έτσι ώστε η προσπάθεια να συνεχιστεί και να αποδώσει νέους καρπούς.

Το θέμα της εκστρατείας «Περιβάλλον και Πολιτισμός» για την επόμενη διετία θα είναι το νερό. Από τα τέσσερα στοιχεία της φύσης, το πρώτο. Νερό διάφανο, πολύφωνο και μαγικό ή, όπως το είδε ο Οδυσσέας Ελύτης, «νερό φρέσκο που ξεπήδαγε από τους αιώνες».

Σουζάνα Χούλια-Καπελώνη

Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων

Len van Til, Ολλανδία

Φένια Κουρουλή, Μυτιλήνη

«Το δέντρο-ουράνιο τόξο», Ιουλία Β., Αθήνα

Βασίλειος Χριστοδούλου, Αθήνα

Σταύρος Ξένος, Πάτρα

Παναγιώτης Κουρούπης, Ηράκλειο

Χωρίς όνομα, Βόλος

Αριστοτέλης Τριάντης, Καρδίτσα

Η ζωή καταβάλλει τον οβολό του φύλλου της ελιάς...

Οδυσσέας Ελύτης, *Λακωνικόν*

Μέσα από το έδαφος, με τη χάρη του νερού, το δέντρο ορθώνεται στον αέρα. Στη ζωή και το θάνατό του συμμετέχουν τα τέσσερα στοιχεία της φύσης: η γη, το νερό, ο αέρας και, κάποτε, η φωτιά. Παραδίδεται στις αισθήσεις μας, την όραση, την ακοή, τη γεύση, την όσφρηση, την αφή, για να συνθέσουμε την πλήρη εικόνα του· έτσι, στο δέντρο συμπυκνώνεται η εικόνα του κόσμου. Το ίδιο γεύεται το φως, όπως γευόμαστε τους καρπούς του. Αναπνέει και ψιθυρίζει, όπως τα πλάσματα που φιλοξενεί. Προσφέρει τροφή, δροσιά, καταφύγιο· προσφέρεται και γίνεται εστία, σπίτι, καράβι που ταξιδεύει.

Ενεργό αλλά δεμένο στον τόπο που ρίζωσε, εκεί όπου αγκυροβολεί η μνήμη, σηματοδοτεί το χώρο, ορίζει τη ζωή γύρω του για ένα μακρύ, σχεδόν ιστορικό χρόνο. Συντάσσεται με τους αρχέγονους νόμους, τους ομόκεντρους κύκλους της φύσης: τον κύκλο της ζωής και εκείνον του έτους.

Η αστάθεια και η εναλλαγή γέννησαν στους ανθρώπους το φόβο της απώλειας. Με τη σειρά του, ο φόβος γέννησε το δέος, το σεβασμό και οδήγησε στη λατρεία. Φαίνεται ότι ο άνθρωπος των αισθήσεων χρησιμοποίησε τη φαντασία για να επιβάλει την ύπαρξή του σε ένα ρευστό και ανυπάκουο κόσμο. Γλώσσα της φαντασίας τα σύμβολα· έργο της οι μεταμορφώσεις. Δέντρα που κάποτε υπήρξαν κορίτσια δροσερά και όμορφοι νέοι κυνηγοί, συνάμα θηρευτές και θηράματα. Ιστορίες για θεούς που διάλεξαν να εμφανιστούν στους ανθρώπους καθισμένοι στο θρόνο του δέντρου τους. Δέντρα που ακολουθούν τον κύκλο της ζωής των ανθρώπων, ρίζα που ορίζει το ριζικό – τη μοίρα τους.

Ο συμβολισμός του δέντρου, ανεξάντλητος, εντοπίζεται στη θρησκεία, τους μύθους και τις παραδόσεις, στην καθημερινή σκέψη αλλά και στις φιλοσοφικές αναζητήσεις. «Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές» αναφέρεται στη στενή σχέση του δέντρου με τον ανθρώπινο βίο, ενώ υπαινίσσεται την ιστορία του πολιτισμού. Οι τέσσερις εποχές –προϊστορία, κλασική αρχαιότητα, μεσαιωνικοί και νεότεροι χρόνοι– πλούτισαν με νέα κλαδιά τον κορμό των αφηγήσεων και των νοημάτων του δέντρου και οδήγησαν στη δική μας εποχή, με τα δικά της σύμβολα και τους δικούς της προβληματισμούς.

Το δέντρο είναι δεσμός ανάμεσα σε τρεις κόσμους: το χθόνιο, το γήινο και τον ουράνιο. Κάτω από το φύλλωμα και τον κορμό, οι ρίζες του απλώνονται σε διαδρομές πολύπλοκες και μυστηριώδεις. Ίσως το γνώρισμα αυτό είναι που κέντρισε τη φαντασία των ανθρώπων κι έπλασαν τόσες ιστορίες, διηγήσεις και εικόνες. Φαντάστηκαν το δέντρο να στέκει μάρτυρας του βίου τους, να συλλέγει σιωπηλά εμπειρία και σοφία, το τύλιξαν σε ένα πέπλο ιερότητας, του απέδωσαν ιδιότητες μαγικές.

Στους μύθους και τα παραμύθια, πολλά δέντρα διαθέτουν το χάρισμα της μαντικής ή φέρουν καρπούς που χαρίζουν σε όποιον τους γευθεί θεϊκή γνώση και αιώνια νεότητα. Έτσι, η ιερή βελανιδιά της Δωδώνης ψιθυρίζει χρησμούς, η δάφνη του Απόλλωνα προλέγει το μέλλον, ενώ ο Ηρακλής, συμπληρώνοντας τον τελευταίο του άθλο, αποκτά τα χρυσά μήλα των Εσπερίδων και γνωρίζει την αποθέωση στον Όλυμπο.

Το δέντρο με τα χρυσά μήλα, ερωτικό δώρο του Δία στην Ήρα, φυτρώνει στον κήπο των Εσπερίδων. Ένα φίδι τυλίγεται στον κορμό του δέντρου, φυλάσσοντας τους πολύτιμους καρπούς. Ο Ηρακλής, καθισμένος σε βράχο, συνομιλεί με τις Εσπερίδες. Εικονίζεται νέος κι αγένειος· οι άθλοι του έχουν ολοκληρωθεί και έχει ήδη ανταμειφθεί με τη γαλήνια και άφθαρτη ωραιότητα των θεών. Λεπτομέρεια παράστασης σε αττική ερυθρόμορφη υδρία, από τον Ζωγράφο του Μειδία, 420-400 π.Χ., ύψος αγγείου: 52,1 εκ., Λονδίνο, British Museum (1772,0320.30)
©Trustees of the British Museum

Στο μέσο του κήπου της Εδέμ, ο Θεός έκανε να βλαστήσουν το δέντρο της γνώσης και το δέντρο της ζωής (Γένεση, Β, Γ). Το φίδι έπεισε τους πρωτόπλαστους να δοκιμάσουν τον απαγορευμένο καρπό του πρώτου δέντρου – απέκτησαν έτσι τη γνώση, εκδιώχθηκαν όμως από τον παράδεισο για να μην οικειοποιηθούν και τους καρπούς του δέντρου της ζωής και γίνουν αθάνατοι. Λεπτομέρεια τοιχογραφίας από τη Μονή Φιλανθρωπηνών, 1560, Νησί Ιωαννίνων
©8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

Στηριζόμενη στον κορμό του δέντρου, η Λητώ φέρνει στον κόσμο τα δίδυμα παιδιά της. Το φως απλώθηκε στη Δήλο μόλις γεννήθηκε ο Απόλλωνας, ενώ ο φοίνικας που φιλοξένησε την ετοιμόγεννη στη σκιά του τινάζει τα χρυσά του κλαδιά, φωτίζοντας σαν ήλιος λαμπρός τον κόσμο. Λεπτομέρεια παράστασης σε αττική ερυθρόμορφη πνξίδα (=κοσμηματοθήκη), 340-330 π.Χ., ύψος αγγείου: 26 εκ., Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αρ. 1635)
©Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Στις διηγήσεις και τις παραδόσεις, το δέντρο συνδέεται εξίσου με τη γέννηση όσο και με το θάνατο. Αντί για άλλο σήμα, μπορεί να στέκει πάνω στον τάφο. Ορίζει το χώρο και θυμίζει το νεκρό, δέχεται τους θρήνους και τις προσφορές, μα και συμβάλλει στην παραμυθία της συνέχειας, εξακολουθώντας να μεγαλώνει και έπειτα από το εφήμερο πέρασμα του ανθρώπου. Από την άλλη, διαδομένη στο χώρο και το χρόνο είναι η συνήθεια να φυτεύεται ένα δέντρο με τη γέννηση ενός παιδιού, ώστε να «ριζώσουν» οι ευχές για την καλή του τύχη.

Οι συγγενείς θρηνούν τον αγαπημένο νεκρό αποθέτοντας προσφορές στα κλαδιά του μικρού δέντρου που φυτρώνει πάνω στον τάφο. Λεπτομέρεια παράστασης σε αττική λευκή λήκνυθο, από τον Ζωγράφο του Πουλιού, 430-420 π.Χ., ύψος αγγείου: 24 εκ., Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αρ. 19338) ©Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Η άνθιση και η καρποφορία, ο μαρασμός και η αναγέννηση αποτελούν εμπειρίες σημαντικές για τη ζωή όσο και θαυμαστές για τη σκέψη. Κάτω από το σκληρό φλοιό του δέντρου κυλούν οι μυστικοί χυμοί της άνοιξης και η βλάστηση αποτελεί μια μαγική σχεδόν εκδήλωση της δύναμής τους.

Το δέντρο εμφανίζεται διαχρονικά και σε διαφορετικούς πολιτισμούς ως σύμβολο αένας ανανέωσης και γονιμότητας. Το συναντάμε στην τέχνη της Μεσοποτα-

μίας, στην εικονογραφία του κρητομυκηναϊκού κόσμου, στα αγγεία της αρχαϊκής περιόδου ή στο διάκοσμο ενός βυζαντινού ναού, να περιβάλεται από ζώα πραγματικά ή όντα φανταστικά κι αλλόκοτα. Ίσως σε κάθε μία από αυτές τις περιπτώσεις οι παραστάσεις να εκφράζουν επιμέρους νοήματα. Ωστόσο, η κεντρική ιδέα παραμένει κοινή: το δέντρο είναι η ιερή έκφραση της φύσης, η ανάσα του κόσμου, το συνώνυμο της ζωής.

Κατά την Αποκάλυψη (22), οι δίκαιοι θα ανταμειφθούν δρέποντας τους καρπούς του «ξύλου της ζωής». Το δέντρο της γνώσης έγινε η αφορμή για την απώλεια του κήπου της Εδέμ· το δέντρο της ζωής θα εξασφαλίσει τη σωτηρία και την υπέρβαση του θανάτου στον επουράνιο κόσμο. Μολονότι τα ζώα και τα πτηνά που φρουρούν το δέντρο συνθέτουν εικόνες με καταβολές παλαιότερες από το χριστιανικό παράδεισο, το θέμα γίνεται ιδιαίτερα προσφιλές στη βυζαντινή τέχνη, καθώς συμπυκνώνει συμβολικά αρχές της χριστιανικής διδασκαλίας. Μαρμάρινο θωράκιο από την παλαιοχριστιανική βασιλική του Αρχιερέως Πέτρου, 5ος-6ος αιώνας, ύψος: 95 εκ., μέγ. σωζ. μήκος: 124 εκ., Φθιώτιδες Θήβες, Ν. Αγχίαλος (Λ 3880) ©7η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

Στην ελληνική λαϊκή τέχνη το δέντρο στολίζει τα κεντημένα σεντόνια της νύφης, τα ενδύματα ή τα κοσμήματά της. Με πολύχρωμους καρπούς, χαρούμενα άνθη και πουλιά να πετούν ανάμεσα στα κλαδιά του είναι ένα μοτίβο που ξορκίζει το κακό και υπόσχεται ευγονία. Λεπτομέρεια παράστασης από νυφικό κεντητό σεντόνι από τα Ιωάννινα, όψιμος 18ος αιώνας, ύψος: 30 εκ., μήκος: 120 εκ., Αθήνα, Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης (αρ. 3386) ©Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης

Από όλα όσα συνθέτουν το φυσικό περιβάλλον, το δέντρο είναι ίσως το πιο κοντινό στη φύση του ανθρώπου. Αντίθετα από τους βράχους, τη θάλασσα ή τον ουρανό, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί αθάνατο. Παρότι ευρύτερος, ο κύκλος της ζωής του ακολουθεί την πορεία του κύκλου των θνητών: αναπτύσσεται, καρποφορεί, γεννά νέα βλαστάρια, γερνά, πεθαίνει.

Έτσι οι άνθρωποι φαντάστηκαν το δέντρο να τους μοιάζει· όχι μόνο να παίρνει τη μορφή τους, αλλά και να μοιράζεται μαζί τους συναισθήματα και ιδιότητες, ακόμα και αυτήν την πιο άυλη: την ψυχή.

Οι άνθρωποι που μεταμορφώνονται σε δέντρα και οι νύμφες που τα κατοικούν αποτελούν δύο όψεις αυτής της ταύτισης. Ο δεσμός είναι τόσο στενός, ώστε σε πολλές ιστορίες ο θάνατος του δέντρου τιμωρείται με το ίδιο νόμισμα, επισύροντας δηλαδή το θάνατο εκείνου που το έβλαψε.

Το κυκλοφορικό σύστημα του ανθρώπου δεν έχει τυχαία ανατομία. Από το μυώδη και ελαστικό κορμό της αορτής, της μεγαλύτερης αρτηρίας του σώματος, ξεπηδούν κλαδιά, μικρότερες αρτηρίες που διατρέχουν κάθε σπιθαμή του οργανισμού. Ο σχηματισμός του συστήματος που επιτελεί αυτή τη λειτουργία είναι ανάλογος με αυτόν που διαμόρφωσαν τα πρώτα μεγάλα φυτά από την αρχή του κόσμου. Έως και σήμερα, η μορφή που παίρνουν πεύκα, αμυγδαλιές και πλατάνια είναι η αρτιότερη για τη λειτουργία που πρέπει να επιτελέσουν. Μέσα από αναλογίες συμμετρίας και σχήματος ενίοτε αναπάντεχες, επιστρέφουμε στις θεμελιώδεις αρχές της ίδιας της ζωής, όπου μορφή και λειτουργία συμβαδίζουν. Έτσι, μια κοινή ιατρική εξέταση όπως μια αγγειογραφία (εικόνα επάνω), δείχνει πόσο το σώμα ενός ανθρώπου και το σώμα ενός δέντρου διέπονται από κοινούς νόμους καθώς προορίζονται να ζήσουν στον ίδιο κόσμο.

Ένας θεός της φύσης που γεννιέται και πεθαίνει κατά τον κύκλο της βλάστησης είναι ο κούρος, ο αιώνια νεαρός θεός, αγένειος και ωραίος. Ο θεός αποκαλύπτεται στους πιστούς μέσα από την κατ' εξοχήν υπόστασή του, τη βλαστική. Το δέντρο λειτουργεί ως σύμβολο του θεού και ενσάρκωση της φύσης που μετέχει στην επιφάνειά του (εμφάνιση στους ανθρώπους). Χάλκινο αναθηματικό έλασμα με παράσταση Ερμή κεδρίτη, τρίτο τέταρτο 7ου αιώνα π.Χ., μέγ. σωζ. ύψος: 10,9 εκ., πλάτος: 7,5 εκ., από το Ιερό του Ερμή και της Αφροδίτης στη Σύμη Βιάννου
©Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία

Μιλώντας για την καταγωγή και την ιστορία μας δανειζόμαστε εκφράσεις από το «λεξιλόγιο» του δέντρου: ρίζες, γενεαλογικό δέντρο, καρπός ενός γάμου, παρακλάδι μιας οικογένειας... Ταυτίζουμε τους συγγενείς μας, προγόνους και απογόνους, με τα μέρη ενός δέντρου· κι αν επιχειρήσουμε μια σχεδιαστική αποτύπωση, θα σχηματίσουμε έναν κορμό όπου συνενώνονται το παρελθόν και το παρόν – ίσως ακόμα και με τις υποσχέσεις του μέλλοντος.

Μια εικονογραφική εκδοχή γενεαλογικού δέντρου είναι η Ρίζα Ιεσοσαί. Εμφανίζεται τον Μεσαίωνα, αρχικά στη Δύση, για να περάσει έπειτα στην Ανατολή, όπου γίνεται δημοφιλής κυρίως κατά τους μεταβυζαντινούς χρόνους. Η παράσταση αποδίδει συμβολικά την ανθρώπινη καταγωγή του Χριστού από τη βασιλική γενιά του Δαβίδ. Από το πλαγιασμένο σώμα του γενάρχη Ιεσοσαί φύεται ένα δέντρο. Οι άρρενες πρόγονοι του Χριστού εικονίζονται στα κλαδιά να περιβάλουν το πολύτιμο άνθος, την Παναγία με το Βρέφος. Η εικόνα δοξάζει τη Θεία Γέννηση, όπως οι στίχοι του ύμνου των Χριστουγέννων: «Ράβδος εκ της ρίζης του Ιεσοσαί και άνθος εξ αυτής, Χριστέ, εκ της Παρθένου ανεβλάστησας». Θεόδωρου Πουλάκη, Παναγία η Ρίζα Ιεσοσαί, 1666, ύψος: 107 εκ., πλάτος: 70 εκ., Αθήνα, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο (αρ. 1575) ©Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο

Τέσσερις δαίμονες με αγγεία στα χέρια πλησιάζουν τη θεά. Ανάμεσά τους εικονίζονται κλαδιά. Το ίδιο και στο πάνω μέρος της παράστασης: στο ουράνιο στερέωμα, ανάμεσα στα αστέρια, τον ήλιο και την ημισέληνο, οι θαλεροί κλώνοι συμβολίζουν τη βλάστηση και τη γονιμότητα, το δώρο της θεάς προς τους ανθρώπους.

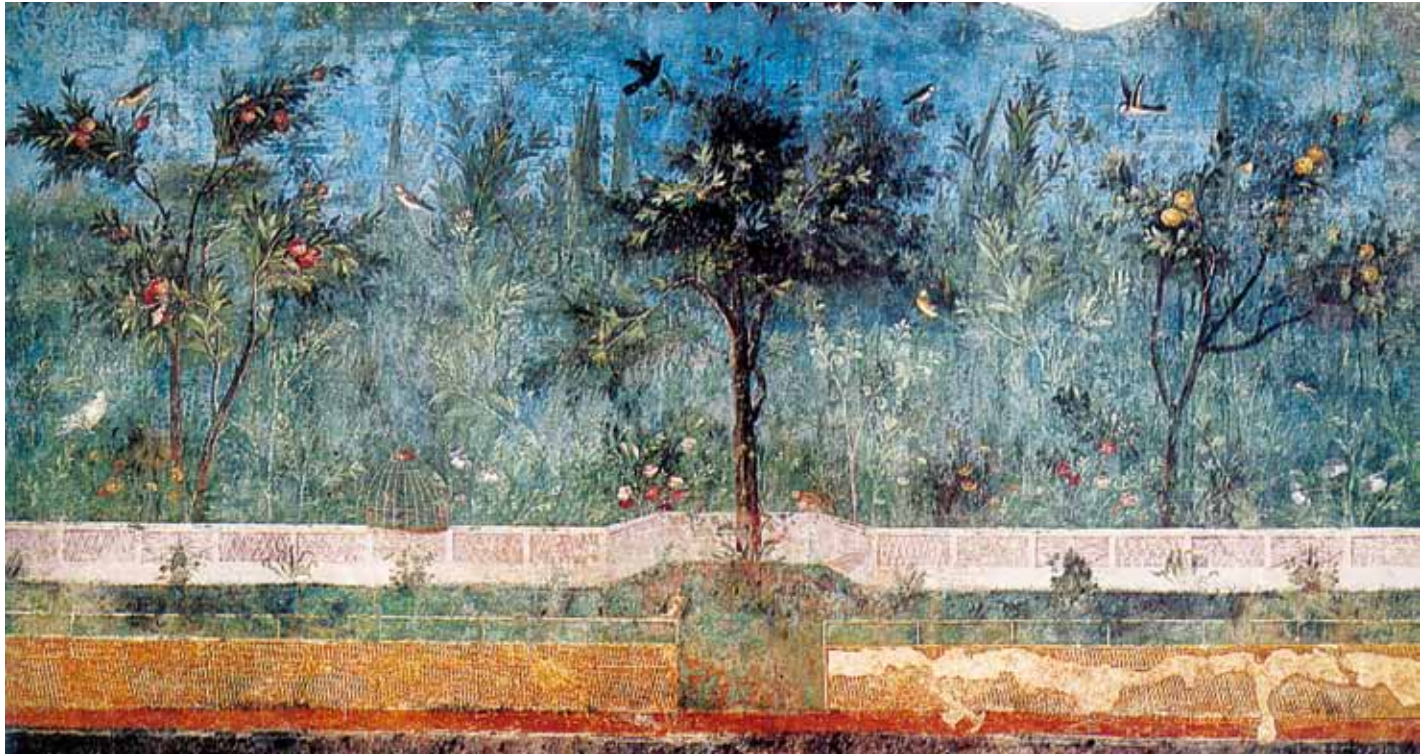
Παράσταση σε χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι από την Τίρυνθα, περίπου 1500 π.Χ., μέγιστο ύψος: 3,5 εκ., μέγιστο πλάτος: 5,7 εκ., Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αρ. 6208) ©Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Ακόμα και αποσπασμένο από τον κορμό, το κλαδί διατηρεί τις ιδιότητες του δέντρου. Συνδέεται με πολυάριθμα έθιμα και τελετουργίες, καθώς συμβολίζει την αγνότητα του φυσικού τοπίου, του κατοικημένου από τους θεούς, και διασφαλίζει τη σύμπραξη τους στην ευμάρεια των ανθρώπων. Το κλαδί έχει τη δύναμη να μεταφέρει την ευλογία της φύσης από έξω προς τα μέσα, από το δάσος στον οικισμό, εφόσον το αειθαλές δέντρο ή το φυλλοβόλο που αναγεννάται διαρκώς διασφαλίζουν τη συνέχεια της ζωής.

Οι εξώθυρες ναών και σπιτιών στολίζονται με κλώνους για να δηλώσουν τις εορταστικές ημέρες. Το κλαδί ελιάς

γίνεται ικετηρία στα χέρια των ανθρώπων που ζητούν ειρήνη ή συγχώρεση. Τυλιγμένο με μαλλί, στολισμένο με καρπούς, γλυκίσματα και μικρά αγγεία με υγρές προσφορές γίνεται ειρεσιώνη για να φέρει την ευημερία, δηλώνοντας πως το δέντρο είναι φορέας όλων των αγαθών κι όχι μονάχα των δικών του καρπών.

Στους κλώνους του δέντρου οι άνθρωποι εξακολουθούν να εναποθέτουν ευχές για την αφθονία και την ευγονία. Έτσι, ακόμα και σήμερα, στις γιορτές για τη Γέννηση του Χριστού, τα κλαδιά του γεμίζουν με γλυκά, δώρα, πολύχρωμες μπάλες και λαμπερά φωτάκια.

Λουλούδια ανθισμένα, ώριμοι καρποί, κλαδιά που σείονται στον αέρα, πουλιά που πειτούν... Ο παράδεισος (δηλαδή ο κήπος) απλώνεται στους τοίχους μιας αστικής οικίας, προσφέροντας στους κατοίκους την απόλαυση της τέχνης και την ψευδαίσθηση της φύσης.

Λεπτομέρεια τοιχογραφίας από τη Villa di Livia, 30-25 π.Χ., Ρώμη, Museo Nazionale Romano in Palazzo Massimo alle Terme ©Soprintendenza Archeologica di Roma

Η τέχνη αγάπησε το δέντρο.

Υπήρξαν καλλιτέχνες που με αφοσίωση προσπάθησαν να μεταφέρουν στη γλώσσα τους τους σχηματισμούς των κλαδιών του, την υφή του κορμού, το φως να περνά μέσα από το φύλλωμά του. Άλλοι του απέδωσαν λιτή, σχηματοποιημένη μορφή και συμβολική παρουσία, το αντιμετώ-

πισαν ως κομμάτι του σκηνικού που πλαισιώνει τη δράση ή καθρέφτη που αντανακλά σκέψεις και συναισθήματα.

Στη δική μας εποχή, οι εκδοχές είναι πολλές, όπως άλλωστε και οι προβληματισμοί. Το δέντρο αποτελεί συχνά κεντρικό θέμα της τέχνης, εκπρόσωπος εύγλωττος κι ευάλωτος συνάμα μιας φύσης σε κίνδυνο.

Στα έργα του Παύλου συντελείται μια σειρά από ανατροπές: Το άχρηστο χαρτί –κακέκτυπα αφισών, παλιές εφημερίδες, πεταμένα περιοδικά– μετατρέπεται σε υλικό για την τέχνη. Παράλληλα, το προϊόν, το χαρτί, γίνεται η πρώτη ύλη από την οποία κατασκευάζονται δέντρα, λουλούδια, ακόμη και ολόκληρα τοπία. Το ευτελές και το καθημερινό αποκτούν αξία καλλιτεχνική, τα υλικά ανακυκλώνουν την ταυτότητά τους, ενώ ο διάλογος ανάμεσα στη ζωή, τη φύση και τη δημιουργία παραμένει ανοιχτός.

Παύλου, Κυπαρίσσι, κατασκευή, 1991, ύψος: 320 εκ., Θεσσαλονίκη, Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (1991.013CN.0928) ©Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης

Το δέντρο, που λατρεύτηκε από τους ανθρώπους σαν θεϊκή παρουσία και αγαπήθηκε σαν σύντροφος, υμνήθηκε για την ομορφιά και τις αρετές του και μπολιάστηκε με ποικίλους συμβολισμούς, είναι πάνω απ' όλα ένα κομμάτι της φύσης που απειλείται. Η ισορροπία των δεσμών με τον κόσμο γύρω μας τείνει να χαθεί κι ο πολιτισμός μας ξεχνά πώς να συμβιώνει με το περιβάλλον. Στον απόηχο των πυρκαγιών που σημάδεψαν το καλοκαίρι του 2007, ο Κώστας Τσόκλης δημιούργησε μια σειρά από έργα που έχουν την όψη αρχαίας τραγωδίας: τα φλεγόμενα δέντρα του μοιάζουν να αφηγούνται την ιστορία της καταστροφής. Τι μπορούμε να κάνουμε εμείς; Πολλά. Χωρίς να σβήσουμε από τη μνήμη μας το κόκκινο της φωτιάς, ας καλωσορίσουμε την άνοιξη στρέφοντας το βλέμμα στο παρήγορο πράσινο που φνιτρώνει στα καμένα... Κώστα Τσόκλη, Χωρίς τίτλο, μεικτή τεχνική σε καμβά, 2008, ύψος: 100 εκ., πλάτος: 70 εκ., Αθήνα, Γκαλερί Αστrolάβος ©Κ. Τσόκλης - Γκαλερί Αστrolάβος

Αξιολόγηση της Πανελλαδικής Εκστρατείας του ΥΠ.ΠΟ.Τ. «Περιβάλλον και Πολιτισμός – Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές» 2008/9

Νίκη Νικονάνου, Αλεξάνδρα Μπούνια, Δέσποινα Ανδριοπούλου

1. Εισαγωγή

Η αξιολόγηση αποτελεί βασικό και απαραίτητο εργαλείο για τη χάραξη μουσειακής πολιτικής και τη μελέτη της αποτελεσματικότητας του έργου των φορέων.¹ Η Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Γ.Δ.Α.Π.Κ.) του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού και ειδικότερα η Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων (Δ.Μ.Ε.Ε.Π) αναγνωρίζοντας το γεγονός αυτό συνεργάστηκε με το Εργαστήριο Μυσειολογίας του Τμήματος Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου,² προκειμένου να αξιολογηθεί η Πανελλαδική Εκστρατεία με τίτλο «Περιβάλλον και Πολιτισμός – Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές», η οποία διοργανώθηκε κατά τα έτη 2008 και 2009. Η αξιολόγηση υπήρξε συστηματική και ολική και στόχο της είχε τη χαρτογράφηση του επικοινωνιακού δυναμικού των φορέων και τη συναγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για τη μεγιστοποίηση της επανατροφοδοτικής λειτουργίας τους στην ανάπτυξη μελλοντικών στρατηγικών για όλους τους εμπλεκόμενους φορείς.

2. Στόχοι της έρευνας

Κεντρικός στόχος της έρευνας αξιολόγησης υπήρξε η καταγραφή δεδομένων σε σχέση με μια κοινή δράση των Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού, των εποπτευομένων από αυτό φορέων και άλλων οργανισμών, καθώς και ο προσδιορισμός του ρόλου και της σημασίας της κεντρικής διοργάνωσης από τη Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των επιμέρους δράσεων.

Πιο αναλυτικά, στόχοι της έρευνας ήταν οι παρακάτω:

1. Καταγραφή δεδομένων σε σχέση με μια κοινή δράση των Υπηρεσιών του ΥΠ.ΠΟ.Τ., των εποπτευομένων από αυτό φορέων και των άλλων οργανισμών και συγκεκριμένα:

1. Για το ρόλο και τη σημασία της αξιολόγησης βλ. ενδεικτικά Μουσουρή 1999, Οικονόμου 2003, Hein 1998, Hooper-Greenhill 2007. Επίσης, στα ελληνικά το αφιέρωμα στο περιοδικό *Τετράδια Μυσειολογίας*, τεύχος 6, 2009, «Έρευνες κοινού και αξιολόγηση».

2. Το Εργαστήριο δραστηριοποιείται ερευνητικά, μεταξύ άλλων, σε θέματα επικοινωνίας των πολιτιστικών οργανισμών με διαφορετικές ομάδες κοινού. Πιο αναλυτικά για τις δραστηριότητες του Εργαστηρίου βλ. www.aegean.gr/culturaltec/museologylab.

- Φορείς που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση
- Χαρακτήρας των δράσεων:
 - α. Χώρος υλοποίησης
 - β. Είδος δράσης
 - γ. Διάρκεια δράσης
 - δ. Ομάδες κοινού στις οποίες απευθύνθηκαν
 - ε. Ποσοστά συμμετοχής και σχέση τους με άλλες δράσεις του φορέα
 - στ. Συμπληρωματικό υλικό που δημιουργήθηκε για τις ανάγκες της δράσης (εκπαιδευτικό και επικοινωνιακό)
- 2. Εντοπισμός του ρόλου, της σημασίας της κεντρικής διοργάνωσης και της μεθόδου συνεργασίας μεταξύ της Δ.Μ.Ε.Ε.Π. και των συμμετεχόντων φορέων.
 - Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της κεντρικής διοργάνωσης
 - Αξιολόγηση του επικοινωνιακού υλικού της Δ.Μ.Ε.Ε.Π.
 - Πρωτοβουλία των μεμονωμένων φορέων (θα οργάνωναν ανεξάρτητα μια τέτοια δράση; γιατί ναι ή όχι;)
 - Σχέση με συγκεκριμένες ομάδες κοινού (αν έχουν δηλαδή απευθυνθεί ξανά σε αυτές)
 - Αξιοποίηση υλικού (έχουν ξαναχρησιμοποιηθεί για εκπαιδευτικούς σκοπούς τα συγκεκριμένα αντικείμενα που επιλέχθηκαν αυτή τη φορά;)
 - Επηρεασμός στην επιλογή ομάδας κοινού από τη Δ.Μ.Ε.Ε.Π.
 - Επαφές με άλλους φορείς (π.χ. Δήμους, Νομαρχία, Δ/νσεις Εκπαίδευσης, κ.λπ.). Αν ναι, είναι φορείς με τους οποίους έχουν συνεργαστεί και στο παρελθόν;
 - Αναζήτηση και αξιοποίηση χορηγιών
 - Αξιοποίηση εθελοντών

3. Μεθοδολογία της έρευνας

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο των ερωτηματολογίων για τη συλλογή των στοιχείων από την πλευρά των φορέων που συμμετείχαν στην εκστρατεία, τα οποία αρχικά συντάχθηκαν από τη Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων σε συνεργασία με το Εργαστήριο Μουσειολογίας και στη συνέχεια αξιολογήθηκαν και αυτά με βάση τη χρήση τους την πρώτη χρονιά και επαναδιαμορφώθηκαν. Κατά την αξιολόγηση του 2008, από τους φορείς που ενημερώθηκαν με τις αντίστοιχες εγκυκλίους από το ΥΠ.ΠΟ.Τ.³ το ερωτηματολόγιο στάλθηκε τελικά σε 86 φορείς από τους οποίους συμμετείχαν με αποστολή του συμπληρωμένου ερωτηματολογίου αξιολόγησης 75.⁴ Κατά την αξιο-

3. Με την πρώτη εγκύκλιο ενημερώθηκαν 85 φορείς του ΥΠ.ΠΟ.Τ. ενώ παράλληλα η πρόσκληση για συμμετοχή στην εκστρατεία προωθήθηκε και μέσω του ελληνικού Τμήματος του ICOM και σε μη κρατικούς φορείς-μέλη του. Από τους φορείς του ΥΠ.ΠΟ.Τ. δήλωσαν συμμετοχή 56, ενώ από τους φορείς που ενημερώθηκαν από το ICOM 30.

4. Συνολικά, η Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, η οποία και ανέλαβε τη διακίνηση και συλλογή των ερωτηματολογίων, συγκέντρωσε 89 ερωτηματολόγια, καθώς ορισμένοι φορείς οργάνωσαν δράσεις σε διαφορετικούς χώρους και απάντησαν σε αντίστοιχο αριθμό ερωτηματολογίων.

λόγηση του 2009, ενημερώθηκαν 81 φορείς και συμμετείχαν στην αποστολή ερωτηματολογίου 71.⁵ Το Εργαστήριο Μουσειολογίας πραγματοποίησε και τις δύο χρονιές τη στατιστική επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων της συγκεκριμένης έρευνας με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS⁶ και την ποιοτική ανάλυση των δεδομένων στις ανοικτού τύπου ερωτήσεις.

4. Συμπεράσματα

Η ανάλυση των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν δίνει ενδιαφέροντα συμπεράσματα, τα οποία αφενός χαρτογραφούν κατά κάποιο τρόπο τη μουσειακή πραγματικότητα της Ελλάδας, αφετέρου αξιοποιήθηκαν ήδη στο σχεδιασμό της επανάληψης της συγκεκριμένης δράσης για το 2009. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν συνοψίζονται ως εξής:

- Και τις δύο χρονιές υπήρξε μεγάλη ανταπόκριση των φορέων στην πρόσκληση για συμμετοχή στη συγκεκριμένη δράση. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει το ενδιαφέρον και την πρόθεση των φορέων να αναπτύξουν εκπαιδευτικές και επικοινωνιακές πολιτικές με κατάλληλη ενθάρρυνση και υποστήριξη. Η αγωνία πολλών φορέων για ενίσχυση από την Πολιτεία προκειμένου να είναι σε θέση να ανταποκριθούν σε τέτοιες δράσεις είναι έκδηλη στα ερωτηματολόγια και των δύο ετών.
- Από την άλλη πλευρά εξίσου έκδηλο είναι και το ενδιαφέρον του κοινού για δραστηριότητες και προγράμματα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συμμετοχή του κοινού στις δράσεις της εκστρατείας αυξήθηκε κατακόρυφα μεταξύ των δύο ετών: σύμφωνα με τους φορείς που απαντούν στα ερωτηματολόγια, το 2008 συμμετείχαν συνολικά στις δράσεις τους 18.815 άτομα, ενώ κατά το 2009 συμμετείχαν συνολικά 31.304 άτομα.⁷ Προφανώς, η οργάνωση εκ μέρους της Δ.Μ.Ε.Ε.Π. και των φορέων, αλλά και η γνωστοποίηση του γεγονότος από τους συμμετέχοντες στις δράσεις του 2008 σε φίλους και γνωστούς, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά σε κάποια ερωτηματολόγια του 2009, λειτούργησαν πολύ αποτελεσματικά για την αύξηση της συμμετοχής στις δράσεις.
- Ως προς το είδος των δράσεων που διοργανώθηκαν, διαπιστώθηκε ότι και τις δύο χρονιές η πλειοψηφία των φορέων επέλεξε τις θεματικές περιηγήσεις και τα εκπαιδευτικά προγράμματα.⁸ Σε αυτό συνέβαλε η καθοδήγηση εκ μέρους της Δ.Μ.Ε.Ε.Π., αλλά και η προηγούμενη εξοικείωση των φορέων με το συγκεκριμένο είδος δράσεων. Τα συμπεράσματα του 2008 οδήγησαν τη Δ.Μ.Ε.Ε.Π. σε αναλυτικότερη και συστηματικότερη περιγραφή του στό-

5. Συνολικά, η Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων συγκέντρωσε 93 ερωτηματολόγια, καθώς ορισμένοι φορείς οργάνωσαν διαφορετικές δράσεις σε περισσότερους χώρους και απάντησαν σε αντίστοιχο αριθμό ερωτηματολογίων.

6. Στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκαν περιγραφικές στατιστικές (*descriptive statistics*), τόσο για μεμονωμένες μεταβλητές, όσο και για τους πίνακες διπλής εισόδου.

7. Ο αριθμός των επισκεπτών προκύπτει από τις έγκυρες απαντήσεις της αντίστοιχης ερώτησης του ερωτηματολογίου και αναφέρεται στους συμμετέχοντες στις εκδηλώσεις. Με δεδομένο ότι υπήρχαν 14 ερωτηματολόγια στα οποία η ερώτηση αυτή δεν είχε συμπληρωθεί, ο αριθμός αυτός αναφέρεται μόνο στο 84,1% των ερωτηματολογίων.

8. Δράσεις με τη μορφή των θεματικών περιηγήσεων οργανώθηκαν σε ποσοστό 61,8% (55 δράσεις) το 2008 και 69,9% (65 δράσεις) το 2009, ενώ με τη μορφή εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε ποσοστό 41,6% (37 δράσεις) το 2008 και 55,9% (52 δράσεις) το 2009.

κου της εκστρατείας και προσφορά καθοδήγησης στους φορείς. Ως αποτέλεσμα, οι δράσεις του 2009 υπήρξαν πιο εξειδικευμένες και στοχευμένες.

- Και τις δύο χρονιές υπήρξαν διαφωνίες ως προς το χρονικό διάστημα υλοποίησης της δράσης. Κατά το 2008, όταν η δράση περιελάμβανε μόνον μία εργάσιμη ημέρα, οι συμμετέχοντες φορείς δεν το θεώρησαν ικανοποιητικό πιστεύοντας ότι περιοριζόταν η δυνατότητα υλοποίησης εκπαιδευτικών δράσεων για τις σχολικές ομάδες. Κατά το 2009, όταν η διάρκεια έγινε τετραήμερη συμπεριλαμβάνοντας δύο εργάσιμες ημέρες, υπήρξαν φορείς που διαφώνησαν ως προς την επιλογή του διαστήματος (συνέπεσε με την αργία της Πρωτομαγιάς), αλλά και συνολικά το μήνα (Μάιο) θεωρώντας και πάλι ότι περιορίζεται η δυνατότητά τους να απευθυνθούν σε σχολικές ομάδες. Θετική ωστόσο υπήρξε η ανταπόκριση των φορέων που αντιμετώπισαν την έννοια της εκπαιδευτικής δράσης στην ευρεία της διάσταση, δηλαδή έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνει προγράμματα ελεύθερου χρόνου για διαφορετικές ομάδες κοινού. Επιπλέον, πολλοί φορείς αξιοποίησαν τον εορτασμό για τη διοργάνωση δράσεων πέρα από τα χρονικά όρια αυτού, γεγονός που μπορεί να θεωρηθεί ενδεικτικό πρώτον της αξιοποίησης της συγκεκριμένης δράσης για την κάλυψη γενικότερων προγραμμάτων επικοινωνίας και δεύτερον της επιθυμίας να μεγιστοποιηθεί το θετικό αποτέλεσμα της προσπάθειας που καταβλήθηκε και που κόστισε πολύτιμο χρόνο και πόρους των φορέων. Είναι μάλιστα ενδεικτικό το γεγονός ότι σε αρκετά ερωτηματολόγια του 2009 αναφέρεται ότι η συγκεκριμένη δράση θα ενταχθεί πλέον στις τακτικές δράσεις του φορέα. Καταγράφεται, τέλος, η επιθυμία μεγαλύτερης διάρκειας της συγκεκριμένης εκστρατείας.
- Σχετικά με τις ομάδες κοινού, το 2008 πολύ λίγοι φορείς εστίασαν τις δράσεις τους σε συγκεκριμένες ομάδες κοινού. Φάνηκε αντίθετα διαδεδομένη η αντίληψη ότι όλες οι δράσεις απευθύνονται, ή οφείλουν να απευθύνονται, σε όλους. Το 2009 η στάση των φορέων διαφοροποιήθηκε ελαφρώς. Αρκετοί φορείς οργάνωσαν περισσότερο στοχευμένες δράσεις (κυρίως βεβαίως για τις γνώριμες σχολικές ομάδες) και απέφυγαν τη γενική προσέγγιση (23,95%). Δεν έλειψαν όμως και φορείς οι οποίοι θεώρησαν ότι η ίδια δράση ήταν κατάλληλη για όλους (και για ειδικές ομάδες κοινού). Η αντίληψη αυτή μπορεί να εκφράζει απλώς τη δυσκολία κάποιων φορέων να δημιουργήσουν ή να υποστηρίξουν εξειδικευμένες δράσεις και έτσι προσπαθούν να αξιοποιήσουν κάθε ευκαιρία για να απευθυνθούν στο κοινό. Παράλληλα όμως και τις δύο χρονιές υπήρξαν φορείς που πειραματίστηκαν με νέες ομάδες-στόχους (ΑμεΑ, οικογένειες, τουρίστες, κ.λπ.).
- Κατά το 2008 παρατηρήθηκε ότι οι φορείς δεν αξιοποίησαν επαρκώς την πρωτοβουλία ως ευκαιρία για την ανάπτυξη συνεργασιών. Με εξαίρεση τις συνεργασίες με τις κατά τόπους Διευθύνσεις Εκπαίδευσης (Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας), η επικοινωνία με άλλους φορείς υπήρξε εξαιρετικά περιορισμένη (20,2%). Το 2009, όμως, τα δεδομένα άλλαξαν, καθώς περισσότεροι (σχεδόν διπλάσιοι) φορείς (39,8%) επέλεξαν τη συνεργασία είτε και πάλι με τις Διευθύνσεις Εκπαίδευσης, είτε με μεμονωμένα σχολεία, είτε με άλλους φορείς και την Τοπική Αυτοδιοίκηση.
- Στο ερωτηματολόγιο του 2008 υπήρξε ερώτηση που ζητούσε από όσους απαντούσαν την άποψή τους σχετικά με τη σχέση των φορέων με την τοπική κοινωνία. Διαπιστώθηκε αμηχανία των φορέων σε ό,τι αφορά τη σχέση τους με τις τοπικές κοινωνίες, η οποία εκφράστηκε είτε με την πεποίθηση ότι η υποστήριξη είναι δεδομένη και

επομένως δεν χρειάζεται να την προκαλέσουν ή ενισχύσουν, είτε με την άποψη ότι ευθύνη για το θέμα αυτό φέρει η Κεντρική Υπηρεσία και όχι ειδικά οι ίδιοι. Η ερώτηση αυτή αφαιρέθηκε από το ερωτηματολόγιο του 2009, καθώς θεωρήθηκε ότι δεν αρκεί μία ερώτηση για να φωτίσει επαρκώς το θέμα. Παρόλα αυτά, θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι κατά την αξιολόγηση του 2009 πολλοί φορείς συμπλήρωσαν στα πεδία ελεύθερου σχολιασμού, είτε ευχαριστίες προς μέλη της τοπικής κοινωνίας, είτε φυσικά τη συνεργασία μαζί τους.

- Η πλειοψηφία των φορέων και τα δύο έτη θεωρεί ότι θα μπορούσε να αναλάβει και αυτόνομα τη διοργάνωση σχετικών δράσεων. Παρόλα αυτά το 2008 υπήρξε ποσοστό της τάξεως του 15% που θεώρησε το ρόλο της Δ.Μ.Ε.Ε.Π. καθοριστικό, ενώ το 2009 στην αντίστοιχη ερώτηση το ποσοστό ήταν 14%. Στη διευκρινιστική ερώτηση που προστέθηκε στο ερωτηματολόγιο του 2009 διατυπώθηκε η άποψη ότι ο ρόλος της Δ.Μ.Ε.Ε.Π. είναι σημαντικός διότι εξασφαλίζει την εθνική εμβέλεια, δίνει τη δυνατότητα σε μικρότερους φορείς να οργανώσουν τέτοιες δράσεις, προσφέρει υλικό το οποίο οι φορείς με τα περιορισμένα τους μέσα δεν θα είχαν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν, εξασφαλίζει την αναγνώριση και καλύτερη προβολή της δράσης. Φυσικά, δεν έλειψαν και παρατηρήσεις που αφορούσαν στην ανάγκη για πιο συστηματική προβολή ή επιμέρους διαφοροποιήσεις.
- Σχεδόν όλοι οι φορείς ετοίμασαν συμπληρωματικό πληροφοριακό και ενημερωτικό υλικό και τις δύο χρονιές.⁹ Το 2008 αρκετοί είχαν εκφράσει την ανάγκη υποστήριξης για τη δημιουργία αυτού του υλικού. Από την άλλη πλευρά, το υλικό που παρείχε η Δ.Μ.Ε.Ε.Π. κρίθηκε θετικά και ως μόνη βασική επισήμανση τέθηκε η μετάφρασή του και σε άλλες γλώσσες, προκειμένου να διευρυνθεί το κοινό προς το οποίο απευθύνονταν. Το 2009, και δεδομένου ότι η Δ.Μ.Ε.Ε.Π. υιοθέτησε κάποιες από τις απόψεις των φορέων (π.χ. το θέμα της μετάφρασης), υπήρξε συνολικά εξαιρετικά θετική ανταπόκριση στο υλικό που απέστειλε η Κεντρική Υπηρεσία. Επιπλέον οι φορείς ετοίμασαν και συμπληρωματικό υλικό, κυρίως έντυπο και εκπαιδευτικό, το οποίο και θα αξιολογηθεί ξεχωριστά σε επόμενη φάση της έρευνας.
- Και τις δύο χρονιές, υπήρξε επαναλαμβανόμενο το αίτημα εκ μέρους των φορέων για οικονομική ενίσχυση. Το 2008 κάποιοι φορείς αναζήτησαν και σαφέστερη διατύπωση του σκεπτικού και των στόχων, αλλά και καθοδήγηση σε θέματα σχεδιασμού και οργάνωσης. Αυτά τα αιτήματα δεν εμφανίζονται καθόλου κατά την αξιολόγηση του 2009, γεγονός που δείχνει ότι αφενός οι φορείς αισθάνθηκαν πιο άνετα με το θέμα, αφετέρου οι κατευθύνσεις που δόθηκαν εξαρχής υπήρξαν σαφέστερες και πιο κατανοητές.

Η ολοκλήρωση της έρευνας αξιολόγησης κατά το 2008 συνοδεύτηκε και από την αξιολόγηση του ερωτηματολογίου το οποίο και αναδιαμορφώθηκε με σκοπό να χρησιμοποιηθεί στη δεύτερη φάση υλοποίησης της Πανελλαδικής Εκστρατείας που πραγματοποιήθηκε την άνοιξη του 2009. Γενικότερα τα αποτελέσματα της αξιολόγησης έδωσαν έναυσμα για την επαναδιατύπωση του σκεπτικού, των στόχων και των προδιαγραφών των δράσεων στις ενημερωτικές εγκυκλίους που εστάλθηκαν στους φορείς, αλλά και του ενημερωτικού υλικού που παρήγαγε η Δ.Μ.Ε.Ε.Π. Παρόμοια αξιολόγηση της με-

9. Το 2008 η ερώτηση δεν ήταν αρκετά σαφής, με αποτέλεσμα ορισμένοι φορείς παρότι ετοίμασαν και έστειλαν δείγματα του υλικού που είχαν φτιάξει στη Δ.Μ.Ε.Ε.Π. απάντησαν αρνητικά στην αντίστοιχη ερώτηση του ερωτηματολογίου. Για το λόγο αυτό, η σχετική ερώτηση διατυπώθηκε με πολύ σαφέστερο τρόπο στο ερωτηματολόγιο του 2009.

θοδολογίας και του ερωτηματολογίου για επαναδιατύπωση συγκεκριμένων θεμάτων και ερωτήσεων πραγματοποιήθηκε και επί του ερωτηματολογίου του 2009.

Η αξιολόγηση της Πανελλαδικής Εκστρατείας με τίτλο «Περιβάλλον και Πολιτισμός – Το δέντρο της ζωής σε τέσσερις εποχές» 2008/9 ολοκλήρωσε με ουσιαστικό τρόπο τη διοργάνωση, δεδομένης της παραδοχής της σύγχρονης μουσειολογίας και μουσειοπαιδαγωγικής ότι κάθε επικοινωνιακό πρόγραμμα πολιτισμού πραγματοποιείται σε τρία στάδια: σχεδιασμός, υλοποίηση, αξιολόγηση. Συνιστά, κατά την άποψή μας, ένα επιτυχημένο και ενδεικτικό παράδειγμα για τις δυνατότητες που προσφέρει η αξιολόγηση δράσεων για επανατροφοδότηση και βελτιστοποίηση της επικοινωνίας των χώρων πολιτισμικής αναφοράς με το κοινό.

Βιβλιογραφία

Hein, G. 1998. *Learning in the Museum*, Routledge, London.

Hooper-Greenhill, E. 2007. *Museums and Education. Purpose, Pedagogy, Performance*, Routledge, London.

Μουσούρη, Θ. 1999. «Έρευνα Κοινού και Αξιολόγηση στα Μουσεία», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 72, 56-61.

Οικονόμου, Μ. 2003. *Μουσείο – Αποθήκη ή Ζωντανός Οργανισμός; Μουσειολογικοί Προβληματισμοί και Ζητήματα*. Κριτική, Αθήνα.

Τετράδια Μουσειολογίας, 2009, τεύχος 6: Αφιέρωμα «Έρευνες κοινού και αξιολόγηση», Εκδόσεις Καλειδοσκόπιο, Αθήνα.

ἔστι δ' οἶον ἐγὼ γὰς Ἀσίας οὐκ ἐπακούω,
οὐδ' ἐν τᾷ μεγάλῃ Δωρίδι νάσῳ Πέλοπος
πώποτε βλαστὸν
φύτευμ' ἀχείρωτον αὐτοποιόν,
ἐγγέων φόβημα δαΐων,
ὃ τᾶδε θάλλει μέγιστα χώρα,
γλαυκᾶς παιδοτρόφου φύλλον ἐλαίας.
τὸ μὲν τις οὐ νεαρὸς οὐδὲ γήρα
συνναίων ἀλιώσει χερὶ πέρσας·
ὁ δ' αἰὲν ὄρων κύκλος
λεύσσει νιν Μορίου Διὸς
χὰ γλαυκῶπις Ἀθάνα.

Κι ἔχουμε ἐδῶ ἓνα δέντρο
που ἐγὼ δεν ἔχω ἀκούσει νὰ φυτρῶνει ὁμοιό του
στῆς Ἀσίας τὰ μέρη
οὔτε καὶ στο μεγάλο δωρικό νησί του Πέλοπα,
βλαστάρι ἀσπαρτο ἀπὸ ἀνθρώπου χέρι, αὐτοφύτευτο
που σπέρνει πανικό στα στίφη τῶν ἐχθρῶν
καὶ θάλλει πιο πολὺ ἀπ' ὅ,τι ἀλλοῦ στὸν τόπο το δικό μας·
εἶναι ἡ ἐλιά με τὸ γλαυκὸ τὸ φύλλωμα
που ἀνασταίνει τὰ νιογέννητα παιδιὰ μας.
Τὸ δέντρο τούτο με χέρι ἀντίμαχο
θνητὸς ποτέ, νέος ἢ γέρος, δεν θα μπορέσει νὰ ἀφανίσει
γιατὶ στραμμένο πάνω του ἔχει τὸ ἀγρυπνὸ αἰώνια βλέμμα του
ὁ Μόριος Δίας ὁ προστάτης του κι ἡ Ἀθηνά
με τῆς γλαυκὸς τ' ἀκτινοβόλα μάτια.

Σοφοκλέους, *Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ*
στίχοι 694-706
ἀπόδοση Τάσου Γαλάτη

Ελιά

ΚΑ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Δήλου

Κομμάτι στερεοποιημένης λάβας με αποτύπωμα φύλλων ελιάς.

Χρονολόγηση: Δημιουργήθηκε πιθανότατα από την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας (τοποθετείται γύρω στο 1630 π.Χ.).

Διαστάσεις: Μήκος: 14,5 εκ., πλάτος: 9,9 εκ., πάχος: 5,2 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Β.26860

Προέλευση: Βρέθηκε στη Δήλο κατά τις παλαιές ανα-

σκαφές. Μεταφέρθηκε στο νησί κατά την αρχαιότητα, το πιθανότερο από τη Σαντορίνη, απ' όπου προμηθεύονταν λάβα για την κατασκευή μύλων σιτηρών.

Στην Ελλάδα, αλλά και σ' όλες τις χώρες της Μεσογείου όπου ευδοκιμεί, από τους αρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα, η ελιά θεωρείται θεόσταλτο, ιερό δέντρο που συμβολίζει τον πολιτισμό και τα ειρηνικά έργα. Σύμφωνα με το μύθο, η καλλιέργεια και διάδοσή της οφείλονται στον Αρισταίο, γιο του Απόλλωνα και της νύμφης Κυρήνης, ο οποίος περιηγήθηκε τη Θεσσαλία, τη Βοιωτία, την Αρκαδία, την Κω, τη Σαρδηνία και τη Σικελία διδάσκοντας τους ανθρώπους.

**ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιο-
τήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Ρεθύμνου**

Ψευδόστομος αμφορέας με φυτική διακόσμηση.

Χρονολόγηση: Περίπου 1340-1190 π.Χ. (ΥΜΙΙΒ)

Διαστάσεις: Ύψος: 14,2 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Π 1575

Προέλευση: Νεκροταφείο Αρμένων, Ρέθυμνο

Οι καρποί της ελιάς αποτελούν βασικό παράγοντα για τη διατροφή και την οικονομία: το λάδι ήταν βασική τροφή, πηγή φωτισμού, πρώτη ύλη για καθαρισμό και καλλω-

πισμό, ιερό αφιέρωμα. Η σημασία του φαίνεται από νόμο του Αδριανού (121 μ.Χ.) που ρύθμιζε τις υποχρεώσεις των ελαιοπαραγωγών προς την πόλη.

Στην Κρήτη, η ελιά καλλιεργείται τουλάχιστον από την εποχή του λίθου.

Οι πινακίδες της Γραμμικής Γραφής Β από την Κνωσό δείχνουν κεντρική εκμετάλλευση του λαδιού, ενώ στην περιοχή του Ρεθύμνου (Χαμαλεύρι), εντοπίστηκαν κατάλοιπα πιθανού εργαστηρίου αρωματικών ελαίων του 2160-2000 π.Χ., καθώς και ελαιοτριβείο των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων.

Α΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Ακρόπολης Αθηνών

Είναι γνωστός ο μύθος της έριδας ανάμεσα στην Αθηνά και τον Ποσειδώνα, καθώς και η κρίση του Κέκροπα, που έκρινε τη διαμάχη και χάρισε στην πόλη το όνομά της.

Ο χώρος όπου σύμφωνα με το μύθο φιλονίκησαν οι δύο θεοί βρισκόταν στη βόρεια πλευρά της Ακρόπολης. Εκεί επέλεξαν οι κάτοικοι της Αθήνας να λατρεύονται τα «ιερά σημεία» – η ιερή ελιά, τα ίχνη από την τρίαινα του Ποσειδώνα και η Ερεχθίδα θάλασσα–, οι μυθικοί βασιλιάδες και οι ήρωες της Αττικής. Εκεί, τέλος, οικο-

δομήθηκε στα μέσα του 5ου αιώνα π.Χ., σε αντικατάσταση του Αρχαίου Ναού που βρίσκεται λίγο νοτιότερα, το Ερέχθειο, αφιερωμένο στη λατρεία της Αθηνάς και του Ποσειδώνα.

Από τα ιερά σημάδια το πιο σεβαστό ήταν η «πάγκυφος ελαία», το δώρο της θεάς Αθηνάς, το αρχαιότερο δέντρο του κόσμου, που κάηκε όταν οι Πέρσες πυρπόλησαν το 480 π.Χ. την Ακρόπολη κι ωστόσο, σύμφωνα με την παράδοση, από την επόμενη κιόλας μέρα, ξεπέταξε νέο βλαστάρι.

Η ελιά που σήμερα βλέπουμε στα δυτικά του Ερέχθειου φυτεύτηκε πιθανόν στις 22 Φεβρουαρίου 1917, σε ανάμνηση του ιερού δέντρου.

ΙΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αθνασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου

Αργυρό νόμισμα Αθήνας, με στεφάνι ελιάς και κουκουβάγια στην πίσω όψη.

Χρονολόγηση: 186-86 π.Χ.

Διαστάσεις: Διάμετρος: 2,8 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΒΕ 12631

Προέλευση: Αρχαία Δημητριάδα

Στον αρχαίο κόσμο, δέντρα σημαντικά για τους ανθρώπους ξεχώρισαν και αντιμετωπίστηκαν ως ιερά φυτά.

ΙΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Ερυθρόμορφη υδρία που χρησιμοποιήθηκε ως τεφροδόχο αγγείο.

Χρονολόγηση: Τέλη 5ου αιώνα π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 47 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 80.514

Προέλευση: Νεκροταφείο της περιοχής της Αγοράς

Η ερυθρόμορφη υδρία της Πέλλας, έργο σημαντικού αττικού καλλιτέχνη, διασώζει παράσταση με τον αγώνα της Αθηνάς και του Ποσειδώνα για την ονομασία της Αθήνας. Στο κέντρο της παράστασης ο ζωγράφος τοποθετεί το ιερό δέντρο της θεάς Αθηνάς, την ελιά, στα κλαδιά της οποίας μπλέκεται ο κεραυνός του Δία, δηλώνοντας έτσι το νικητή του αγώνα. Αριστερά του η Αθηνά και μία Νίκη που ετοιμάζεται να στεφανώσει το δέντρο και πιο πέρα ο μυθικός βασιλιάς της Αθήνας, Κέκροπας. Στα δεξιά της ελιάς, ο Ποσειδώνας φεύγει με την τρίαινα και το άλογο, το δώρο του προς την πόλη.

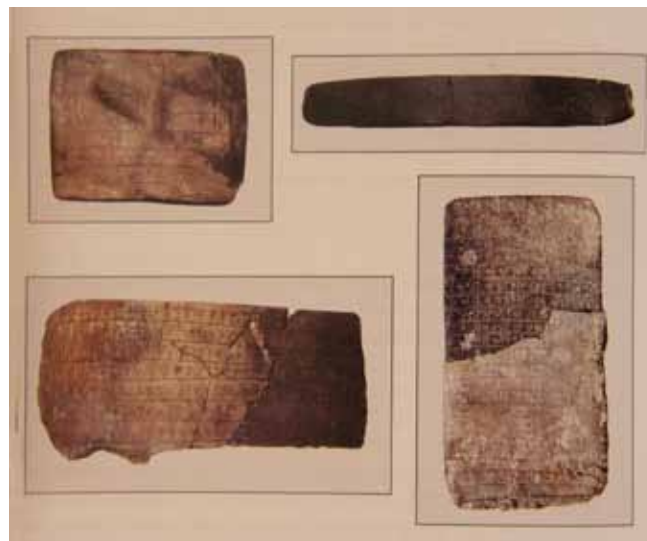
ΛΗ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Ανακτόρου του Νέστορα – Αρχαιολογικό Μουσείο Χώρας Τριφυλίας

Η ελιά ήταν το δέντρο της ζωής στο βασίλειο του Νέστορα κατά το 13ο αιώνα π.Χ. Ο λόφος του Εγκλιανού, όπου βρίσκεται το ανάκτορο, περιβάλλεται από απέραντους ελαιώνες. Από τη μυκηναϊκή ακόμα εποχή οι ποσότητες λαδιού ήταν τέτοιες ώστε στο προϊόν αυτό σπριζόταν κατά μεγάλο μέρος η οικονομία και η εμπορική δραστηριότητα του βασιλείου της Πύλου.

Την εποχή του ανακτόρου παραγόταν απλό και αρωματικό λάδι. Το αρωματικό έλαιο προσφερόταν ως ένδειξη τιμής στους θεούς και στον βασιλιά και είχε ιαματικές και καλλυντικές ιδιότητες. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Ομήρου για το λουτρό και την επάλειψη του Τηλέμαχου με αρωματικά έλαια λίγο πριν συναντήσει τον βασιλιά Νέστορα (*Οδύσσεια* γ 465-470).

Οι πύλινες πινακίδες Γραμμικής Γραφής Β που βρέθηκαν στο ανάκτορο και των οποίων αντίγραφα βρίσκονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χώρας, μας πληροφορούν για την παρασκευή και τη διακίνηση του αρωματικού λαδιού.

Το πόσο πολύτιμο ήταν το προϊόν του ελαιόδεντρου για το ανάκτορο του Νέστορα φαίνεται και από τη θέση των αποθηκών λαδιού, που γειτνίαζαν με την αίθουσα του θρόνου. Ο επισκέπτης διακρίνει πίσω από την αίθουσα του θρόνου δύο μεγάλες αποθήκες λαδιού με πιθάρια τοποθετημένα μέσα σε πύλινες βάσεις, ενώ εντυπωσιακός είναι ο ευμεγέθης πίθος με κάλυμμα για την αποθήκευση λαδιού που εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χώρας. Οι μεγάλες ποσότητες ελαιόλαδου που φυλάσσονταν στο ανάκτορο του Νέστορα είχαν ως συνέπεια την εξάπλωση της φωτιάς που κατέστρεψε το οικοδόμημα γύρω στο 1200 π.Χ.

Α΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Μουσείο Στωάς του Αττάλου, Αθήνα

Μελανόμορφο λγκύθιο με παράσταση καθήμενης μορφής μπροστά σε δέντρο ελιάς.

Χρονολόγηση: 500-490 π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 17,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Ρ 24522

Προέλευση: Αρχαία Αγορά

Στην αρχαία τέχνη ήταν αγαπητές οι απεικονίσεις που σχετίζονταν με εργασίες της γης, όπως στο αγγείο αυτό όπου παριστάνονται γυναίκες να συλλέγουν καρπούς ελιάς σε κοφίνια. Στην Αττική, τα καρποφόρα δέντρα, οι ελιές και οι συκιές, έδιναν πλούσια συγκομιδή, αποτελώντας σημαντικό στοιχείο της οικονομίας.

ΚΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά

Ερυθρόμορφος αμφορέας.

Χρονολόγηση: 420-410 π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 58 εκ., διάμετρος βάσης: 21,8 εκ., διάμετρος χείλους: 35,5 εκ., μέγιστη διάμετρος σώματος: 40 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 7341

Προέλευση: Τράχωνες

Αποδίδεται στον ζωγράφο του Δίνου.

Δύο στεφανωμένοι άντρες συλλέγουν, παρουσία της θεάς Αθηνάς, το λάδι μίας Μορίας. Οι Μορίες θεωρούνταν ιερές ελιές, απόγονοι της ελιάς που δώρισε η θεά στην Αθήνα, και βρίσκονταν διάσπαρτες σε κτήματα σε ολόκληρη την Αττική. Το λάδι φυλασσόταν για να δοθεί ως έπαθλο στα Παναθήναια μέσα σε ειδικής χρήσης αγγεία, τους παναθηναϊκούς αμφορείς.

ΛΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Λευκάδας

Προθήκη με αγγεία σχετικά με την ελιά και το λάδι.

Χρονολόγηση: 5ος-3ος αιώνες π.Χ.

Προέλευση: Αρχαία πόλη Λευκάδας

Τα ανασκαφικά δεδομένα βεβαιώνουν την εκτεταμένη καλλιέργεια της ελιάς και την παραγωγή λαδιού στη Λευκάδα κατά την αρχαιότητα. Οι αγροτικές εγκαταστάσεις που έχουν εντοπιστεί σε διάφορα σημεία του νησιού υποδηλώνουν την ενασχόληση των κατοίκων τόσο με την

ελαιοκομία όσο και με άλλες αγροτικές δραστηριότητες. Η ελιά εξακολουθεί έως σήμερα να καλλιεργείται κατεξοχήν στη Λευκάδα και να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην αγροτική οικονομία του νησιού.

Στη σχετική προθήκη του μουσείου φιλοξενούνται αγγεία λαδιού για επιτραπέζια χρήση, αγγεία για αρωματικά έλαια και λυχνάρια. Χαρακτηριστική είναι η σταμνοειδής πυξίδα, διακοσμημένη με ανάγλυφους κλάδους ελιάς. Εκτός προθήκης εκτίθενται λεκάνη συμπίεσης ελαιοπολτού ή σταφυλιών και λεκάνη σύνθλιψης ελαιόκαρπου (mortarium).

Ι΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Άμφισσας

Κωδωνόσχημη κορινθιακή οinoχόη με τριφυλλόσχημο στόμιο και ταινιωτή λαβή. Στο σώμα του αγγείου παράσταση κλαδιού ελιάς με τους καρπούς του.
Χρονολόγηση: 4ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 12 εκ., ύψος με λαβή: 15,8 εκ., διάμετρος χείλους: 3,5 εκ., διάμετρος βάσης: 7,2 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 12262

Προέλευση: Από τον τάφο 6, στο οικ. Ο.Τ.Ε Άμφισσας

Η απεικόνιση του κλαδιού της ελιάς σε αγγεία, σε τοιχογραφίες και σε νομίσματα ελαιοπαραγωγών πόλεων δεν αποτελεί μόνο ένα απλό σύμβολο γεωγραφίας, ειρήνης ή ευημερίας αλλά αποδεικνύει και τη ζωτική σημασία του δέντρου της ελιάς, του ιερού δέντρου, και του καρπού του για τον πολιτισμό της Ελλάδας. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή της ελιάς για την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής των Δελφών και ειδικότερα της πόλης της Άμφισσας, όπου η συστηματοποίηση της καλλιέργειας των ελαιοδέντρων του περίφημου σήμερα ελαιώνα της και η εκμετάλλευση της βρώσιμης ελιάς συνδέονται άρρηκτα με τη ζωή και την ιστορία της πόλης διαχρονικά.

Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού, Σπάρτη

Κύλικα διακοσμημένη με κλαδιά ελιάς.

Χρονολόγηση: Πρώτο μισό του 4ου αιώνα π.Χ.

Αριθμός ευρετηρίου: 3259

Προέλευση: Αγορά από αρχαιοπωλείο Ε. Α. Βιτάλης

ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Χανίων

Πήλινο εξάλειπτρο.

Χρονολόγηση: Πρώιμος 3ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 18,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Π 2439

Προέλευση: Αγία Ρουμέλη, 1970

Η Κρήτη θεωρείται φυσικός βιότοπος της ελιάς, η οποία καλλιεργείται στο νησί χιλιάδες χρόνια. Πολλοί λαοί χρησιμοποίησαν το ελαιόλαδο για τις θεραπευτικές και καλλυντικές του ιδιότητες. Στο νησί υπάρχουν σήμερα τουλάχιστον δέκα υπεραιώνια δέντρα ελιάς και στο νομό Χανίων εντοπίζονται στα Παλαιά Ρούματα και στο Σαμώνα.

Το εξάλειπτρο ήταν σκεύος με ιδιαίτερη σημασία. Στην αρχαία Τάρρα (Αγία Ρουμέλη) το χρησιμοποιούσαν σε τελετουργικές πυρές πάνω από τάφους (μνημόσυνα). Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, με τα εξάλειπτρα μετέφεραν λάδι, γάλα, κρασί, νερό και άρωμα για προσφορές στους νεκρούς. Το σκεύος είχε θέση και στην καθημερινή ζωή για το γυναικείο καλλωπισμό.

ΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αύλειος Χώρος Ιερού Ναού Ζωοδόχου Πηγής Κάτω Αχαΐας

Θραύσμα πήλινου αναθηματικού ερυθρόμορφου πίνακα. Φέρει παράσταση Ασκληπιού, με στεφάνι ελιάς στο κεφάλι και κλαδιά ελιάς στο χέρι, απέναντι στην Υγεία, ή ίσως στην προσωποποίηση της αρχαίας πόλης της Δύμης, που πλέκει ένα κλαδί ελιάς σε στεφάνι. Η παράσταση συνδέει το θεό της θεραπείας με τις ευεργετικές ιδιότητες των προϊόντων της γης.

Χρονολόγηση: 375-350 π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 22,5 εκ., πλάτος: 21,5 εκ., πάχος: 1,03 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Α.Κ. 16030

Προέλευση: Κάτω Αχαΐα, Οδός Φαιστού, οικόπεδο Παν. Τουρτούρα

ΙΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Φρουρίου Βρασνών

Ο χώρος του ελαιοτριβείου στο Φρούριο των Βρασνών, στη θέση Τρυπημένη Πέτρα, Δήμος Αγ. Γεωργίου, Νομός Θεσσαλονίκης. Το ελαιοτριβείο αυτό, με τους δύο περιστρεφόμενους φακοειδείς λίθους πάνω σε μια μεγάλη κοίλη πέτρα, είναι από τα πρωιμότερα αυτού του τύπου.

Χρονολόγηση: 4ος-2ος αιώνας π.Χ.

Η λειτουργία ενός ελαιοτριβείου σε χώρο του Φρουρίου των Βρασνών αναδεικνύει την αξία του ελαιόλα-

δου στο διαιτολόγιο των κατοίκων και στην οικονομία της περιοχής και κατ' επέκταση τη σημασία που είχε το ελαιόδεντρο την αρχαιότητα.

Σε μια γωνιά του συγκροτήματος βρέθηκαν δύο μεγάλες μυλόπετρες για τη σύνθλιψη των καρπών της ελιάς και την εξαγωγή του λαδιού, μαζί με μεγάλες ποσότητες πυρήνων, απορριμμάτων δηλαδή της διαδικασίας παραγωγής του λαδιού.

Εκτός από στρατιωτικό κέντρο, το δημόσιο κτήριο των Βρασνών λειτουργούσε, λοιπόν, και ως χώρος παραγωγής, αποθήκευσης και αναδιανομής λαδιού και άλλων αγροτικών προϊόντων.

Θ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Σχηματαρίου

Λίθινο ελαιοτριβείο και δοχείο συλλογής λαδιού.

Χρονολόγηση / Προέλευση: Το λίθινο τριβείο και ο λίθινος κάδος, τοποθετημένα δίπλα στο ελαιόδεντρο στην αυλή του Μουσείου, προέρχονται από αγροικία του 3ου-4ου αιώνα μ.Χ. κοντά στην αρχαία Τανάγρα.

Διαστάσεις: Κάδος: Ύψος: 50 εκ., διάμετρος: 65 εκ., πάχος χείλους: 8 εκ.

Υλικό: Γκρίζος ασβεστόλιθος

Η καλλιέργεια της ελιάς ήρθε από την Εγγύς Ανατολή και αναπτύχθηκε στην Κρήτη από το 3500 περίπου π.Χ., για να εξαπλωθεί σε όλο τον ελλαδικό χώρο και τη Μεσόγειο. Ήδη από την κλασική αρχαιότητα, αποτελούσε βασική αγροτική καλλιέργεια, ενώ το ελληνικό λάδι συσκευαζόταν σε αμφορείς και διοχετευόταν σε ολόκληρη τη Μεσόγειο. Ο καρπός της ελιάς και το λάδι αποτελούσαν κύριο διατροφικό στοιχείο ενώ χρυσίμευαν και στην αρωματοποίηση και τη φαρμακευτική.

Για την παραγωγή λαδιού στην αρχαιότητα άλεθαν όλο τον καρπό της ελιάς χωρίς να ξεχωρίζουν τη σάρκα από τον πυρήνα. Στη ρωμαϊκή εποχή επινόησαν το λίθινο ελαιοτριβείο με την ημικυλινδρική πέτρα που γύριζε με τη βοήθεια ανθρώπων ή ζώου και συνέθλιβε τον καρπό, τοποθετημένη πάνω σε βάση με αύλακα περιμετρικά που κατέληγε σε προχοή, όπως αυτή που εκτίθεται. Ο πολτός της ελιάς συγκεντρωνόταν στο πέτρινο δοχείο τοποθετημένο δίπλα στην προχοή και στη συνέχεια αφού πιεζόταν έδινε το λάδι.

ΛΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Στρογγυλής Άρτας, Ρωμαϊκή αγροικία - ελαιοτριβείο

Τα εντυπωσιακά κατάλοιπα μιας ρωμαϊκής αγροικίας, σε χρήση από τον 1ο έως τον 3ο αιώνα μ.Χ., έφευρε στο φως η ανασκαφική έρευνα στο λόφο Ποδαρούλι, σε μικρή απόσταση από τις λιμνοθάλασσες Ροδιά και Τσουκαλού του Αμβρακικού Κόλπου. Η αγροικία περιελάμβανε χώρους διαμονής των ενοίκων, αποθήκες, βα-

λανείο (θερμά λουτρά) καθώς και εγκατάσταση ελαιοτριβείου, με τρία μεγάλα λίθινα τριβεία για τη σύνθλιψη των ελαιοκάρπων, ένα απότμημα μυλόλιθου και τρεις λίθινες λεκάνες ελαιοπιεστηρίων, με κυκλική αύλακα στην περιφέρειά τους και προχοή για την εκροή λαδιού. Μέσα από την περιήγηση στην εγκατάσταση, ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να συνδέσει το δέντρο αλλά και τον καρπό της ελιάς με την παραγωγή ενός τόσο πολύτιμου αγαθού, όπως το λάδι, από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας.

ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Χαμαλευρίου

Το ρωμαϊκό ελαιοτριβείο στο Χαμαλεύρι Ρεθύμνου με τις εγκαταστάσεις κατά χώραν. Άποψη από βόρεια.

Χρονολόγηση: Τέλη 2ου-αρχές 3ου αιώνα μ.Χ.

Η καλλιέργεια της ελιάς, αντιπροσωπευτικού δέντρου του κρητικού τοπίου, αποτελεί βασικό στοιχείο της αγροτικής οικονομίας του νησιού από την εποχή του λίθου έως τις μέρες μας. Η εύρεση ρωμαϊκού ελαιοτριβείου στις Μανουσές Χαμαλευρίου Ρεθύμνου, μοναδικού στην Κρήτη και στον ελλαδικό χώρο, καθώς σώζει κατά χώραν και σε μεγάλο αριθμό όλους τους μηχανισμούς παραγωγής ελαιολάδου, υποδηλώνει τη σημασία της ελαιοκαλλιέργειας και στη συγκεκριμένη περίοδο. Αποκαλύφθηκαν τρεις μηχανισμοί σύνθλιψης της ελιάς, τρεις κυκλικές βάσεις συμπίεσης, τρεις δεξαμενές διαχωρισμού, δεξαμενή αποθήκευσης του ελαιοπολτού και ορύγματα για πίθους αποθήκευσης του λαδιού. Η εύρεση του ελαιοτριβείου και η ύπαρξη έως και σήμερα εκτεταμένων ελαιώνων στο Χαμαλεύρι υποδηλώνουν τη διαχρονική σημασία της παραγωγής ελαιολάδου ως σημαντικής οικονομικής δραστηριότητας στην περιοχή.

Κ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Παλαιό Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης

Δύο ορθογώνιες ενεπίγραφες πλίνθοι με ανάλυση στοιχείων κτηματολογίου.

Χρονολόγηση: 3ος-4ος αιώνας μ.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 33 εκ., μήκος: 172 εκ., πάχος: 42 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: MM 3175

Προέλευση: Μυτιλήνη, Κάστρο

Τα κτήματα περιλαμβάνουν αμπελώνες, ελαιώνες, σπόριμη γη και γη νομής, στα οποία οι μετρήσεις γίνονται σε «iugera», πλην των ελαιώνων. Οι ελιές μετρούνταν με «γύρους», δηλαδή κυκλικούς λάκκους γύρω από τους κορμούς των δέντρων. Από τα αναγραφόμενα τοπωνύμια αναγνωρίζονται δύο που χρησιμοποιούνται και σήμερα: Πέτρα και Συκούντα.

9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Αγία Σοφία, Θεσσαλονίκη

Στον τρούλο της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης υπάρχει ψηφιδωτή παράσταση της Ανάληψης. Οι Απόστολοι, η Παναγία και δύο άγγελοι εικονίζονται στο Όρος των Ελαιών να παρακολουθούν τον αναλαμβανόμενο Χριστό. Τα πρόσωπα εικονίζονται ανάμεσα σε δέντρα, δώδεκα ελιές και τρεις φοίνικες. Οι ελιές βρίσκονται ανάμεσα στους Αποστόλους ενώ από τους φοίνικες οι δύο περιτοιχίζουν την Παναγία και ο τρίτος είναι τοποθετημένος ακριβώς απέναντί της, διαιρώντας το χορό των Αποστόλων σε δύο ημικόρια, με επικεφαλής τους αγγέλους. Η ελιά ήταν πάντα ένα σύμβολο ειρήνης, δηλώνει όμως ταυτόχρονα και το Όρος των Ελαιών, όπου διαδραματίστηκε η Ανάληψη, ενώ ο φοίνικας σχετίζεται με το θρίαμβο και συμβολίζει τον Παράδεισο.

Η παράσταση χρονολογείται μετά τα μέσα του 9ου αιώνα, μετά το τέλος της εικονομαχίας.

Εθνολογικό Μουσείο Θράκης-Αγγελική Γιαννακίδου, Αλεξανδρούπολη

Ξύλινη πρέσα για το πάτημα της ελιάς.

Χρονολόγηση: 19ος αιώνας

Διαστάσεις: Μήκος: 100 εκ., ύψος: 190 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 13230

Αποτελείται από οριζόντιο δοκάρη προσαρμοζόμενο σε δύο κάθετα δοκάρη στήριξης, ενώ στο κέντρο του φέρει οπή όπου βιδώνεται (σφίγγει και ξεσφίγγει) ξύλινη βίδα. Τα κάθετα δοκάρη είναι προσαρμοσμένα σε ξύλινη ελλειψοειδή βάση μέσα σε οπές ενώ στην κεντρική οπή της βάσης είναι προσαρμοσμένη μια ξύλινη λεκάνη με στόμιο. Η πρέσα αυτού του τύπου μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την πολτοποίηση ελιών για την παραγωγή λαδιού.

Εθνολογικό Μουσείο Θράκης-Αγγελική Γιαννακίδου, Αλεξανδρούπολη

Σφραγίδα Σαπωνοποιίας «Σακελλαρίδη».

Χρονολόγηση: 19ος αιώνας

Διαστάσεις: Ύψος: 16 εκ., βάση: 5,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 13378

Προέλευση: Σουφλί. Δωρεά Α. Σακελλαρίδη

Φέρει εντός τετραγωνικού πλαισίου εγχάρακτα τα στοιχεία : «ΣΑΠΩΝ Ο ΕΒΡΟΣ». Η σφραγίδα είναι χαραγμένη σε κορμό δέντρου που έχει λειανθεί. Το σαπούνι αποτελεί κι αυτό προϊόν του λαδιού και χρησιμοποιούνταν τόσο ως φάρμακο όσο και ως μέσον καθαρισμού.

Ζ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, περιοδική έκθεση «Ελαιάς Εγκώμιον», Συνεδριακό Κέντρο ΣΠΑΠ, Αρχαία Ολυμπία

Ελιά, πίνακας του Γιάννη Κόττη.

Χρονολόγηση: 2004

Είδος: Ακρυλικό σε καμβά

Η ζωγραφική του Γιάννη Κόττη, με έντονο το αφηγη-

ματικό στοιχείο, επιχειρεί να παρουσιάσει την κύρια θέση της ελιάς στη διαμόρφωση των δεσμών μας με τη γη και την πανάρχαια σημασία του δέντρου και του καρπού του στην οικονομία του τόπου. Η αναπαράσταση του μαζέματος της ελιάς, με τις λιομαζώχτρες να έχουν τρυπώσει στα κλαδιά του δέντρου για να συλλέξουν την τροφή, παρουσιάζει το ελαιόδεντρο ως σύμβολο προσφοράς της φύσης προς τον άνθρωπο και ευημερίας της κοινωνίας των ανθρώπων.

Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού, Σπάρτη

Ελιά, γλυπτό του Άγγελου Παναγιωτίδη. Διαστάσεις: Ύψος: 240 εκ., περίμετρος: 140 εκ.

Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Μουσείο Βιομηχανικής Ελαιουργίας Λέσβου

Olivestone, εγκατάσταση του Joseph Beuys.

Το *Olivestone* είναι ένα αρχέτυπο γλυπτό από πέτρα και λάδι ελιάς, στοιχεία σε αμοιβαία και διαρκή ένωση. Ο Joseph Beuys δεν «βλέπει» σε αυτά δυο προϊόντα της γης, αλλά την ίδια τη γη. Η πέτρινη δεξαμενή και το ρέον ελαιόλαδο δεν είναι παρά ένας ζωντανός οργανισμός, με το ένα στοιχείο να τρέφει το άλλο. Πρόκειται για δυο στοιχεία που συμβολίζουν το χρόνο (πέτρα = παρελθόν και παρόν, λάδι = μέλλον), δυο «υλικά» που συνιστούν ένα κατεξοχήν έργο «κοινωνικής γλυπτικής», δημιουργημένο όχι από τον Beuys αλλά από το χρόνο και την ιστορία.

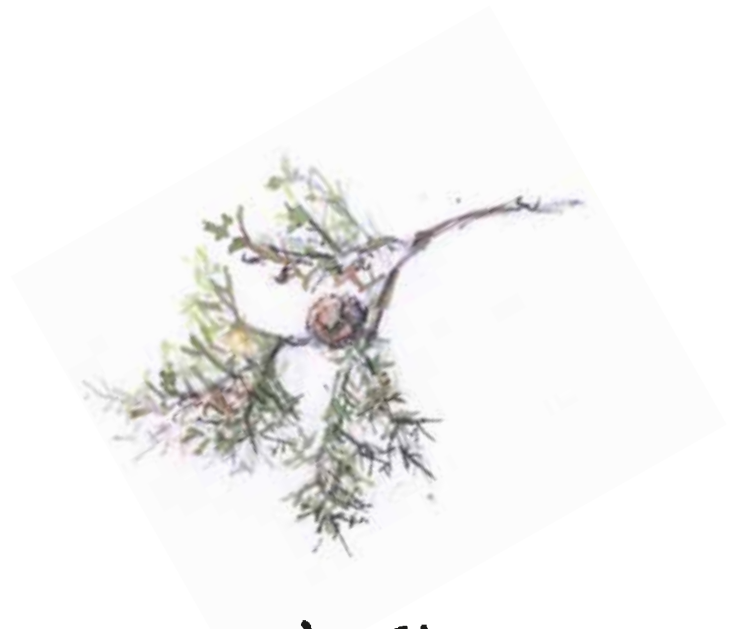
Πέτρα = ιστορία, Ελιά = το προαιώνιο σύμβολο ειρήνης, Ελαιόλαδο = καρπός της ιστορίας και της ειρήνης, σύμβολο της παραγωγικότητας.

Η γνωστή από την αρχαιότητα «ελαιόφυτος Λέσβος», κοιτίδα Ιστορίας και αξιών, αποτελεί τόπο που θα μπορούσε να «γεννήσει» το ίδιο το έργο. Η παρουσίαση του *Olivestone* στο Μουσείο Βιομηχανικής Ελαιουργίας Λέσβου δίνει στο έργο όλες τις δυνατότητες να κάνει ένα νέο βήμα, στο σήμερα και στο μέλλον, στέλνοντας στους πολίτες το μήνυμα για μια νέα «ανάγνωση» των πραγμάτων, η οποία να εμπεριέχει ευαισθησία, αλληλεγγύη, γαλήνη, αρμονία.

Το έργο *Olivestone* παρουσιάστηκε στο Μουσείο Βιομηχανικής Ελαιουργίας Λέσβου στο πλαίσιο περιοδικής έκθεσης και δεν ανήκει στη μόνιμη συλλογή του μουσείου.

Εκείνος (ο Κυπάρισσος) στέναξε θρηνώντας
κι αυτό το ύστατο δώρο
ζητάει από τους θεούς: να πενθεί αιώνια.
Κι αφού με ατελείωτους θρήνους στράγγιξε πια το αίμα του,
τα μέλη του κορμιού του άρχισαν να πρασινίζουν
και η κόμη που κρεμόταν από το χιονόλευκό του μέτωπο
γίνηκε φύλλωμα τραχύ κι έτσι σκληρό ανηφορίζοντας
η μυτερή του κορυφή τον έναστρο ουρανό ατενίζει.
Στέναξε κι ο θεός (ο Απόλλων) περίλυπος και είπε:
Εμείς θα σε πενθούμε πάντοτε
και συ τους άλλους θα πενθείς θνητούς
και για όσους πονούν βαθιά θα είσαι σύντροφός τους.

Οβίδιου, **Μεταμορφώσεις**
X, στίχοι 134-142
απόδοση Τάσου Γαλάτη

Το κυπαρίσσι

Γ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Κεραμεικού, Αθήνα

Στο τμήμα του Κεραμεικού που εκτεινόταν εκτός των τειχών της πόλης διαμορφωνόταν το σημαντικότερο νεκροταφείο της αρχαίας Αθήνας.

Τα μνήματα των μελών μιας οικογένειας οργανώνονταν ενίοτε σε ταφικούς περιβόλους, οι οποίοι κοσμούσαν όχι μόνο με μνημεία και γλυπτά, αλλά και με δέντρα και κήπους. Ιδιαίτερα στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια οι κήποι αυτοί έλαβαν φροντισμένη και περίτεχνη μορφή

και ονομάστηκαν κηποτάφια.

Τα δέντρα που θεωρήθηκαν ταιριαστά για τους ταφικούς κήπους ήταν οι ιτιές, οι λεύκες και τα κυπαρίσσια. Οι ιτιές επιλέχθηκαν για τη μορφή της φυλλωσιάς τους που γέρνει προς τα κάτω δίνοντας την αίσθηση του θρήνου. Τα δίχρωμα φύλλα από τις λεύκες αντιπροσώπευαν την αντίθεση του επάνω και του κάτω κόσμου. Όσο για το κυπαρίσσι, λόγω του ψηλόλιγνου κορμού του και του σκούρου, αδιαπέραστου φυλλώματός του, από νωρίς συνδέθηκε με πένθιμους συμβολισμούς.

ΛΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Αρχαίας Νεμέας

Κατά την ανασκαφή του ιερού περιβόλου του Ναού του Δία στην αρχαία Νεμέα εντοπίστηκαν ημισφαιρικοί λάκκοι. Οι λάκκοι αυτοί ταυτίστηκαν με υπολείμματα ενός Ιερού Άλσους, εικασία που ενισχύεται από σχετικές αναφορές στην αρχαία γραμματεία. Η ανάλυση του χώματος από τους λάκκους υποδεικνύει ότι τα δέντρα που περιέκλειναν ήταν κυπαρίσσια.

Τα Ιερά Άλση στην Αρχαία Ελλάδα ήταν συνήθη στα αγροτικά, προαστιακά και αστικά ιερά, είτε αυτά ήταν απλά υπαίθρια ιερά, είτε περίπλοκα οικοδομικά συγκροτήματα. Δεν γνωρίζουμε καμιά ιδιαίτερη τελετουργία που να πραγματοποιούνταν αποκλειστικά σε ένα ιερό άλσος. Στην πραγματικότητα, τα άλση προσέφεραν σκιά στους επισκέπτες. Κατά την αρχαιότητα, υπήρξαν επίσης τόποι θρησκευτικού και πολιτικού ασύλου. Στο Ιερό του Δία στη Νεμέα, το ιερό άλσος σχετίζεται άμεσα και με το μύθο του Οφέλτη και τη λατρεία του χθόνιου ήρωα, καθώς το κυπαρίσσι είναι ένα δέντρο που συμβολίζει το πένθος, παράδοση η οποία συνεχίζει να υπάρχει έως τις μέρες μας. Στο πέρασμα του χρόνου φαίνεται ότι τα ιερά άλση θεωρήθηκαν ζωντανές συνδέσεις με γεγονότα του μυθικού παρελθόντος.

Το 1979 στον αρχαιολογικό χώρο της Νεμέας, ένα άλσος από είκοσι τέσσερα περίπου κυπαρίσσια φυτεύθηκε εκεί όπου υπήρχαν δέντρα στην αρχαιότητα.

5η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Μυστρά

Ένα από τα πιο εύκολα αναγνωρίσιμα δέντρα του Αρχαιολογικού Χώρου του Μυστρά είναι το κυπαρίσσι, φυτό αειθαλές και αιωνόβιο. Το συναντούμε στην Κρήτη, στη Ρόδο, στη Μικρά Ασία και στην Περσία, αλλά καλλιεργείται και ως καλλωπιστικό σε όλες τις χώρες της Μεσογείου, ήδη από τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Οι πρώτες αναφορές σε αυτό συναντώνται σε πινακίδες της Γραμμικής Β και στον Όμηρο. Στον αρχαίο μύθο αποτελεί τη φυτική μετάπλαση του θλιμμένου νέου Κυπάρισσου και το κατεξοχήν πένθιμο δέντρο των αρχαίων Ελλήνων. Ταυτόχρονα είναι ιερό δέντρο του Απόλλωνα, του θεού του φωτός, με διττή υπόσταση: του πένθους

και της αναγέννησης.

Στους χριστιανικούς χρόνους συναντώνται συχνά απεικονίσεις κυπαρισσιών σε έργα γλυπτικής (κιονόκρανα, επισκοπικοί θρόνοι, θωράκια) και μικροτεχνίας. Συχνότερα, όμως, εμφανίζονται σε επιτάφιας πλάκες και σαρκοφάγους.

Την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Οθωμανοί γλύπτες εμπνεύστηκαν από τα βυζαντινά μνημεία για να διακοσμήσουν με κυπαρίσσια πολυτελείς κρήνες και εφυσωμένα πλακίδια για δάπεδα αλλά και για να εικονογραφήσουν χειρόγραφα. Οι υπόδουλοι Έλληνες το χρησιμοποιούσαν σε λιθανάγλυφους φεγγίτες, σε κρήνες και σε επιτάφιας πλάκες, παραλληλίζοντας τη διπλή του σημασία πένθους και ζωής με τη δουλεία και την απελευθέρωση του ελληνικού έθνους.

9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Κρύπτη Αγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη

Θωράκιο με σταυρό της Αναστάσεως πάνω σε βάθρο, πλαισιωμένο από δύο κυπαρίσσια που κάμπτονται για να τον περικλείσουν.

Χρονολόγηση: Πιθανόν 11ος ή 12ος αιώνας

Στη βυζαντινή περίοδο, ήδη από τον 9ο αιώνα, έχουμε μαρτυρίες ότι το κυπαρίσσι κοσμούσε, όπως και σήμερα, τους τάφους και επομένως ήταν για το λαό πένθιμο δέντρο. Πέρα από αυτό, όμως, τόσο ο φοίνικας όσο και το κυπαρίσσι, επειδή είναι δέντρα αιθαλή και αιωνόβια, μπορούσαν να συμβολίζουν την αθανασία και την αιωνιότητα και συνεπώς έχουν θέση στο διάκοσμο ενός ταφικού μνημείου. Εξάλλου, το κυπαρίσσι συνδέεται με το θάνατο και την ανάσταση του Χριστού (Γολγοθάς-Παράδεισος), όπως προκύπτει και από επιγράμματα της εποχής. Στην *Παλαιά Διαθήκη* γίνεται λόγος για την ιερή «τριδενδρία»: την πεύκη, τον κυπάρισσο και τον κέδρο.

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη

Μαρμάρινο θωράκιο με γρύπα και κυπαρίσσι.

Χρονολόγηση: 10ος-11ος αιώνας

Διαστάσεις: Ύψος: 87,5 εκ., πλάτος: 69 εκ., πάχος: 8 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΑΓ 3151

Προέλευση: Θεσσαλονίκη

Απεικονίζεται ένας γρύπας (μυθικό πτηνό) και πιθανόν ένα κυπαρίσσι. Το κυπαρίσσι συνδέεται ήδη από την αρχαιότητα με θεότητες της γης και τη λατρεία των νεκρών. Στο πλαίσιο όμως της χριστιανικής θρησκείας απέκτησε και μια νέα διάσταση, όπως βέβαια και η ίδια η θεώρηση του θανάτου: συνδέθηκε με την ανάσταση, την αθανασία και την αιωνιότητα, καθώς μάλιστα πρόκειται για δέντρο αιθαλές και αιωνόβιο. Συμβολίζοντας τις έννοιες αυτές συναντάται ακόμη και σήμερα στα χριστιανικά κοιμητήρια.

12η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Μουσουλμανικό τέμενος των οδών Αγαμέμνονος και Άρμεν, Δράμα

Το τέμενος των οδών Αγαμέμνονος και Άρμεν στη Δράμα κατέχει σημαντική θέση στην κοσμική ζωγραφική της Μακεδονίας κατά το 19ο αιώνα, καθώς στο προστώ του διατηρούνται αξιόλογες τοιχογραφίες, χρονολογημένες στην πρώτη δεκαετία του αιώνα. Από αυτές ιδιάζουσας σημασίας είναι οι δύο παραστάσεις της πόλης της Δράμας ως πραγματικής και ως παραδείσιας πόλης, καθώς και η κη-

τορική παράσταση του τεμένους πάνω από την είσοδο προς το κτίσμα. Στην τελευταία, η οποία εικονίζεται εδώ, παριστάνονται το ίδιο το τέμενος και δύο συνοικίες φανταστικής πόλης, ή ίσως της ίδιας της Δράμας. Τα κτίσματα περιβάλλονται και τονίζονται από δέντρα, ανάμεσα στα οποία περίοπτη θέση κατέχει το κυπαρίσσι. Το κυπαρίσσι, που απαντάται συνήθως στη γειτονία λατρευτικών χώρων και κτισμάτων, όπως οι εκκλησίες, τα τεμένη και τα νεκροταφεία, εκτός από το γενικότερο κοσμικό χαρακτήρα που έχει ως δέντρο, σημαίνει την ιερότητα του χώρου, τη σωτηριολογική διάσταση του οποίου εμφaticά επιτείνει.

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μακρινίτσας Πηλίου, Εκκλησία του Άη Γιάννη του Προδρόμου, Πλατεία Μακρινίτσας

Ο ναός του Άη Γιάννη του Προδρόμου στην πλατεία της Μακρινίτσας ακολουθεί τον τύπο της μονόκλιτης βασιλικής.

Στη δυτική πλευρά του ξεχωρίζει λιθανάγλυφο με σταυρό που πλαισιώνεται από κυπαρίσσια. Στην κορυφή κάθε δέντρου κάθετα ένα πουλί. Στη βάση των δέντρων και του σταυρού διακρίνονται ρόδακες.

Στην κόγχη του ιερού, εξάλλου, απεικονίζεται βάζο με λουλούδια που περιβάλλεται από κυπαρίσσια.

Σύμφωνα με την επιγραφή:

Εσκαλίσθη δια χειρός Θεοδοσίου
εκ Βράχας των Αγράφων
1806 Αυγούστου 3

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μακρινίτσας Πηλίου, Μουσείο Λαϊκής Τέχνης και Ιστορίας Πηλίου, Αρχοντικό Τοπάλη, Μακρινίτσα

Στο Αρχοντικό Τοπάλη φυλάσσονται κασέλες με φυτική διακόσμηση. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει στην αίθουσα ιστορικών κειμηλίων μία ζωγραφισμένη ξύλινη κασέλα. Στο εσωτερικό από το καπάκι της απεικονίζεται μια σειρά από κυπαρίσσια.

Λαογραφικό και Ιστορικό Μουσείο Κομοτηνής

Χάλκινο σινί (ταψί) με εγχάρακτη διακόσμηση κυπαρισσιών.

Αριθμός ευρετηρίου: 4

Κέντρο Μελέτης Νεώτερης Κεραμικής, Αθήνα

Γαβάθα που απεικονίζει τοπίο με κυπαρίσσια και κτήριο.

Χρονολόγηση: 19ος αιώνας

Αριθμός ευρετηρίου: 1605

Προέλευση: Τσανάκ Καλέ

Το κυπαρίσσι στην ελληνική παράδοση σχετίζεται άμεσα με το θάνατο αλλά και την αναγέννηση. Στα κείμενα των ορφικών ελασμάτων ένα λευκό κυπαρίσσι αποτελεί το σημάδι εκείνο που πρέπει να αναζητήσει ο νεκρός για να αποφύγει την πηγή της Λήθης και να προσεγγίσει την πηγή της Μνημοσύνης.

Λαογραφικό και Ιστορικό Μουσείο Κομοτηνής

Τσεβρές με κεντητό διάκοσμο κυπαρισσιών.
Αριθμός ευρετηρίου: 512

Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο Λάρισας

Τμήμα ξυλόγλυπτης κασέλας, μετασκευασμένο σε πόρτα ντουλαπιού.
Η πρόσοψη διακοσμείται με κυπαρίσσια, ανθοφόρα δοχεία και πουλιά.
Χρονολόγηση: 18ος αιώνας
Διαστάσεις: Μήκος: 120 εκ., πλάτος: 80 εκ.
Αριθμός ευρετηρίου: Γ.Μ. 4197
Προέλευση: Γαρδίκι Τρικάλων

Φοῖβε ἄναξ, ὅτε μὲν σε θεὰ τέκε πότνια Λητώ
φοῖνικος ῥαδινῆς χερσὶν ἐφαψαμένη
ἀθανάτων κάλλιστον ἐπὶ τροχοιδεῖι λίμνῃ,
πᾶσα μὲν ἐπλήσθη Δῆλος ἀπειρεσίῃ
ὀδμῆς ἀμβροσίης, ἐγέλασσε δὲ Γαῖα πελώρη,
γίθησεν δὲ βαθὺς πόντος ἄλος πολιῆς.

Ἀπόλλων κύριε του φωτός
εσύ που ξεπερνάς στην ομορφιά όλους τους αθανάτους
όταν σε γέννησε η σεβάσμια θεά Λητώ
στηριζοντας τα χέρια της στη λυγερή τη φοινικιά
σιμά στην ολοστρόγγυλη τη λίμνη
η πανωραία Δήλος γέμισε ολάκαιρη θείες ευωδιές
γέλασε η πελώρια Γη
και αναγάλλιασε το βαθύ το πέλαγος
η γαλάζια θάλασσα γαλπνεμένη.

Θεόγνιδος, Ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα
στίχοι 5-10
απόδοση Τάσου Γαλάτη

ο γοιυικας

**ΛΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιο-
τήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Αργοστολίου**

Μυκηναϊκός σφραγιδόλιθος.

Χρονολόγηση: 14ος-13ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Μήκος: 2,1 εκ., πλάτος: 2 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Μ.Α. 581-11

Προέλευση: Ο σφραγιδόλιθος βρέθηκε στο μυκηναϊκό νεκροταφείο των Κοκκολάτων της Κεφαλονιάς, στη θέση Καγκέλισες ή Μαύρη Σπηλιά και προέρχεται από ανασκαφή λακκοειδούς τάφου, λαξευμένου στο φυσι-

κό πέτρωμα.

Φακοειδής σφραγιδόλιθος από αχάτη με έγγλυφη παράσταση «βόσκοντος ταύρου» προς τα αριστερά και σχηματοποιημένο διπλό φοινικόδεντρο στο βάθος. Ο συνδυασμός του φοινικόδεντρου και του ταύρου δεν παραπέμπει απλά σε μια βουκολική παράσταση καθημερινού βίου, αλλά και σε σκηνή θρησκευτικού περιεχομένου με πιθανή αλληγορική σημασία. Το φοινικόδεντρο ανάγεται σε «δέντρο ζωής», διότι υπό τη σκέπη του τρέφεται ο ταύρος, που αποτελεί το κατεξοχόν ιερό σφάγιο της Μινωικής και της Μυκηναϊκής θρησκείας.

Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου

Μικρός πίθος καμαραϊκού ρυθμού με λευκά φοινικόδεντρα σε μαύρο φόντο.

Χρονολόγηση: 1700-1650 π.Χ. (ΜΜ ΙΙΙΑ)

Διαστάσεις: Ύψος: 55 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Π 7691

Προέλευση: Κνωσός

Κυρίαρχο διακοσμητικό θέμα στο μικρό πίθο καμαραϊκού ρυθμού από την Κνωσό είναι τα λευκά φοινικόδεντρα, με κοκκινωπό περίγραμμα, που προβάλλουν έντονα σε σκουρόχρωμο βάθος.

Τα φοινικόδεντρα, αν και σε σχηματική απόδοση, παραπέμπουν έμμεσα στο «φοίνικα του Θεόφραστου», που

ευδοκιμεί, ακόμη και σήμερα, σε συστάδες ή σε μικρά δάση σε διάφορες περιοχές της Κρήτης. Το μεγαλύτερο και γνωστότερο από τα δάση αυτά βρίσκεται στο Βάι της ανατολικής Κρήτης και αποτελεί, μαζί με μερικά ακόμη, τα τελευταία δείγματα του «κρητικού φοίνικα», όπως αλλιώς είναι γνωστός, που φαίνεται μάλιστα να απειλείται στις μέρες μας.

Τα καμαραϊκά αγγεία, δημιούργημα των ανακτορικών εργαστηρίων της Φαιστού και της Κνωσού, χαρακτηρίζονται για τα πολύχρωμα διακοσμητικά τους μοτίβα, συχνά από το φυτικό κόσμο, την πολυμορφία και την ακρίβεια των σχημάτων και γενικότερα για την άρτια κατασκευή τους, η οποία τα ανέδειξε σε αντικείμενα πολυτελείας, περιζήτητα στις αγορές της Μεσογείου της δεύτερης χιλιετίας π.Χ.

ΚΑ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Δήλου

Η Ιερή Λίμνη και στο βάθος οι Λέοντες των Ναξίων. Ο μοναχικός φοίνικας που υπάρχει στο κέντρο φυτεύτηκε το 1933, σε ανάμνηση του φοίνικα που αγκάλιασε η Λητώ για να γεννήσει.

Σύμφωνα με το μύθο, η Λητώ, έγκυος από τον Δία, μετά από πολλές περιπλανήσεις βρήκε καταφύγιο στην πετρώδη Δήλο, «εκεί που ο Δίας έκανε τον άγριο φοίνικα και τη δάφνη να βλαστήσουν, χαρά για την αγαπημένη του Λητώ στους πόνους της» (Ευριπίδη *Εκάβη*, στ. 444-465). Μετά από εννιά βασανιστικά μερόνυχτα, «γονάτισε στο μαλακό λιβάδι και αγκαλιάζοντας τον κορμό της φοινικιάς» (*Ομηρ. εις Απόλλωνα*, 116-118, *Οδύσσεια* ζ 160-165), γέννησε εκεί, κάτω από τη φοινικιά, τους δίδυμους θεούς του φωτός, την Άρτεμη και τον Απόλλωνα.

Κατά το *Ιερό Κοράνι*, η Μαριάμ γέννησε επίσης τον Ιησού, το νεώτερο θεό του ανέσπερου φωτός, κάτω από μια φοινικιά: «Και την οδήγησαν οι πόνοι του τοκετού στον κορμό μιας φοινικιάς, και είπε (μέσα στην αγωνία της): «Αλλοίμονο μου! Μακάρι να πέθαινα πριν

από αυτό και να ήμουν κάτι ξεχασμένο κι ανύπαρκτο!». Αλλά (μια φωνή) την κάλεσε (από τη φοινικιά): «Μην λυπάσαι! Γιατί ο Κύριός σου έχει προβλέψει ένα ποταμάκι πλάι σου. Και κούνησε –προς τη μεριά σου– τον κορμό της φοινικιάς, και θα πέσουν πάνω σου φρέσκοι, ώριμοι χουρμάδες. Κι έτσι τρώγε και πίνε και δρόσισε το μάτι (σου να ψυχάσεις)» (*Ιερό Κοράνι*, Στάδιο 19ο, Μαριάμ, εδ. 23-26).

Η φοινικιά, στις χώρες που ευδοκιμεί, είναι πραγματικά το δέντρο της ζωής, από την αρχαιότητα (Ηροδότος Α.193, Ξενοφώντος *Κύρου Ανάβασις*, ΙΙ.3,13-16, Στράβωνος *Γεωγραφικά* ΙΣΤ.742) μέχρι σήμερα. Οι νόστιμοι και εξαιρετικά θρεπτικοί καρποί της, φρέσκοι ή αποξηραμένοι, είναι τροφή για όλο το χρόνο, και συχνά η μόνη τροφή, για ανθρώπους και ζώα. Από τους καρπούς κάνουν αλεύρι, ψωμί, γλυκά, κρασί, ρακί, ξύδι, μέλι, στυπτικά φάρμακα και σιρόπι για τις βρογχικές παθήσεις. Τα ξύλα χρησιμοποιούνται για θέρμανση, για την κατασκευή επίπλων και για δοκάρια οροφής. Από τα κλαδιά πλέκουν καλάθια και κλουβιά, από τα φύλλα πλέκουν πανέρια, ψάθες, καπέλα, βεντάλιες και από τις ίνες των ράβδων υφαίνουν αδιάβροχα υφάσματα για σκηνές.

**ΚΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και
Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιο-
λογικός Χώρος Ακρόπολης Ρόδου**

Στην Ακρόπολη της Ρόδου, ένας
φοίνικας φυτρώνει δίπλα στο Ναό
του Πυθίου Απόλλωνα.

ΙΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Λαμίας

Ερυθρόμορφος καλυκόσχημος κρατήρας, συγκολλημένος από αρκετά θραύσματα. Στη μία του όψη απεικονίζεται η απολλώνια τριάδα (Λητώ, Απόλλων, Άρτεμις) σε διαδικασία σπονδής γύρω από τον ιερό φοίνικα, με τη βοήθεια του οποίου η Λητώ έφερε στον κόσμο τον Απόλλωνα. Έργο του ζωγράφου των Νιοβιδών ή του εργαστηρίου του.

Χρονολόγηση: Δεύτερο τέταρτο 5ου αιώνα π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 52 εκ., διάμετρος βάσης: 23 εκ., διάμετρος χείλους: 51 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: K 10691

Προέλευση: Παραλία Πελασγίας, θέση Άγιος Κωνσταντίνος, άγνωστη αρχαία πόλη κλασικών-ελληνιστικών χρόνων.

Στο αγγείο η έμφαση δίνεται στον ιερό φοίνικα, δέντρο σπάνιο στον ελλαδικό χώρο κατά την αρχαιότητα, προερχόμενο από την Αίγυπτο. Το δέντρο εισήχθη και φυτεύθηκε στη Δήλο χάρη στη σπανιότητά του. Στη σκέψη όσων παρατηρούν τον κρατήρα έρχεται αμέσως η πολύπλευρη σημασία που είχε για τον αγγειογράφο και τους ανθρώπους της εποχής του το δέντρο ως θετική δύναμη ζωής. Στη δημιουργία του μύθου της γέννησης του Απόλλωνα ο φοίνικας ήταν το καταφύγιο, πρόσφερε σκιά, δύναμη και ανακούφιση στην κατατρεγμένη μητέρα και συνέβαλε αποφασιστικά στον ερχομό στη ζωή του θεού. Η παρουσία του δέντρου συνδέεται έτσι άρρηκτα με το ίδιο το δώρο της ζωής. Ο Απόλλωνας δεν θα αποτέλεσε μοναδική περίπτωση. Πολλές φορές στο πέρασμα των αιώνων οι γυναίκες της υπαίθρου θα κατέφυγαν στη σκιά ενός δέντρου για να φέρουν στον κόσμο το παιδί τους και η ανθρώπινη αυτή εικόνα θα έδωσε πιθανόν υλικό για τη δημιουργία και του συγκεκριμένου μύθου.

Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα

Αργυρό τετράδραχμο Καρχηδονίων.

Χρονολόγηση: Τέλη του 5ου αιώνα π.Χ.

Διαστάσεις: Διάμετρος: 2,20 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΝΜ Σ ΕΜΠ

Πρόελευση: Σικελία

Ο φοίνικας πάνω στο νόμισμα των Καρχηδονίων δηλώνει ότι η πόλη τους είναι αποικία των Φοινίκων. Το δέντρο αυτό γίνεται ένα «λαλούν σύμβολο», δηλαδή μια παράσταση που «μιλάει», εδώ για να μας θυμίσει το όνομα ενός λαού.

Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα

Ερυθρόμορφη υδρία.

Χρονολόγηση: 400 π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 45 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 17469, Συλλογή Αγγείων

Πρόελευση: Αθήνα

Παριστάνονται οι επτά Πλειάδες, κόρες του Άτλαντα που ο Δίας μεταμόρφωσε σε αστέρια, γύρω από φοίνικα. Ο φοίνικας συμβολίζει το τέλος του κόσμου, την Αιθιοπία, απ' όπου τα ουράνια σώματα ξεκινούσαν την άνοδό τους στο στερέωμα.

Κ' ΕΠΚΑ, Παλαιό Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης

Αιολικό κιονόκρανο με βάση, κάτω σφόνδυλο και τροχίλο αιολικού κίονα.

Χρονολόγηση: 6ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 59 εκ., διάμετρος: 131 εκ., πάχος: 50 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: MM 1372, 1374, 1375d

Προέλευση: Κλοπεδή

Ο συγκεκριμένος τύπος κιονόκρανου, μία από τις αρχαϊκές παραλλαγές του ιωνικού ρυθμού, ονομάστηκε από τον Γερμανό αρχαιολόγο R. Koldewey «αιολικό» επειδή τα περισσότερα και σημαντικότερα δείγματα του είδους βρέθηκαν στην Αιολίδα. Στη Λέσβο τα συναντάμε στο ναό της

Κλοπεδής, που χρονολογείται στα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ.

Η μορφή των αιολικών κιονοκράνων πιθανόν προέρχεται από τα κοσμήματα στο σχήμα του φοίνικα, του «ιερού δέντρου» της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Μολονότι η φυτική διακόσμηση ανάμεσα στον αιολικό και τον ιωνικό τύπο παρουσιάζει ομοιότητες, διαφέρει ωστόσο ο τρόπος που αναπτύσσεται για να στηρίξει το ανώτερο τμήμα του ναού. Στον ιωνικό ρυθμό οι έλικες εκτείνονται οριζόντια με αποτέλεσμα να γίνεται εμφανές ότι ο κίονας και το κιονόκρανο αποτελούν δύο διαφορετικά αρχιτεκτονικά μέλη. Αντίθετα, στον αιολικό τύπο οι έλικες ορθώνονται προς τα πάνω και με αυτόν τον τρόπο δίνεται η εντύπωση ότι ο κίονας διακλαδώνεται, όπως οι κορμοί των δέντρων.

ΙΑ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Ρωμαϊκή Παλαίστρα, Χαλκίδα

Λεπτομέρεια ψηφιδωτού από την Παλαίστρα ή Γυμνάσιο της Χαλκίδας, Οδός Αρεθούσης.

Χρονολόγηση: Ρωμαϊκοί χρόνοι

Στην εξωτερική αυλή της Παλαίστρας αποκαλύφθηκε ψηφιδωτό δάπεδο. Το κέντρο του δαπέδου καλύπτεται από γεωμετρικά σχέδια, ενώ τις παρυφές του περιτρέχει ζωφόρος με γυμνούς αθλητές που αγωνίζονται στην πάλη. Στα αριστερά στέκει ο αγωνοθέτης, προτείνοντας το σύμβολο της νίκης: ένα κλαδί δέντρου, πιθανόν από φοίνικα.

Στην τέχνη της αρχαιότητας είναι διαδεδομένη η απεικόνιση των νικητών αθλητών ή των κριτών του αγώνα με κλαδιά φοίνικα στα χέρια. Οι μύθοι αναφέρουν ότι ο Θησέας στο ταξίδι της επιστροφής του από την Κρήτη στην Αθήνα σταμάτησε στη Δήλο για να ευχαριστήσει τον Απόλλωνα για τη νικηφόρα έκβαση της πάλης του με τον Μινώταυρο. Εκεί χόρεψε κρατώντας κλαδιά από το φοίνικα, δέντρο ιερό, αφού στη σκιά του γεννήθηκε ο θεός. Έκτοτε ο φοίνικας αποτέλεσε σύμβολο των νικητών, έννοια που πέρασε στη συνέχεια και στη χριστιανική εικονογραφία.

11^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Ναός Αναστάσεως του Χριστού, Βέροια

Η Βαϊοφόρος.

Χρονολόγηση: Η τοιογράφηση του ναού χρονολογείται το 1315.

Ο Χριστός παριστάνεται πάνω σε λευκό πώλο όνου, ακολουθούμενος από τους μαθητές του. Κινείται προς την πύλη του τείχους της Ιερουσαλήμ, από όπου ξεπροβάλλει όμιλος Ιουδαίων με κλαδιά φοίνικα στα χέρια που τον υποδέχεται ως βασιλιά. Ακριβώς μπροστά από την πύλη βλέπουμε δέντρο, πάνω στο οποίο έχουν σκαρφαλώσει παιδιά.

Το γεγονός ότι στη συγκεκριμένη σκηνή ο αγιογράφος επιλέγει να διακοσμήσει το σύνολο με την απόδοση ενός δέντρου που δεσπόζει σε σχέση με το χέρσο παρασκήνιο από ξερή γη και βράχους είναι δηλωτικό των νατουραλιστικών και φυσιοκρατικών αντιλήψεών του.

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη

Σταυρός με κλαδιά, τοιογραφία τάφου.

Χρονολόγηση: 6ος αιώνας

Διαστάσεις παράστασης: Μέγιστο ύψος: 70 εκ., μέγιστο πλάτος: 70 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΒΤ 102Ε

Προέλευση: Θεσσαλονίκη

Στις τοιογραφίες των τάφων συχνά απεικονίζονται φυτικά μοτίβα. Ο φυλλοφόρος σταυρός, αυτός δηλαδή που συμπληρώνεται από δέντρα ή κλαδιά, αποτελεί σύμβολο της σωτηρίας και της αιωνιότητας. Είναι το «ξύλο το ζωοποιούν», το ξύλο που δίνει ζωή, σύμφωνα με την ορθόδοξη παράδοση. Στην τοιογραφία αυτή, ο σταυρός πλαισιώνεται από κλαδιά φοίνικα. Ο φοίνικας συμβολίζει τον Παράδεισο και την αγνότητα.

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη

Ο Ιωσήφ στην Αίγυπτο με τον Πετεφρή, εικόνα του Θεόδωρου Πουλάκη.

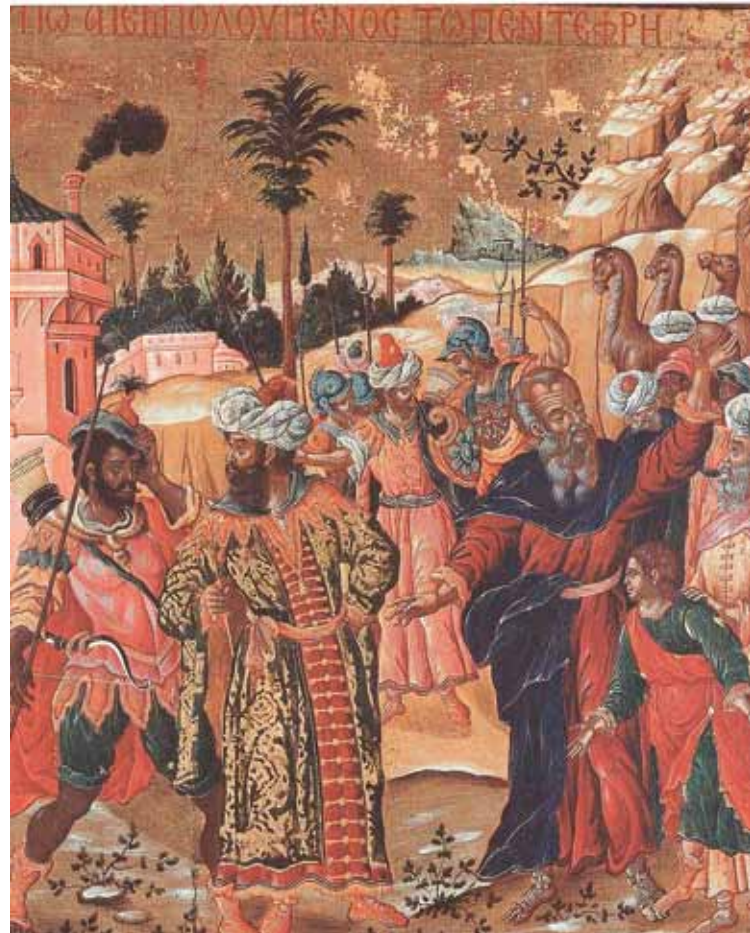
Χρονολόγηση: 17ος αιώνας

Διαστάσεις: Ύψος: 46,3 εκ., πλάτος: 53,4 εκ., πάχος: 3,8 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΒΕΙ 957

Πρόέλευση: Αγορά

Το θέμα της εικόνας είναι εμπνευσμένο από την ιστορία του Ιωσήφ που περιγράφεται στο βιβλίο της *Γένεσης*, στην *Παλαιά Διαθήκη*. Τα γεγονότα εκτυλίσσονται σε υπαίθριο χώρο όπου υπάρχουν δέντρα, μεταξύ των οποίων αναγνωρίζονται φοίνικες. Σε αντίθεση με τη σχηματική αναπαράσταση των δέντρων και των φυτών στη βυζαντινή τέχνη, ο Πουλάκης προσπαθεί να δημιουργήσει μια πιο νατουραλιστική εικόνα της φύσης. Επηρεασμένος από την ιταλική τέχνη, που είχε διδαχθεί στη Βενετία, χρησιμοποιεί λεπτομερή πινελιά και διαβαθμίσεις του χρώματος προκειμένου να αποδώσει το βάθος.

Μουσείο Μπενάκη-Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης, Αθήνα

Μαρμάρινο απότμημα αρχιτεκτονικού διακόσμου με επιπεδόγλυφο ένθετο διάκοσμο.

Χρονολόγηση: Τέλη 15ου-αρχές 16ου αιώνα

Διαστάσεις: Ύψος: 38 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 10795

Προέλευση: Αίγυπτος

Η ιδέα ότι ένα δέντρο βρίσκεται στην κορυφή του βουνού-πυραμίδα που αποτελεί το σύμπαν ολόκληρο είναι πολύ παλιά. Τα πρώτα της ίχνη μπορούν να εντοπιστούν στους μύθους των αρχαίων πολιτισμών της Μεσοποταμίας.

Για τους μουσουλμάνους το δέντρο της ζωής οριοθετεί τον παράδεισο. Από το σημείο που φυτρώνει και πέρα, κανείς, ούτε ο Προφήτης ο ίδιος δεν μπορεί να περάσει. Εκεί βρίσκεται ο θεός.

Ποιο είναι όμως το θεόσταλτο δέντρο; Για τα νομαδικά αραβικά φύλα είναι το φοινικόδεντρο, που προσφέρει στον άνθρωπο σπάνια δώρα όπως ξυλεία, καρπούς και σκιά. Στο *Κοράνι* ο Προφήτης απαγορεύει την κοπή κάθε τέτοιου πολύτιμου δέντρου, τοποθετώντας το στον αιώνιο παράδεισο.

*Όταν παιδίον διηρχόμην ἐκεῖ πλησίον, ἐπὶ ὄναριον ὀχούμενος,
διὰ νὰ ὑπάγω νὰ ἀπολαύσω τὰς ἀγροτικάς μας πανηγύρεις,
ἐρρέμβαζον γλυκὰ μὴ χορταίνων νὰ θαυμάζω περικαλλές δέ-
ντρον, μεμονωμένον, πελώριον, μίαν βασιλικὴν δρῦν. Ὅποῖον
μεγαλεῖον εἶχεν! Οἱ κλάδοι τῆς χλωρόφαιοι, κατάμεστοι, κρα-
ταιοί· οἱ κλώνες τῆς, γαμφοὶ ὡς ἡ κατατομὴ τοῦ ἀετοῦ, οὔλοι
ὡς ἡ χაίτη τοῦ λέοντος, προεῖχον ἀναδεδημένοι, εἰς βασιλικὰ
στέμματα. Καὶ ἦτον ἐκείνη ἀνασσα τοῦ δρυμοῦ, δέσποινα ἀγρί-
ας καλλονῆς, βασίλισσα τῆς δρόσου...*

*Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη, Ὑπὸ τὴν βασιλικὴν δρῦν (ἀπό-
σπασμα)*

βελανιδιά

Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων, Επιτροπή Δωδώνης - ΙΒ΄ Έφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Δωδώνης

Η μαντική δρύς του Ιερού της Δωδώνης δεσπόζει στην ανατολική πλευρά του ναού του Δία, την Ιερά Οικία.

Η ιερή βελανιδιά υπήρξε ο πυρήνας γύρω από τον οποίο δημιουργήθηκε το αρχαιότερο ελληνικό μαντείο (Ηροδότου 2,52). Η μαντική δρύς, η φηγός της Δωδώνης, αποτέλεσε από τα προϊστορικά χρόνια και για αιώνες το κυρίαρχο μέσο μετάδοσης της θείας βούλησης στους ανθρώπους και υπήρξε πάντοτε στενά συνδεδεμένη με τη λατρεία του Δία ως την επικράτηση του χριστιανισμού.

Η ιερή φηγός μέσω των θροϊσμάτων των φύλλων της έδινε προφητείες στους προσκυνητές. Το δέντρο «μιλού-

σε» κατά κάποιο τρόπο και οι Σελλοί ήταν οι διερμηνείς του. Ανάμεσα στους θνητούς που έρχονταν από παντού να συμβουλευτούν τον θεό (Ησιόδου απ. 140 Μ.-W.) ήταν και ξακουστοί ήρωες, όπως ο Οδυσσεύς (Ομήρου *Οδύσσεια* ξ 327-330, τ 296-299) που έφτασε στη Δωδώνη αναζητώντας τη θεία θέληση για την επιστροφή του στην Ιθάκη, και πρόσωπα του μύθου, όπως η Ιώ που κατέφυγε στις «δρύες που μιλούν» στην προσπάθειά της να ξεφύγει από την οργή της Ήρας (Αισχύλου *Προμηθεύς* 832 κ.ε.). Ο Ιάσοντας, τέλος, με παραίνεση της Αθηνάς, πρόικισε το πλοίο του, την Αργώ, με ένα κλαδί από την ιερή βελανιδιά της Δωδώνης: το κλαδί, παρότι αποσπασμένο από το δέντρο, διατηρούσε το χάρισμα της ομιλίας σώζοντας έτσι σε τρεις τουλάχιστον περιπτώσεις την εκστρατεία (Απολλοδώρου 1.19.16).

ΙΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων

Αργυρό δίδραχμο του Κοινού των Ηπειρωτών.

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Δωδωναίου Δία με στεφάνι από φύλλα βελανιδιάς και προτομή Διώνης με στεφάνη και καλύπτρα στην κεφαλή. Οπισθότυπος: Ταύρος περιβαλλόμενος από την επιγραφή ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ. Η παράσταση πλαισιώνεται από στεφάνι βελανιδιάς. Χρονολόγηση: 233/3-168/7 π.Χ. (Ελληνιστική εποχή)
Βάρος: 10,09 γρ.

Αριθμός ευρετηρίου: 88

Προέλευση: Δωδώνη

Στη Δωδώνη, το αρχαιότερο και ως μια περίοδο μοναδικό μαντείο της Ελλάδας, η λατρεία της βελανιδιάς συνδέθηκε με εκείνη της Μητέρας Γης. Στις αρχές της 2ης χιλιετίας π.Χ., όταν τα πρώτα ελληνικά φύλα μετανάστευσαν στην Ήπειρο και το φύλο των Θεσπρωτών εγκαταστάθηκε στην περιοχή, τη λατρεία της Γης διαδέχτηκε η λατρεία

του Δία. Οι μαντικές ιδιότητες της Μητέρας Γης μεταβίβαστηκαν στον Δία, η ίδια μετονομάστηκε σε Διώνη και αποτέλεσε μαζί με τον Δία το θείο ζεύγος.

Γύρω από την ιερή βελανιδιά, όπου κατοικούσε ο θεός, τελούνταν οι λατρευτικές πράξεις. Οι πιστοί, αρχικά, υπέβαλαν προφορικά τις ερωτήσεις τους στον θεό και οι ιερείς (Σελλοί) χρησιμοδοτούσαν ακούγοντας το θρόισμα των φύλλων της βελανιδιάς, το πέταγμα και τις κραυγές των πουλιών. Από τον 8ο αιώνα π.Χ., τη βελανιδιά περιέβαλε κυκλικός περίβολος από τριποδικούς λέβητες, οι οποίοι εφραπτόμενοι, παρήγαν έναν συνεχή ήχο βάσει του οποίου δίνονταν οι χρησμοί. Τον 6ο αιώνα π.Χ. οι πιστοί χάρασαν τις ερωτήσεις τους στη μαλακή επιφάνεια μολύβδινων πινακίων και οι ιερείς απαντούσαν συνήθως προφορικά και σπανιότερα γραπτά.

Η μεγάλη φήμη του πανηπειρωτικού ιερού και η κατάληψή του από τους Μολοσσούς στο τέλος του 5ου αιώνα π.Χ. συντέλεσε στην καθιέρωση του στεφανιού βελανιδιάς ως βασικού διακοσμητικού θέματος των νομισμάτων των Ηπειρωτών.

Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα

Κλάδος με ελασματικά φύλλα δρυός.

Χρονολόγηση: Πιθανόν 4ος-3ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Μέγιστη υπολογιζόμενη διάσταση: Μήκος: 24 εκ., πλάτος: 17 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 303 και 312, Συλλογή Χαλκών

Προέλευση: Ιερό Δωδώνης

Πρόκειται για ανάθημα σχετικό με τη λειτουργία του μαντείου της Δωδώνης, όπου η μαντική συνδεόταν άμεσα με την ερμηνεία του θροΐσματος της ιερής φηγού. Οι τελετουργίες της δεντρολατρίας των μυκηναϊκών χρόνων επιβιώνουν στα μετέπειτα χρόνια, επενδύοντας κυρίως στις μαντικές λατρείες. Η δρυς της Δωδώνης εκφράζει τη νέα μορφή της παλαιότερης λατρείας της φύσης.

ΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Αιγίου

Χρυσό νεκρικό στεφάνι. Αποτελείται από λεπτό ταινιωτό έλασμα με κρίκους στα άκρα, το οποίο κοσμούν δεκαοκτώ φύλλα δρυός που διατάσσονται κατά τριάδες.

Χρονολόγηση: Πρώτο μισό 2ου αιώνα π.Χ.

Διαστάσεις: Διάμετρος: 10 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: AM 756

Προέλευση: Οδός Αναγέννησης 1, Κουλούρα Αιγίου

Η βελανιδιά αποτελεί δέντρο ιερό, αφιερωμένο στον Δία, και σύμβολο δύναμης. Η φύση είναι παρούσα σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής αλλά και του θανάτου, καθώς κάποτε οι άνθρωποι τοποθετούσαν στεφάνια από φύλλα δρυός στους τάφους των πολυαγαπημένων τους νεκρών.

ΙΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιο- τύπων, Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων

Χρυσό νεκρικό στεφάνι αποτελούμενο από τριάντα οχτώ φύλλα βελανιδιάς.

Χρονολόγηση: 2ος αιώνας π.Χ. (Ελληνιστική εποχή)

Διαστάσεις: Διάμετρος: 21 εκ.

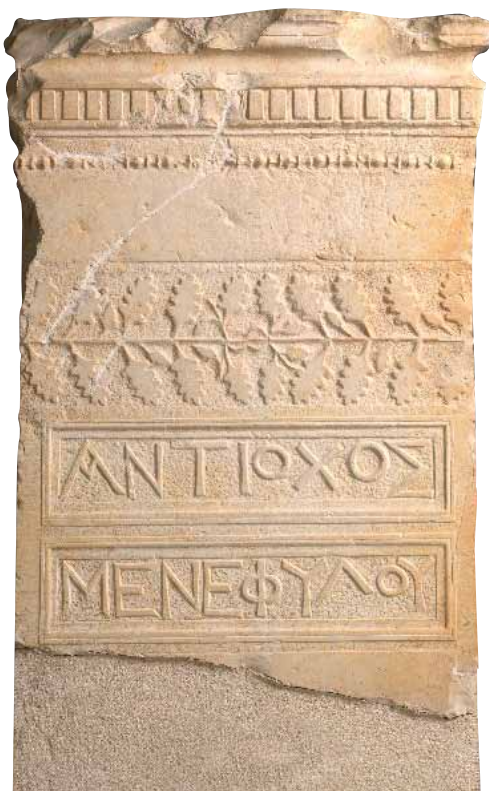
Αριθμός ευρετηρίου: 11.295

Προέλευση: Δυτικό νεκροταφείο Αμβρακίας (σύγχρονη Άρτα)

Ένα αρκετά σύνθηες κτέρισμα στα νεκροταφεία της αρχαίας Ηπείρου ήταν τα χρυσά ή επίχρυσα στεφάνια βελα-

νιδιάς. Το στεφάνι, σύμβολο εξουσίας στη δημόσια ζωή, προσέδιδε ιερότητα στην ταφή και καθοσίωνε τον νεκρό. Επιπροσθέτως, το στεφάνι ως κύκλος συμβολίζει το αέ-
ναο, την αρχή και το τέλος και κατ' επέκταση τη ζωή που συνεχίζεται μετά το θάνατο.

Η χρήση των κλάδων βελανιδιάς ως θέμα στην κατασκευή μεταλλικών στεφανιών παραπέμπει στην αρχική συνύπαρξη του δέντρου με τη χθόνια θεότητα Γη στη Δωδώνη. Η επιλογή της βελανιδιάς συνδέεται επιπλέον και με το γεγονός ότι παρόλο που δεν είναι αιθαλής δέντρο, διατηρεί το φύλλωμά της, συμβολίζοντας την αιωνιότητα και την αθανασία.

ΙΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων

Ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη από εγχώριο λευκό ασβεστόλιθο. Φέρει ανάγλυφη διακόσμηση κλάδων με φύλλα και καρπούς βελανιδιάς, οι οποίοι συμπλεκόμενοι σχηματίζουν διπλό κόμβο, το «πράκλειον άμμα». Σε έγκουλα ορθογώνια με διπλό πλαίσιο αναγράφονται το όνομα του νεκρού (ΑΝΤΙΟΧΟΣ) και το πατρώνυμο (ΜΕΝΕΦΥΛΟΥ). Η πίσω επιφάνεια της στήλης είναι αλάξευτη. Χρονολόγηση: Αρχές 2ου αιώνα π.Χ. (Ελληνιστική εποχή)

Διαστάσεις: Ύψος: 77 εκ., πλάτος: 50-54 εκ., πάχος: 15-18 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 17

Προέλευση: Νεοχωρόπουλο Ιωαννίνων

Η βελανιδιά, το κατεξοχήν δέντρο των Ηπειρωτικών δρυμών, αποτέλεσε τη βάση της κτηνοτροφίας στην Ήπειρο. Ενδεικτική της σημασίας που διαδραμάτισε η βελανιδιά στην Ήπειρο είναι η συχνή απεικόνιση των κλάδων και των καρπών της σε αντικείμενα που συνδέονται με διάφορες εκφάνσεις της ζωής των Ηπειρωτών. Η υιοθέτηση, για παράδειγμα, του διακοσμητικού θέματος των κλάδων και φύλλων βελανιδιάς στις επιτύμβιες στήλες της Ηπείρου αποκαλύπτει τη σύνδεσή της με τη χθόνια λατρεία και το θάνατο. Ειδικότερα, το διακοσμητικό αυτό θέμα αποτέλεσε ένα από τα κύρια διακριτικά γνωρίσματα των επιτύμβιων στηλών του γνωστού στη βιβλιογραφία «τύπου βορειοδυτικής Ελλάδας».

ΙΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Ακρόπολης Αρχαίας Έδεσσας

Αναθηματική στον Δία Ύψιστο στήλη.

Χρονολόγηση: 51 μ.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 125 εκ., πλάτος: 39-45 εκ., πάχος: 13 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΑΚΕ 139

Προέλευση: Κάτω Πόλη αρχαίας Έδεσσας, Λόφος Άγιου Λουκά, όπου τοποθετείται το ιερό του Δία Ύψιστου.

Στο πάνω μέρος της στήλης υπάρχει αέτωμα και κάτω από αυτό αετός μέσα σε πλατύ στεφάνι με φύλλα βελανιδιάς, που δένεται με ταινία. Στο γείσο του αετώματος η επιγραφή «Δίΐ Ύψίστω», και κάτω από το ανάγλυφο άλλη επιγραφή με το όνομα του ιερέα του θεού, των δύο φροντιστών, που ανέλαβαν το στήσιμο του μνημείου και των μελών του λατρευτικού θιάσου. Στο τέλος παρατίθεται το όνομα του τεχνίτη.

Ο αετός και η βελανιδιά συνδέονται άμεσα με τη λατρεία του Δία. Ειδικότερα οι βελανιδιές, δέντρα ψηλά και αιωνόβια που προσελκύουν τους κεραυνούς, κατεχοχήν σχετίζονται με τον Δία ως θεό της βροχής, «υέτιο» και γενικότερα ως καιρικό θεό, που βοηθούσε στη γονιμότητα και την καρποφορία της γης.

**ΚΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και
Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιο-
λογικός Χώρος Δίου**

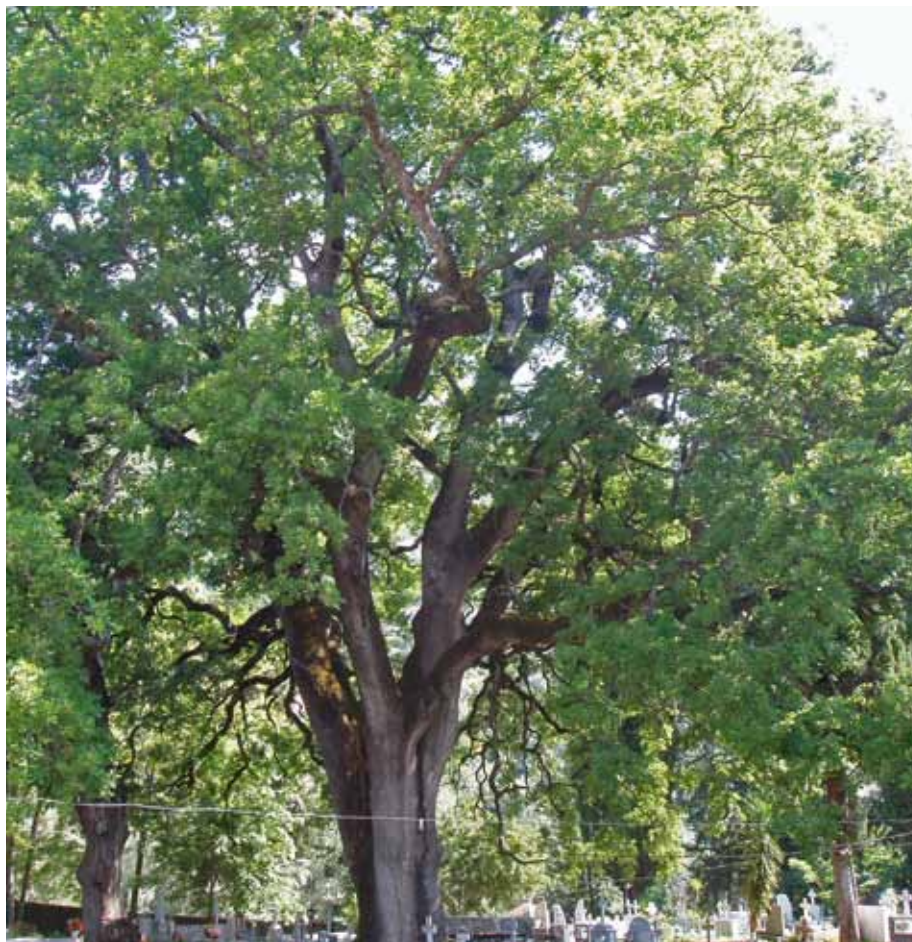
Η βελανιδιά που χτυπήθηκε από κεραυνό. Το δέντρο αυτό βρίσκεται στην τοποθεσία Αγιονέρι του αρχαιολογικού πάρκου του Δίου.

ΛΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Ορραίου Άρτας

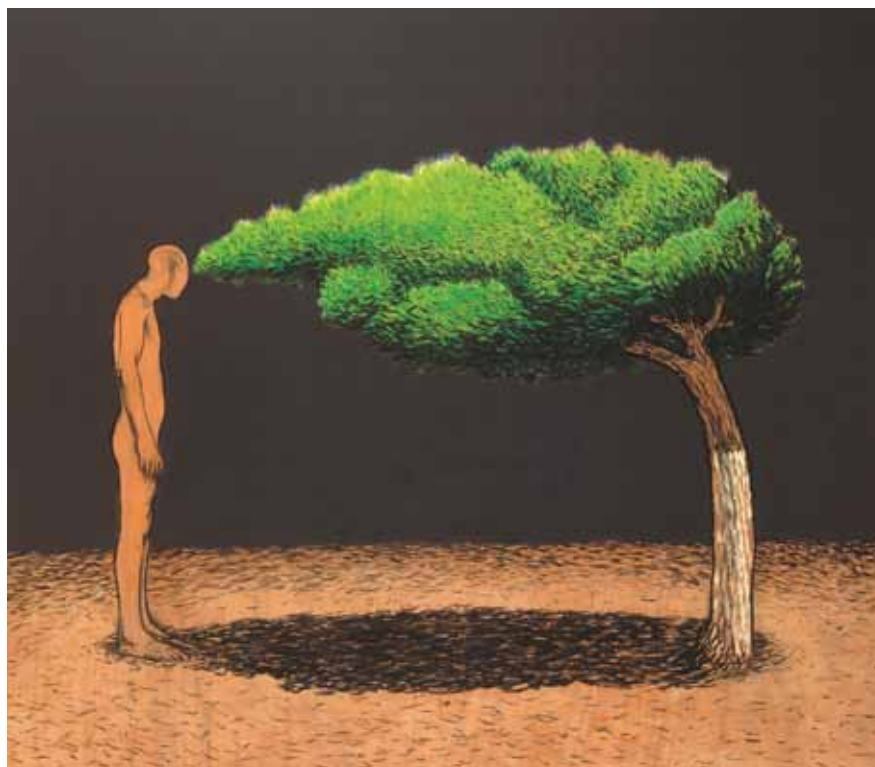
Το Όρραον ιδρύθηκε τον 4ο αιώνα π.Χ. από τους Μολοσσούς και αποτελούσε ένα στρατηγικής σημασίας πόλισμα φρουριακού χαρακτήρα, που ήλεγχε τη διάβαση από τον Αμβρακικό κόλπο στην Ηπειρωτική ενδοχώρα. Διασώζει τμήματα της ισχυρής οχύρωσής του καθώς και τμήματα του πολεοδομικού του ιστού και της οικιστικής του οργάνωσης. Το Όρραον, ως μέλος του Κοινού των Μολοσσών, διατηρούσε στενές σχέσεις με το ιερό του Δία της Δωδώνης,

όπως μαρτυρείται σε τέσσερις απελευθερωτικές επιγραφές και ένα τιμητικό ψήφισμα που βρέθηκαν σε αυτό. Στην αρχική του μορφή, το ιερό της Δωδώνης ήταν υπαίθριο και οι διάφορες τελετουργίες πραγματοποιούνταν γύρω από την ιερή βελανιδιά, στις ρίζες της οποίας κατοικούσαν ο Δίας και η Διώνη. Οι μάντεις του Ιερού ερμήνευαν τη βούληση του Δία και έδιναν τους χρησμούς με βάση το θρόισμα των φύλλων του δέντρου, το πέταγμα των πουλιών που φώλιαζαν σε αυτό, το κελάρυσμα των νερών της ιερής πηγής και τον ήχο των χάλκινων τριποδικών λεβήτων, που σχημάτιζαν ένα είδος περιβόλου γύρω από τη βελανιδιά.

Λαογραφικό Ίδρυμα Φοινικίου Θεσπρωτίας

Το «δέντρο της εκκλησίας», όπως αποκαλείται στο Φοινίκι, είναι μια βελανιδιά με ύψος 35 μέτρα και περίμετρο κορμού 7,5 μέτρα. Ο ίσκιος του καλύπτει έκταση περίπου ένα στρέμμα. Σύμφωνα με γραπτές μαρτυρίες, υπήρχε στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας πριν από το 1600. Στέκει καταπράσινο και αγέρωχο και έχει να διηγηθεί πολλές ιστορίες, λυπνότερες και χαρούμενες.

Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ, Μέτσοβο

Με αφορμή τη Δωδώνη, πίνακας του Μιχάλη Μανουσάκη.

Χρονολόγηση: 2001

Είδος: Ακρυλικό και κάρβουνο σε πλακάκι

Διαστάσεις: Ύψος: 150 εκ., πλάτος: 210 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Δ11

Προέλευση: Από την έκθεση «*Διαγράφοντας το σήμερα, το αύριο, το χτες: Αφιέρωμα στο νομό Ιωαννίνων*»

Στο αρχαιότερο μαντείο, η παρουσία της φηγού, της γνωστής βελανιδιάς της Δωδώνης, υπονοεί την προσωποποιημένη θεά Φύση. Το δέντρο με τις προφητικές

ικανότητες πρωταγωνιστεί σε όλη τη λαμπρή λειτουργία του μαντείου. Το δέντρο ήταν το μέσο με το οποίο εκδηλωνόταν η θεϊκή δύναμη του Δία.

Ο Μανουσάκης παρουσιάζει το δέντρο με την προκλητική πράσινη φυλλωσιά του, που γέρνει όλα του τα κλαδιά προς τον άνθρωπο, ο οποίος, συνεπαρμένος από το άγγιγμα, αποστρέφεται τον θεατή. Κάτω από το δέντρο, οι άνθρωποι, με το φύσημα του αέρα και τον ήχο των λεβήτων, έδιωχναν το κακό. Ο άνθρωπος του Μανουσάκη ακούει τους παλμούς της γης, το θρόισμα των φύλλων που αγγίζουν το πρόσωπο και την ψυχή του. Άνθρωπος και δέντρο βρίσκονται σε μια κυκλική σχέση-σχήμα, όπου ο άνθρωπος παίρνει από τη φύση και η φύση από τον άνθρωπο.

Quid πλατανών opacissimus? *

Ὁ ὕπνος σὲ τύλιξε, σὰν ἓνα δέντρο, μὲ πράσινα φύλλα,
ἀνάσαινες, σὰν ἓνα δέντρο, μέσα στὸ ἥσυχο φῶς,
μέσα στὴ διάφανη πηγὴ κοίταξα τὴ μορφὴ σου·
κλεισμένα βλέφαρα καὶ τὰ ματόκλαδα χάραζαν τὸ νερό.
Τὰ δάχτυλά μου στὸ μαλακὸ χορτάρι, βρῆκαν τὰ δάχτυλά σου
κράτησα τὸ σφυγμὸ σου μιὰ στιγμὴ
κι ἔνιωσα ἄλλοῦ τὸν πόνο τῆς καρδιᾶς σου.

Κάτω ἀπὸ τὸ πλατάνι, κοντὰ στὸ νερό, μέσα στὶς δάφνες
ὁ ὕπνος σὲ μετακινούσε καὶ σὲ κομμᾶτιαζε
γύρω μου, κοντὰ μου,
χωρὶς νὰ μπορῶ νὰ σ' ἀγγίξω ὀλόκληρη,
ἐνωμένη μὲ τὴ σιωπὴ σου·
βλέποντας τὸν ἴσκιο σου νὰ μεγαλώνει καὶ νὰ μικραίνει,
νὰ χάνεται στοὺς ἄλλους ἴσκιους, μέσα στὸν ἄλλο
κόσμο ποὺ σ' ἄφηνε καὶ σὲ κρατοῦσε.

Τὴ ζωὴ ποὺ μᾶς ἔδωσαν νὰ ζήσουμε, τὴ ζήσαμε.
Λυπήσου ἐκείνους ποὺ περιμένουν μὲ τόση ὑπομονὴ
χαμένοι μέσα στὶς μαῦρες δάφνες κάτω ἀπὸ τὰ βαριὰ πλατάνια
κι ὅσους μονάχοι τους μιλοῦν σὲ στέρνες καὶ σὲ πηγᾶδια
καὶ πνίγονται μέσα στοὺς κύκλους τῆς φωνῆς.
Λυπήσου τὸ σύντροφο ποὺ μοιράστηκε τὴ στέρησή μας καὶ τὸν ἰδρώτα
καὶ βύθισε μέσα στὸν ἥλιο σὰν κοράκι πέρ' ἀπ' τὰ μάρμαρα,
χωρὶς ἐλπίδα νὰ χαρεῖ τὴν ἀμοιβή μας.

Δῶσε μας, ἔξω ἀπὸ τὸν ὕπνο, τὴ γαλήνη.

Γιώργου Σεφέρη, **Μυθιστόρημα**, ΙΕ'

*Τι γίνεται ο βαθύσκιος πλαταμώνας;
Πλίνιος ο Νεότερος, *Επιστολές*, Ι3

ο πλάτανος

ΚΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Γόρτυνας

Με τη Γόρτυνα σχετίζεται ο αρχαίος μύθος της Ευρώπης, την οποία ο Δίας μεταμορφωμένος σε ταύρο έκλειψε από τη Φοινίκη και την έφερε στην πλάτη του ως τις όχθες του Ληθαίου ποταμού. Εκεί, κάτω από ένα πλατάνι, που από τότε ποτέ ξανά δεν έχασε τα φύλλα του, έγινε ο ιερός γάμος του Δία με την Ευρώπη. Από την ένωση αυτή γεννήθηκαν ο Μίνωας και ο Ραδάμανθς. Η παράδοση αναφέρει ότι ο Μίνωας ίδρυσε την πόλη στον τόπο γέννησής του.

ΙΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων - Πολιτιστικό Κέντρο Σχολής Αριστοτέλους, Αρχαιολογικός Χώρος Σχολής Αριστοτέλους - Νυμφαίου Μιέζας

Υπεραιωνόβιο πλατάνι του αρχαιολογικού χώρου της Σχολής Αριστοτέλους, ηλικίας περίπου 1.000 ετών, το οποίο έχει συνδεθεί στη λαϊκή παράδοση με τον αρχαίο φιλόσοφο και δάσκαλο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και αποκαλείται πλέον ο «Πλάτανος του Αριστοτέλη».

ΙΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων – Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας (Δ.Μ.Ε.Ε.Π., ΥΠ.ΠΟ.Τ.) – Πολιτιστικό Κέντρο Σχολής Αριστοτέλους, Πόλη Νάουσας

Τον καιρό των πρώτων χρόνων της τουρκικής κατάκτησης ο γαζής Εβρενός, άνθρωπος καλλιεργημένος αλλά και δεινός πολεμιστής, περιδιάβαινε τα μέρη της υποταγμένης μακεδονικής γης, όταν πέρασε από την περιοχή της Νάουσας και καταγοπεύτηκε από την ομορφιά του τοπίου, τον πλούτο της γης και τη δροσιά των νερών της. Αμέσως μέσα του γεννήθηκε η επιθυμία να κτίσει εδώ μια λαμπρή πολιτεία. Ζήτησε, λοιπόν, την άδεια του Σουλτάνου, προκειμένου να κτίσει την πόλη σε ένα κομμάτι γης ίσο με το τομάρι ενός βουβαλιού. Πολύ γέλασε ο Σουλτάνος με το παράξενο αίτημα του στρατηγού του, ήταν όμως περίεργος να δει πώς θα κατάφερνε να χωρέσει μια πόλη στην έκταση ενός βουβαλοτόμαρου.

Λέγεται, λοιπόν, ότι ο Εβρενός έσφαξε ένα μεγάλο βουβάλι και από το δέρμα του έκοψε λεπτές λωρίδες, ώστε να δημιουργηθεί τελικά ένα μακρύ δερμάτινο κορδόνι. Με αυτό κατάφερε να ορίσει τα σύνορα της νέας πόλης, αφού το έδεσε σε τέσσερις πασσάλους που έμπηξε στα κύρια σημεία του ορίζοντα. Από αυτούς τους πασσάλους αργότερα φύτεψαν οι τέσσερις υπεραιωνόβιοι πλάτανοι της Νάουσας. Σήμερα σώζεται, ευτυχώς, ο ένας, ο λεγόμενος «Στραβός Πλάτανος» στη γειτονιά της Αγίας Παρασκευής. Σύμφωνα με επιστημονικές έρευνες υπολογίζεται ότι έχει ηλικία περίπου 600 ετών.

Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα

Ο *Μέγας Πλάτανος*, τοιχογραφία του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου Χατζημιχαήλ.

Χρονολόγηση: Αρχές 20ού αιώνα

Εικονίζεται σκηνή από την Επανάσταση του '21 και ο «Μέγας Πλάτανος». Ο ήρωας Κατσαντώνης παριστάνεται να κάθεται στη ρίζα του δέντρου, με το καριοφίλι του στα πόδια, κρατώντας έγχορδο μουσικό όργανο.

Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Πλατεία Συντάγματος, Ναύπλιο

Ο πλάτανος που κάποτε έδινε το όνομά του στην κεντρική πλατεία της παλιάς πόλης του Ναυπλίου είναι ένα ιστορικό δέντρο, που ονομαζόταν και «πλάτανος του Κολοκοτρώνη» ή «πλάτανος των αγωνιστών».

Στις ρίζες του αναπαύονταν οι αγωνιστές του 1821 και πολλές φορές χρησίμευσε σαν ρητορικό βήμα. Από τούτο τον πλάτανο μίλησε ο δάσκαλος του γένους Γεννάδιος μετά την πτώση του Μεσολογγίου (1826), ευαισθητοποιώντας το λαό ώστε να προσφέρει από το υστέρημά του για να σταθεί οικονομικά η ρημαγμένη τότε Ελλάδα. Η πρώτη μάλιστα προσφορά δόθηκε από μία φτωχή γυναίκα της Πρόνοιας, που ονομαζόταν Ψωροκώσταйна.

Φοίβω Ζεὺς ἐπέπνευσεν ἔχειν μαντώδεα δάφνην
καὶ ῥόδα φοινίσσοντα ῥοδόχροϊ Κυπρογενεΐη
γλαυκὸν Ἀθηναίη γλαυκώπιδι θαλλὸν ἐλαίης
καὶ στάχνας Δήμητρι, καὶ ἡμερίδας Διονύσω.

Ο Ζεὺς στὸν Φοῖβο χάρισε τὴ μαντικὴ τὴ δάφνη
καὶ ῥόδα κόκκινα ἔδωσε στὴ ροδαλή Ἀφροδίτῃ
γλαυκὸ βλαστᾶρι ἐλιάς στὴν Ἀθηνά
ποὺ ἔχει τὰ μάτια τῆς γλαυκός
στάχνα στὴ Δήμητρα, στὸν Διόνυσο σταφύλια.

Οὐ ῥόδον, οὐ νάρκισσος εὐχρῶος, οὐκ ἀνεμώνη
οὐ κρίνον, οὐχ ὑάκινθος ἰσάζεται ἔρνει Βάκχου.

Ούτε τὸ ῥόδο, οὐτὲ ὁ ωραῖος νάρκισσος, οὐτὲ ἡ ἀνεμόνα
οὐτὲ ὁ κρίνος, οὐτὲ ὁ ὑάκινθος, τοῦ Βάκχου τὸ βλαστᾶρι ἔχουν
τὴ χάρη.

Νόννου, **Διονυσιακά**
ΧΙΙ, στίχοι 110-113 καὶ 238-239
ἀπόδοση Τάσου Γαλάτη

ἀμπέλος

Α΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Μουσείο Στοάς του Αττάλου, Αθήνα

Λεπτομέρεια από μελανόμορφο κρατήρα του Εξηκία με παράσταση καθισμένης Μαινάδας εν μέσω βοτρυών και κλαδιών αμπέλου.

Χρονολόγηση: 530 π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 45 εκ., μέγιστη διάμετρος: 51 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: AP 1044

Προέλευση: Βόρεια Κλιτύς Ακροπόλεως

Στις εικονιστικές παραστάσεις της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου, ο οργιαστικός χαρακτήρας της βλάστησης αντικατοπτρίζεται στα αναρριχώμενα φυτά, κισσό και άμπελο. Τα δύο αυτά φυτά αποτελούν τα κατεξοχήν σύμβολα του Διόνυσου, προστάτη του οίνου, του τρύγου και της πόσης, και εμφανίζονται συχνότατα σε παραστάσεις που σχετίζονται με τον θεό. Στον κρατήρα (αγγείο για τη μείξη του κρασιού με νερό) που ζωγράφησε ο Εξηκίας, η άμπελος με βότρυες κυριαρχεί στην περιοχή των λαβών. Ανάμεσα στα κλαδιά της κάθονται οι Μαινάδες, οι γυναίκες-συνοδοί του Διόνυσου.

Η χρήση του κρατήρα και η επιλογή του θεού Διόνυσου με τα σύμβολά του συσχετίζουν τη σκηνή με το περιβάλλον του συμποσίου.

ΛΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηγουμενίτσας

FULCRUM (διακοσμητικό εξάρτημα ανάκλιντρου) με προσωπίο Διονύσου επάνω σε φύλλο αμπέλου.

Χρονολόγηση: 4ος-3ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 7,6 εκ., πλάτος: 7,1 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΘΕ 58

Προέλευση: Αρχαία Γιτάνη, Θεσπρωτία

Η άμπελος είναι φυτό γεμάτο συμβολισμούς. Το βασικότερο προϊόν της, το κρασί, υπήρξε ακώριστος σύντροφος των περισσότερων εκφάνσεων της ζωής του ανθρώπου: της χαράς και της λύπης, των θρησκευτικών τελετουργιών, των διαβατηρίων εθίμων. Λατρεύτηκε στο πρόσωπο του Διονύσου και αποτέλεσε ένα από τα πλέον αγαπητά θέματα της τέχνης από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Το χάλκινο fulcrum από τον ανδρώνα του Πρυτανείου της αρχαίας Γιτάνης αποδεικνύει ότι ο θεός του κρασιού δεν θα μπορούσε να λείπει από τα συμπόσια, τον πιο διαδεδομένο τρόπο διασκέδασης και έναν από τους πιο σημαντικούς κοινωνικούς-συνεκτικούς θεσμούς των πολιτών κατά τους αρχαίους χρόνους.

ΙΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Αταλάντης

Χάλκινο νόμισμα κοπής Οπουντίων Λοκρών.

Χρονολόγηση: Περίπου 196-146 π.Χ.

Διαστάσεις: Διάμετρος: 1,6 εκ., βάρος: 5,2 γρ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΒΕ 4730

Προέλευση: Νεκροταφείο κλασικών-ρωμαϊκών χρόνων στον Προσκυνά Λοκρίδας, στη θέση Κόρσεια

Το νόμισμα φέρει απεικόνιση σταφυλιού στον οπισθότυπο. Η επιλογή της παράστασης καταδεικνύει το σημαντικό ρόλο της οινοκαλλιέργειας στην οικονομία της Λοκρίδας.

ΛΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Λευκάδας

Προθήκη που φιλοξενεί αγγεία σχετικά με την άμπελο και τον οίνο.

Χρονολόγηση: 5ος-3ος αιώνας π.Χ.

Προέλευση: Αρχαία πόλη Λευκάδας

Στα ονομαστά αρχαία ελληνικά κρασιά συγκαταλέγεται και ο λευκαδίτικος οίνος. Ο γιατρός Απολλόδωρος τον προτείνει στον βασιλιά της Αιγύπτου Πτολεμαίο ως έναν από τους καλύτερους της εποχής του (Πλίνιου Πρεσβύτερου *Historia Naturalis* XIV, 76). Ο ποιητής Εύβουλος σε στίχο του παρομοιάζει το λευκαδίτικο κρασί με το μέλι. Ο Αθήναιος, όμως, αναφέρει ότι οι Λευκάδιοι έριχναν στο κρα-

σί γύψο, για να αποκτά ωραίο κόκκινο χρώμα, με αποτέλεσμα το κρασί να προκαλεί πονοκέφαλο (*Δειπνοσοφισταί* 1.33, β). Ληνεώνες έχουν εντοπιστεί σε οικίες και αγροικίες σε διάφορα σημεία μέσα και γύρω από την αρχαία πόλη της Λευκάδας.

Στη σχετική προθήκη του μουσείου εκτίθενται ενσφράγιστες λαβές αμφορέων από διάφορες πόλεις του αρχαίου κόσμου, καθώς και από τη Λευκάδα (χαρακτήρες Λ, ΛΕ, ΛΕΥΚ), οι οποίες βρέθηκαν σε δημόσια κτήρια αποθήκευσης και εμπορίας λαδιού και κρασιού. Εκτίθενται, επίσης, σκεύη για το σερβίρισμα του οίνου και αγγεία πόσεως.

Εκτός προθήκης, εκτίθενται τρεις οξυπύθμενοι αμφορείς μεταφοράς λαδιού ή κρασιού.

ΛΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Αργοστολίου

Ρωμαϊκό λυχνάρι.

Χρονολόγηση: 2ος-3ος αιώνας μ.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος με λαβή: 5,2 εκ., διάμετρος βάσης: 3,6 εκ., μέγιστη διάμετρος: 8,4 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Μ.Α. 2242

Προέλευση: Το λυχνάρι βρέθηκε το 1994 στο ρωμαϊκό νεκροταφείο του Φισκάρδου της Κεφαλονιάς.

Πήλινο μονόμυξο ρωμαϊκό λυχνάρι με ανάγλυφη και στικτή διακόσμηση, υπερυψωμένη λαβή με οπή και επίπεδη βάση με ενσφράγιση επιγραφή. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα. Ο κοίλος δίσκος φέρει εγχάρακτη ακτινωτή δι-

ακόσμηση γύρω από την οπή πλήρωσης. Ο ώμος του λυχναριού κοσμείται με ανάγλυφη διακόσμηση σε μορφή κληματίδας και σταφυλιών.

Στην αρχαιότητα, η άμπελος υπήρξε το ιερό δέντρο του θεού Διονύσου, επίκεντρο τόσο στις θρησκευτικές τελετές, όσο και στην καθημερινή ζωή των αρχαίων Ελλήνων. Στη χριστιανική θρησκεία ταυτίζεται με τον ίδιο τον Θεάνθρωπο και προσλαμβάνει άλλη διάσταση.

Η άμπελος γενικότερα αποτέλεσε σύμβολο της ζωής και της αναγέννησης σε πολλούς πολιτισμούς και θρησκείες («δέντρο της ζωής»). Τα παράγωγά της, ο βότρυς και ο οίνος, είναι γνωστά για τις ευεργετικές επιδράσεις που έχουν στο σώμα και στην ψυχή της ανθρωπίνης ύπαρξης.

Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα

Τμήμα κοπτικού επώμιου υφάσματος από μαλλί και λινάρι που απεικονίζει τον Διόνυσο ανάμεσα σε βλαστούς αμπέλου.
Χρονολόγηση: 4ος-5ος αιώνας
Διαστάσεις: Ύψος: 23,5 εκ., πλάτος: 17 εκ.
Αριθμός ευρετηρίου: 7127
Προέλευση: Αίγυπτος

Το ύφασμα αυτό κατασκευάστηκε στην Αίγυπτο, τον 4ο ή τον 5ο αιώνα μετά τη Γέννηση του Χριστού, για να διακοσμήσει το σημείο του ώμου σε κάποιον χιτώνα. Ο τεχνίτης που το ύφανε ήταν Κόπτης, χριστιανός από την Αίγυπτο, και ανήκε σε μία παμπάλαια χριστιανική κοινότητα που επιβιώνει.

Το ζεστό, ξηρό κλίμα του τόπου εξασφάλισε την καλή διατήρηση σε έναν μεγάλο αριθμό υφασμάτων που μαρτυρούν την πλούσια πολύχρωμη παράδοση των Κοπτών αλλά και ολόκληρης της Αιγύπτου στην υφαντουργία. Από λινάρι και μαλλί, σπανιότερα από ακριβό μετάξι, σχηματίστηκαν φυτά, ζώα και πουλιά μαζί με μορφές και σύμβολα. Όλα αυτά στόλισαν τα σπίτια και τα ενδύματα των ανθρώπων και συχνά είχαν αποτροπαϊκή, προστατευτική σημασία.

Στα παλαιοχριστιανικά χρόνια η ανάμνηση του αρχαίου κόσμου παρέμενε έντονη. Τα σύμβολα της νέας θρησκείας συναντήθηκαν και αναμείχθηκαν με μυθολογικά θέματα, με θεούς και μακραίωνες δοξασίες. Ο θεός του αμπελιού, του γλεντιού και της ετήσιας αναγέννησης της φύσης δάνεισε τα χαρακτηριστικά του σε μια παράσταση, χριστιανική πια, που συμβόλιζε την ελπίδα για τη μεταθανάτια ζωή.

Ιστορικό Λαογραφικό Μουσείο Καλαμάτας

Φορητή εικόνα.

Είδος: Ωλογραφία σε ξύλο

Διαστάσεις: Ύψος: 33 εκ., πλάτος: 25 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 224

Προέλευση / Χρονολόγηση: Το έργο αυτό είναι δείγμα λαϊκής αγιογραφίας της Μεσσηνίας, με χρονολογία 1837.

Η εικόνα φέρει παράσταση του Χριστού και των δώδεκα Αποστόλων στον εικονογραφικό τύπο «Εγώ ειμί η Άμπελος» που εμπνέεται από το *Εναγγέλιο* του Ιωάννη (ιε 1-8). Ο Ιησούς παρουσιάζει μια αλληγορική παράσταση, παραβάλλοντας τον εαυτό του με άμπελο και τους μαθητές του με κλήματα, για να δηλώσει τη μετάδοση πνευματικής ζωής και την πνευματική καρποφορία όσων μένουν κοντά του.

Στις όχθες κάποτε του Ιλισού

Σωκράτης: ἢ τὴν Ἑραν, καλή γε ἡ καταγωγὴ. ἢ τε γὰρ πλάτανος αὐτὴ μάλ' ἀμφιλαφὴς τε καὶ ὑψηλή· τοῦ τε ἄγνου τὸ ὕψος καὶ τὸ σύσκιον πάγκαλον, καὶ ὡς ἀκμὴν ἔχει τῆς ἀνθης, ὡς ἂν εὐωδέστατον παρέχοι τὸν τόπον...

Σωκράτης: Ω, μα τὴν Ἑρα, εἶναι ὁμορφο αὐτὸ το μέρος για να ξαποστάσουμε. Αυτὸς ο πλάτανος σκεπάζει ὅλο τον τόπο με τις φυλλωσιές του κι εἶναι τόσο πολύ ψηλός. Δες τὴ λυγαριά πόσο εἶναι πλατιά και τι πανέμορφη απλώνεται ἡ σκιά της κι ὅπως βρίσκεται στην πλήρη ανθοφορία της τα πάντα γύρω ευωδιάζουν...

Πλάτωνος, **Φαῖδρος**

230 b

απόδοση Τάσου Γαλάτη

δάφνη, # λυγαριά, # μυρτιά

ΙΑ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Ναού Δαφνηφόρου Απόλλωνα, Ερέτρια

Το Ιερό του Δαφνηφόρου Απόλλωνα στην Ερέτρια, όπου τιμόταν ως πολιούχος θεός, ιδρύθηκε στο κέντρο της αρχαίας πόλης και ήκμασε από τον 8ο αιώνα π.Χ. έως και την πρώιμη ρωμαϊκή εποχή. Ο μύθος μάλιστα της περιπλάνησης του θεού στο Ληλάντιο πεδίο πριν την τελική εγκατάστασή του στο Ιερό των Δελφών οδήγησε αρχικά στη ρομα-

ντική θεωρία ότι το αρχαιότερο αψιδωτό κτήριο του ιερού, το λεγόμενο Δαφνηφορείο, ήταν απομίμηση της δάφνης της καλύβας του Απόλλωνα στους Δελφούς.

Με την προσωνομμία δαφνηφόρος (αυτός που φέρει τις δάφνες), ο θεός λατρευόταν κατά τους κλασικούς χρόνους, σύμφωνα με τις αρχαίες επιγραφικές μαρτυρίες. Παρά το γεγονός ότι δεν έχουμε πληροφορίες σχετικά με το τυπικό της λατρείας, είναι γνωστή η σύνδεση του θεού με το ιερό φυτό της δάφνης, που συμβόλιζε τη νεότητα, την αναγέννηση της φύσης και τη μαντική τέχνη.

ΛΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Ναός του Απόλλωνα, Αμβρακία

Στο κέντρο της σύγχρονης πόλης της Άρτας, κάτω από την οποία είναι θαμμένη η Αμβρακία, βρίσκεται ο μνημειώδης, υστεροαρχαϊκός ναός του Απόλλωνα, προστάτη-θεού της αρχαίας πόλης. Δυστυχώς, ήδη από τα πρώτα χριστιανικά χρόνια ο ναός χρησίμευσε ως λατομείο, με αποτέλεσμα να διατηρείται σήμερα μόνο μέχρι το ύψος της ευθυνηρίας του.

Σύμφωνα με το μύθο, ο Απόλλωνας ερωτεύθηκε σφόδρα την όμορφη νύμφη Δάφνη, κόρη του ποταμού Πηνειού και της Γαίας. Η νύμφη όμως δεν ανταποκρινόταν στον έρωτα του θεού· παρακάλεσε τον πατέρα της να τη βοηθήσει κι εκείνος τη μεταμόρφωσε σε δέντρο. Ο Απόλλωνας έκοψε τότε ένα κλαδί και το έπλεξε σε στεφάνι. Από τότε η δάφνη αποτέλεσε το ιερό φυτό του Απόλλωνα.

Όστρακο με παράσταση του Δαφνηφόρον Απόλλωνα από την Αμβρακία, δεύτερο μισό 5ου αιώνα π.Χ.

ΚΑ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Ηραίου Σάμου

...λύγος αρχαίον Καρών στέφος.

(η λυγαριά πανάρχαιο στεφάνωμα των Καρών)

Αθήναιος

Η λατρεία της θεάς Ήρας στη Σάμο χρονολογείται από το δεύτερο μισό της 2ης χιλιετίας π.Χ. και το ιερό της στο νησί υπήρξε ένας από τους πιο φημισμένους τόπους λατρείας της θεάς στον ελλαδικό χώρο.

Στη Σάμο, η Ήρα είναι ανεξάρτητη από τον Δία και η λατρεία της αναφέρεται στην «πάντων γενέθλαν», δηλαδή τη γεννήτρια όλων, τη Μητέρα Θεά, που υποστηρίζει το γάμο και προστατεύει τη γονιμότητα, τα κοπάδια και τη βλάστηση.

Το αγαπημένο φυτό της θεάς ήταν η λυγαριά, που φυτρώνει σε πεδιάδες και αφθονεί ακόμη και σήμερα στο σαμιακό Ηραίο, λείψανο πανάρχαιας δεντρολατρείας που διατηρήθηκε ως το 2ο αιώνα μ.Χ.

Σύμφωνα με τις τοπικές παραδόσεις, άλλωστε, η θεά αντίκρισε για πρώτη φορά τον ήλιο κάτω από μια λυγαριά στις όχθες του Ίμβρασου ποταμού και εκεί βρέθηκε και η «άξοος σανίς», το ιερό ξόανό της. Υπάρχουν κι άλλοι μύθοι που συνδέουν την Ήρα με το δέντρο αυτό κι εξηγούν ιδιότυπα εορταστικά έθιμα που συνδέθηκαν με τη λατρεία της στη Σάμο.

ΛΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Κασσώπης Πρέβεζας, Ναός της Αφροδίτης

Βόρεια της Καμαρίνας, σε οροπέδιο του Ζαλόγγου, σώζονται τα ερείπια της Κασσώπης, της πρωτεύουσας του φύλου των Κασσωπαίων. Ιδρύθηκε το πρώτο μισό του 4ου αιώνα π.Χ., καταστράφηκε εν μέρει από τους Ρωμαίους το 167 π.Χ. ενώ η εγκατάλειψη της πόλης επήλθε το 31 π.Χ., όταν οι κάτοικοί της αναγκάστηκαν να μετακισούν στη Νικόπολη.

Μια από τις κύριες θεότητες του ελληνικού πανθέου που λατρεύτηκαν στην Κασσώπη ήταν η Αφροδίτη και ο περίπτερος ναός που βρίσκεται στον αυχένα του Ζαλόγγου αποδίδεται στη λατρεία της. Ο ναός με διαστάσεις 17,50 μέτρα x 10,60 μέτρα και με 6 x 10 κίονες σώζεται σε επίπεδο θεμελίωσης, καθώς, σύμφωνα με μαρτυρίες, ο ναός αποδομήθηκε εκ βάθρων και μεταφέρθηκε στη νεοϊδρυθείσα Νικόπολη. Ένα από τα σύμβολα της θεάς της ομορφιάς ήταν η Μυρτιά ή Μυρρίνη. Σύμφωνα με ένα μύθο η θεά για να καλύψει τη γύμνια της, κατά την ανάδυσή της από τη θάλασσα, κρύφτηκε πίσω από ένα θάμνο μυρτιάς, ο οποίος έκτοτε θεωρήθηκε σύμβολο νεότητας και ομορφιάς.

ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Χανίων

Στεφάνι καρποφόρου μυρτιάς. Το στέλεχος αποτελείται από δύο επάλληλες ταινίες, μία μολύβδινη και μία από καλάμι. Τα κλαδάκια και τα φύλλα είναι από επιχρυσωμένο χαλκό και οι καρποί από επιχρυσωμένο πηλό. Χρονολόγηση: Τέλη 4ου-αρχές 3ου αιώνα π.Χ.

Διαστάσεις: Μήκος φύλλων: 3 εκ., διάμετρος καρπών: 0,5 - 0,6 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Μ 472

Προέλευση: Χανιά. Οικόπεδο Α. Βαγιάκη-Σκλαβενίτη 1983. Κτέρισμα σε γυναικεία ταφή (τάφος 3).

Η μυρτιά είναι ένα θαμνώδες, αρωματικό, ενδημικό φυτό της Κρήτης που με κατάλληλο κλάδεμα αναπτύσσεται σε δέντρο. Στην αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων, σχετιζόταν τόσο με τη Δήμητρα και την Περσεφόνη όσο και με την Αφροδίτη, θεότητες δηλαδή γονιμότητας και βλάστησης, επομένως και χθόνιου χαρακτήρα. Χρησιμοποιήθηκε ως έπαθλο νίκης στους Ολυμπιακούς Αγώνες της αρχαιότητας και συμβόλιζε το ιδεώδες της ειρήνης, της ομορφιάς και του έρωτα. Πολλά στεφάνια μυρτιάς έχουν βρεθεί σε αρχαίους τάφους. Σύμφωνα με τον Σχολιαστή του Αριστοφάνη οι οικείοι εφοδίαζαν τους νεκρούς τους και με ένα στεφάνι «ως τον βίον διηγωνισμένους». Δηλαδή με αυτό ο νεκρός διεκδικούσε τη μετά θάνατον αιώνια ζωή, μεταξύ των εναρέτων.

*Σὲ μεσοφούστανα πρωταπριλιᾶς καὶ σὲ τζιτζίκια δεκαπεν-
ταυγούστου*

*Πέστε μου, αὐτὴ ποὺ παίζει, αὐτὴ ποὺ ὀργίζεται, αὐτὴ
ποὺ ξελογιάζει*

Τινάζοντας ἀπ' τὴ φοβέρα τὰ κακὰ μαῦρα σκοτάδια τῆς

Ξεχύνοντας στοὺς κόρφους τοῦ ἥλιου τὰ μεθυστικὰ πουλιὰ

*Πέστε μου, αὐτὴ ποὺ ἀνοίγει τὰ φτερὰ στὸ στῆθος τῶν
πραγμάτων*

Στὸ στῆθος τῶν βαθιῶν ὀνείρων μας, εἶναι ἡ τρελλὴ ροδιά;

Οδυσσέα Ελύτη, Ἡ τρελλὴ ροδιά (ἀπόσπασμα)

Η συκιά, η ροδιά, η μηλιά, η λεμονιά

Γ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Κεραμεικού, Αθήνα

Στον αρχαιολογικό χώρο του Κεραμεικού, μια συκιά και μια ελιά πλέκουν τα κλαδιά τους.

Οι μύθοι διηγούνται ότι η συκιά αποτέλεσε ένα ξεχωριστό δώρο της Δήμητρας προς τους κατοίκους της Αττικής, όπου κατέφυγε αναζητώντας την κόρη της. Λέγεται ακόμα πως ανήκε στα αγαπημένα δέντρα του Διονύσου ή πως ήταν η μορφή που πήρε ένας από τους νικημένους Τιτάνες, ο Συκεύς.

Για το εμπόριο της αρχαίας Αθήνας τα σύκα ήταν πολύτιμα, τόσο ώστε με νόμο απαγορευόταν η εξαγωγή τους από την πόλη. Ωστόσο, η συκιά σπάνια απεικονίστηκε στην τέχνη, ίσως γιατί λόγω της απείθαρχης βλάστησής της και της τραχιάς υφής του φυλλώματός της δεν προτιμήθηκε από τους καλλιτέχνες.

19η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Μονή Μεγάλου Μετεώρου

Τοιχογραφία με θέμα την παραβολή της «Ξηρανθείσης Συκής».

Χρονολόγηση: 1552

Από το εικονογραφικό πρόγραμμα του καθολικού της Μονής Μεγάλου Μετεώρου ξεχωρίζει η σπάνια παράσταση της «Ξηρανθείσης Συκής». Η απεικόνισή της ακολουθεί την περιγραφή της σκηνής από την *Ερμηνεία* του Διονυσίου εκ Φουρνά: «Κάστρον και έξωθεν αυτού βουνά και συκή άκαρπος με φύλλα ξηρά και ο Χριστός βλέπων προς αυτήν απλώνων εις αυτήν τα χέρια, και οι απόστολοι οπίσω του θαυμάζοντες». Το δέντρο εικονίζεται γυμνό και χωρίς φύλλωμα σύμφωνα με τη ρήση του Χριστού: «Μηκέτι εκ σου καρπός γένηται εις τον αιώνα».

Γ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Κεραμεικού, Αθήνα

Πήλινο ομοίωμα ροδιού, κτέρισμα παιδικής ταφής.

Χρονολόγηση: 750-700 π.Χ.

Αριθμός ευρετηρίου: 1304

Πρόελευση: Νεκροταφείο Κεραμεικού

Ανάμεσα στους καρπούς των δέντρων το ρόδι έχει ίσως την πιο παράξενη μορφή, καθώς ο σκληρός φλοιός του κρύβει πολυάριθμα σπόρια με πορφυρό, αιμάτινο χρώμα.

Οι συμβολισμοί που αποδίδονται στο ρόδι είναι εξίσου πολυάριθμοι με τα σπόρια του. Συνδέεται με το θάνατο αλλά και με την υπέρβασή του, τον έρωτα, την ευγονία, την αφθονία και την καλή τύχη. Το συναντούμε σε έθιμα που σχετίζονται με κάποιου είδους μετάβαση, όπως την αλλαγή του έτους, το γάμο ή την ταφή.

ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Κισάμου

Λεπτομέρεια του ψηφιδωτού των *Ωρών και των Εποχών*: ένα κλαδί ροδιάς πάνω στο οποίο κάθονται τρεις πέρδικες. Φυλάσσεται προσωρινά στην αποθήκη αρχαιοτήτων του Μουσείου Κισάμου.

Χρονολόγηση: Δεύτερο μισό 2ου αιώνα μ.Χ.

Διαστάσεις ψηφιδωτού: Ύψος: 51 εκ., πλάτος: 52 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Μ.Κ. Ψηφ. 9

Προέλευση: Κίσαμος, οικόπεδο Βασ. Πατεράκη 1979

Η ροδιά με τους άφθονους κόκκινους καρπούς είναι

ένα δέντρο με ποικίλους συμβολισμούς για τη ζωή και το θάνατο. Στην αρχαία Ελλάδα ήταν το σύμβολο της ζωής και της ευκαρπίας, δηλαδή το φρούτο της γονιμότητας, άρρηκτα συνδεδεμένο με τη λατρεία της Ήρας, προστάτιδας θεάς του γάμου και της γέννησης. Με το συμβολισμό για τη γονιμότητα συνδέεται και ο μύθος της Περσεφόνης. Όταν ο Πλούτωνας απήγαγε την Περσεφόνη για τον Κάτω Κόσμο, της πρόσφερε ένα ρόδι από το οποίο εκείνη έφαγε λίγα μόνο σπόρια. Έτσι καταδικάστηκε να περνά το μισό μέρος του χρόνου με τον Πλούτωνα (χειμώνας) και το άλλο μισό στον Επάνω Κόσμο (καλοκαίρι). Άλλοι μύθοι συνδέουν τη ροδιά με την Αφροδίτη και την Αθηνά.

19η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Μονή Μεγάλου Μετεώρου

Τοιχογραφία από τη Μονή Μεγάλου Μετεώρου που απεικονίζει τον Άγιο Ευφρόσυνο να κρατάει μήλα.

Χρονολόγηση: 1552

Η παράσταση αναφέρεται στο όραμα που είδε ο ιερέας της μονής στην οποία κατέφυγε ο Ευφρόσυνος για να προσφέρει τις υπηρεσίες του. Ο ιερέας είδε τον Ευφρόσυνο να κρατάει τα αγαθά (μήλα) που μπορούν να απολαύσουν «οι αγαπώντες τον Κύριο».

Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, Ηράκλειο

Κεντητή στεφανοθήκη με φυτικό διάκοσμο και στέφανα από λεμονανθούς.

Χρονολόγηση: 1941-1942

Διαστάσεις: Στεφανοθήκη: Ύψος: 40 εκ., πλάτος: 40 εκ. (ανοιχτή)

Στέφανα: Διάμετρος: 19 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΓΙ 615 (στεφανοθήκη), ΓΙΙΙ 389 (στέφανα)

Πρόελευση: Ηράκλειο

Σε έναν ελληνικό ορθόδοξο γάμο, τα στέφανα από λεμονανθούς ήταν τα παραδοσιακά στέφανα για τη νύφη και τον γαμπρό. Τα φυτά και τα λουλούδια που συνοδεύουν τη γαμήλια τελετή επιλέγονται ασφαλώς ανάμεσα στα είδη που ενδημούν σε κάθε περιοχή, όμως η επιλογή τους συνδέεται επίσης με πλούσιες πολιτισμικές παραδόσεις. Οι ανθοί της λεμονιάς προέρχονται από το εσπεριδοειδές δέντρο που φυτρώνει σε τροπικά και εύκρατα κλίματα, γιατί δεν αντέχει σε πολύ χαμηλές θερμοκρασίες. Παράλληλα, οι λεμονανθοί, λευκοί και εύθραυστοι, εκπέμπουν μια γλυκιά, απαλή ευωδιά και συμβολίζουν την παρθενία και την αγνότητα.

Ο κήπος του Αλκίνοου

ἔκτοσθεν δ' αὐλῆς μέγας ὄρχατος ἄγχι θυράων
τετράγυος· περὶ δ' ἔρκος ἐλίλαται ἀμφοτέρωθεν.
ἔνθα δὲ δέντρεα μακρὰ πεφύκασι τπλεθόωντα,
ὄγχναι καὶ ῥοιαὶ καὶ μπλέαι ἀγλαόκαρποι
συκέαι τε γλυκεραὶ καὶ ἐλαῖαι τπλεθόωντα.
τάων οὐ ποτε καρπὸς ἀπόλλυται οὐδ' ἀπολείπει
χείματος οὐδὲ θέρευς, ἐπετήσιος· ἀλλὰ μάλ' αἰεὶ
Ζεφυρίη πνείουσα τὰ μὲν φύει, ἄλλα δὲ πέσσει.
ὄγχνη ἐπ' ὄγχνη γηράσκει, μῆλον δ' ἐπὶ μίλῳ,
αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλή, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ.

Ἐξω ἀπὸ τὴν αὐλὴ του μεγάρου, σιμά στις πύλες,
ἓνας κήπος ἀπέραντος ἀπλώνεται περιφραγμένος·
κι ἐκεῖ δέντρα πανύψηλα καὶ θαλερὰ φυτρώνουν
αχλαδιές, ροδιές, μπλιές ὁμορφα μίλα φορτωμένες
γλυκειές συκιές καὶ τροφαντὰ ελιόδεντρα
ποτέ δεν μένουνε χωρὶς καρπούς οὔτε παύουν ν' ἀνθίζουν
χειμῶνα, καλοκαίρι, ὅλο το χρόνο ἀδιάκοπα
του Ζέφυρου η πνοή νέους καρπούς γεννάει κι ἄλλους ωριμάζει
αχλάδι νιόκοπο καρπίζει πάνω στο μεστωμένο, μίλο πάνω στο μίλο
σταφύλια πάνω στα σταφύλια, σύκα πάνω στα σύκα.

Ομήρου, Ἰοδύσσεια

ραψωδία η, στίχοι 112-121

ἀπόδοση Τάσου Γαλάτη

Ο κορμός, τα κλαδιά, οι καρποί

Εφορεία Παλαιανθρωπολογίας και Σπηλαιολογίας Νότιας Ελλάδας, Σπήλαιο Θεόπετρας, Τρίκαλα

Το μακρόχρονο ανασκαφικό έργο στο σπήλαιο Θεόπετρας Νομού Τρικάλων (1987-2007) αποκάλυψε ένα ευρύ σύνολο αδιάλειπτων εκφράσεων του υλικού πολιτισμού, χρονολογούμενο από τη Μέση Παλαιολιθική ως τα τέλη της Νεολιθικής εποχής. Τα φυτικά κατάλοιπα που συγκεντρώθηκαν από τις Παλαιολιθικές και Μεσολιθικές εστίες του χώρου (άγρια δημητριακά, όσπρια, φρούτα, καρποί και σπόροι φυτών της άγριας χλωρίδας) ανήκουν σε μια μεγάλη ποικιλία φυτικών ειδών, γενών και οικογενειών της περιβάλλουσας άγριας βλάστησης και παρέχουν πληροφο-

ρίες για τα πρώιμα στάδια εκμετάλλευσης των φυτών στον ελλαδικό χώρο στο πλαίσιο των τροφосуλλεκτικών στρατηγικών διαβίωσης των ανθρώπινων ομάδων της περιοχής. Τα φυτά που καλλιεργήθηκαν στη Νεολιθική εποχή (καλλιεργούμενοι τύποι δημητριακών και οσπρίων, φρούτα και καρποί, άγρια φυτά) συμβάλλουν στη σκιαγράφηση πτυχών του αγροτικού κύκλου της ζωής που αποτέλεσε τη νέα οικονομική πραγματικότητα από τα τέλη της 7ης χιλιετίας π.Χ. στον αιγαιακό χώρο. Η αρχαιοβοτανική συγκέντρωση της Θεόπετρας συνιστά ένα μοναδικό σύνολο δεδομένων για τη διερεύνηση των αλληλεπιδράσεων του ανθρώπου με τα φυτά και το φυσικό περιβάλλον στην ελληνική προϊστορία.

Α΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Μουσείο Στοάς του Αττάλου, Αθήνα

Λαιμός πήλινης πρωτοαττικής υδρίας με παράσταση χορού γυναικών με κλαδιά στα χέρια.

Χρονολόγηση: 7ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Σωζόμενο ύψος: 13 εκ., μέγιστη διάμετρος: 9,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: P10229

Προέλευση: Αρχαία Αγορά

Παρόμοιοι χοροί, στους οποίους οι συμμετέχοντες κρατούσαν κλαδιά, πραγματοποιούνταν σε διάφορους εορτασμούς και τελετουργίες, με χαρούμενο ή θλιβερό χαρακτήρα. Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται οι τελετές μετάβασης, όπως για παράδειγμα οι μυήσεις (Ελευσίνια Μυστήρια) και οι γάμοι. Μνήμες τους επιβιώνουν ακόμα και σήμερα στα διαβατήρια έθιμα της ελληνικής παράδοσης.

Ζ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Μουσείο της Ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων της Αρχαιότητας, Αρχαία Ολυμπία

Χάλκινο αφιέρωμα στο Ιερό του Δία με κλαδιά και φύλλα ελιάς.

Χρονολόγηση: Κλασικοί χρόνοι

Αριθμός ευρετηρίου: 357

Προέλευση: Αρχαιολογικός Χώρος Ολυμπίας

Το αφιέρωμα θυμίζει τη θέση που κατείχε στην Αρχαία Ολυμπία και στους Ολυμπιακούς αγώνες το στεφάνι αγριελιάς, ο «κότινος». Το βραβείο των νικητών, φτιαγμένο σύμφωνα με το μύθο που ο Πίνδαρος αναφέρει, από την «καλλιστέφανο ελαία», την αγριελιά που φύτρωνε δεξιά από τον οπισθόδομο του ναού του Δία, είχε στενή σχέση με τις αγριελιές που φύτεψε ο Ηρακλής στο γυμνό Κρόνιο, όταν έφθασε στην άδεντρη τότε Ολυμπία. Το έπαθλο αυτό, σαν να προέρχεται από θεϊκό χέρι, δηλώνει την ιδιαίτερη σημασία που είχε στην ανακήρυξη του αθλητή ως νικητή των αγώνων και παράλληλα προβάλλει τη διάσταση της ελιάς ως σύμβολο νίκης κι υστεροφημίας.

Ζ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Αρχαίας Ολυμπίας

Φυτεμένη κατά την παράδοση από τον Ηρακλή, η «καλλιστέφανος ελαία» θάλλει και σήμερα στη νοτιοδυτική γωνία του ναού του Δία, στην καρδιά της Ιερής Άλτης, προς τέρψιν των χιλιάδων επισκεπτών του αρχαιολογικού χώρου της Ολυμπίας. Από τα κλαδιά της προερχόταν το στεφάνι του ολυμπιονίκη, ο «κότινος» (από τη λέξη κότος [ο] = οργή, θυμός, ανδρεία, κουράγιο), το ανυπολόγιστης πηθικής αξίας έπαθλο με το οποίο επιβραβευόταν ο καλός Αγών, το ευ αγωνίζεσθαι και η ευγενής άμιλλα.

ΙΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογική Συλλογή Ελάτειας

Αμυγδαλόσχημο αγγείο (ληκύθιο).

Χρονολόγηση: 4ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 13 εκ., διάμετρος χείλους: 2,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: BE 2610

Προέλευση: Νεκροταφείο κλασικών-ελληνιστικών χρόνων στις Αβές Λοκρίδας

Ο καρπός του αμύγδαλου κατά την αρχαιότητα συμβόλιζε τη γονιμότητα. Μαζί με άλλους ξηρούς καρπούς αποτελούσε βασικό είδος διατροφής και είχε διάφορες χρήσεις μεταξύ των οποίων στη φαρμακευτική, στην παρασκευή καλλυντικών κ.α. Στην αμυγδαλιά αναφέρεται ο μύθος της Φυλλίδας, κόρης του βασιλιά της Θράκης και του Δημοφώντος, γιου του Θησέα.

ΙΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηγουμενίτσας

Κτερίσματα φρούτων και καρπών.

Χρονολόγηση: Ελληνιστική περίοδος

Αριθμοί ευρετηρίου: ΘΕ 7820 - μήλο, ΘΕ 7821 - μήλο, ΘΕ 7979 - καρποί μυρτιάς, ΘΕ 7982 - αμύγδαλο, ΘΕ 8041 - αμύγδαλο

Προέλευση: Ρίζιανη Θεσπρωτίας

Οι προσφορές φρούτων και καρπών στους νεκρούς αποτελούν μια από τις πιο συνηθισμένες ταφικές πρακτικές στον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Τα πηλίνα ομοιώματα μήλων και αμυγδαλών και οι χάντρες με τη μορφή καρπών που ήρθαν στο φως κατά την ανασκαφή του ταφικού μνημείου ελληνιστικής περιόδου (τέλη 4ου-αρχές 3ου αιώνα π.Χ.) στην περιοχή της Ρίζιανης αποτελούν χαρακτηριστικά αντικείμενα-προσφορές. Τα προϊόντα της γης, εκτός από σύμβολα γονιμότητας, συνδέθηκαν στενά με τον κύκλο της ζωής και τις χθόνιες θεότητες, η λατρεία των οποίων γνώρισε ιδιαίτερη διάδοση σε όλη τη διάρκεια των αρχαίων χρόνων στη Θεσπρωτία.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, έκθεση «Ο χρυσός των Μακεδόνων»

Χρυσό κλαδί μυρτιάς.

Χρονολόγηση: 4ος αιώνας π.Χ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΜΘ 5440 β

Προέλευση: Άγνωστη

Πιθανώς τμήμα από στεφάνι. Αποτελείται από σύρμα φτιαγμένο από ταινιόσχημο έλασμα, καρπούς κατασκευασμένους από δύο ενωμένα σφυρήλατα ελάσματα και από λουλούδια φτιαγμένα από ελάσματα.

ΙΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αθνασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου

Ανασύσταση χρυσού στεφανιού, αποτελούμενου από απλά, διπλά ή τριπλά φύλλα ελιάς (;).

Χρονολόγηση: 2ος αιώνας π.Χ.

Αριθμός ευρετηρίου: Μ 79

Προέλευση: Βλοχός, Νομός Καρδίτσας

Σε διάφορες περιόδους στην αρχαιότητα, συνήθιζαν να στεφανώνουν βασιλείς, νικητές ή ήρωες με κλαδιά από τα «ιερά φυτά» των θεών. Παρόμοια στεφάνια, από πολύτιμα μέταλλα, συνόδευαν και τους νεκρούς.

Επιγραφικό Μουσείο, Αθήνα

Τιμητικό ψήφισμα για τον Ποσειδίππο Βακχίου Κοθωκίδη.
Χρονολόγηση: 299-8 π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 80 εκ., πλάτος: 29 εκ., πάχος: 4,8 εκ.
Αριθμός ευρετηρίου: EM7372 = IG II² 641

Πρόελευση: Βρέθηκε ανάμεσα στον Εθνικό Κήπο και τον Ιλισσό ποταμό.

Στήλη από μάρμαρο Πεντέλης, ελλιπής στο ανώτερο τμήμα της. Πιθανότατα επιστεφόταν από αέτωμα. Αναγράφεται ψήφισμα προς τιμήν του Ποσειδίππου Βακχίου Κοθωκίδη για τις υπηρεσίες που προσέφερε κατά τη διάρκεια αθηναϊκής πρεσβείας προς τον βασιλέα Κάσσανδρο. Η πόλη τον τιμά με στέφανο και ίδρυση στήλης, όπου θα αναγράφεται το ψήφισμα. Η στέψη με τον περίφημο «θαλλού στέφανον», δηλαδή στέφανο από βλαστούς ελαιοδέντρων, που εικονίζεται στο κάτω μέρος της στήλης, υπήρξε απόδειξη μέγιστης τιμής στην αρχαία Αθήνα.

ΙΑ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Χαλκίδας

Μαρμάρινη αγωνιστική επιγραφή με τρεις σειρές στεφανιών.

Χρονολόγηση: 2ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 80 εκ., μήκος: 169 εκ., πάχος: 13 εκ.

Υλικό: Γκρίζο μάρμαρο

Αριθμός ευρετηρίου: 8

Προέλευση: Θέση Τρύπα, Χαλκίδα

Στη μαρμάρινη επιγραφή αναφέρονται οι νικητές σε αγώνες που πραγματοποιήθηκαν στην πόλη της Χαλκίδας

προς τιμήν του Ηρακλή.

Στο επάνω μέρος της επιγραφής διακρίνεται η υπογραφή του λιθοξόου Τιμαρχίδη του Λυσιστράτου.

Ακολουθεί το όνομα του επιμελητή του γυμνασίου της πόλης, του Δημητρίου Ανδρομάχου, ο οποίος έδωσε τα έπαθλα κατά τους αγώνες. Στη συνέχεια, μέσα σε τρεις σειρές στεφανιών (συνολικά 33) αναγράφονται τα ονόματα των αθλητών. Κάθε σειρά στεφανιών αποτελείται από κλαδιά διαφορετικών δέντρων: ελιά, δάφνη και βελανιδιά. Πρόκειται για δέντρα συνδεδεμένα με μύθους για θεούς και ήρωες και συνήθη έπαθλα σε αγώνες.

**Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Θεσσα-
λονίκη**

Δάσος Νο 1, πίνακας του Βασίλειου Βασιλακάκη.
Χρονολόγηση: 2001-2002
Είδος: Μεικτή τεχνική
Διαστάσεις: Ύψος: 110 εκ., πλάτος: 122 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 2002.020MM.0717
Προέλευση: Δωρεά Βασίλειου Βασιλακάκη – 2002
Τα έντονα πράσινα φύλλα που προβάλλουν στο πρώτο επίπεδο της εικόνας μοιάζουν να επιπλέουν ή να αιωρούνται. Η πυκνή βλάστηση των πλεγμένων κλαδιών στο βάθος της, προσδίδει στην απεικόνιση του δάσους μια αχλή μυστηρίου και εντείνει το ονειρικό της πλαίσιο.

**Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης
Τέχνης, Θεσσαλονίκη**

Κορμοί, πίνακας του Γιώργου Βακαλό.

Χρονολόγηση: 1961

Είδος: Λάδι σε καμβά

Διαστάσεις: Ύψος: 130 εκ., πλάτος: 80 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου:

1961.019ΡΑ.0314

Προέλευση: Δωρεά Ελένης Βακαλό - 1996

Με αφετηρία ένα επί μέρους σημείο του δέντρου, τον κορμό του, το έργο του Γιώργου Βακαλό *Κορμοί* προτείνει μια διαφορετική «θέαση» απέναντι στη φύση στρέφοντας την προσοχή του θεατή στο εικαστικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν οι φυσικές υφές και επιφάνειες. Μέσα από μια αφαιρετική επεξεργασία των ποικίλων «επεισοδίων» που παρουσιάζει ο φλοιός ενός κορμού, το έργο υπαινίσσεται τη βαθιά σχέση τέχνης και φύσης και τη διαρκή αξιοποίηση της δεύτερης ως απαραίτητη για ένα μεγάλο εύρος εικαστικών αναζητήσεων.

**Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης,
Θεσσαλονίκη**

Δάσος, έργο του Παύλου.
Χρονολόγηση: 1983
Είδος: Μεικτή τεχνική
Διαστάσεις: Ύψος: 200 εκ., πλάτος: 300 εκ.
Αριθμός ευρετηρίου: 1983.015CN.0931
Προέλευση: Δωρεά Αλέξανδρου Ιόλα
Κατασκευασμένο εξ ολοκλήρου από ατσάλδουρμα, το *Δάσος* εξερευνά τις καλλιτεχνικές δυνατότητες μιας ει-

καστικής γλώσσας που πειραματίζεται με την ίδια την ύλη. Παράδειγμα έργου όπου το πρωτεύον «θέμα» της εργασίας είναι ο ίδιος ο τρόπος της εργασίας, εντάσσεται στις αναζητήσεις καινούργιων τρόπων καλλιτεχνικής λειτουργίας, οι οποίοι αξιοποιούν καθημερινά υλικά και αντικείμενα της σύγχρονης αστικής ζωής. Με τον τρόπο αυτό το σύρμα μετατρέπεται από βιομηχανικό υλικό σε εργαλείο για την αφήγηση εικόνων του φυσικού κόσμου, θέτοντας με τον τρόπο αυτό καίρια ερωτήματα για την αντικατάσταση του δεύτερου από ένα σύγχρονο αστικό-βιομηχανικό τοπίο.

σεύατ' ἔχων θεράποντας εἰκοσι
ἀμφοτέρων πελέκεσσι καὶ ἀξίνοισιν ὀπλίσσας,
ἐς δὲ τὸ τᾶς Δάματρος ἀναιδέες ἔδραμον ἄλσος.
ἦς δέ τις αἴγειρος, μέγα δέντρον αἰθέρι κῦρον,
τῷ ἔπι ταὶ νύμφαι ποτὶ τῶνδιον ἐπιόωντο·
ἂ πράτα πλαγεῖσα κακὸν μέλος ἴαχεν ἄλλαις.
ἄσθετο Δαμάτηρ, ὅτι οἱ ξύλον ἱερὸν ἄλγει,
εἶπε δὲ χωσαμένα· τίς μοι καλὰ δέντρα κόπτει;

Ἄντρες ξεδιάντροποι, οπλισμένοι με πελέκια και μ' αξίνια
μπήκαν κάποτε στις Δήμητρας το ἄλσος·
κι ἦταν ἐκεῖ μια λεύκα, ἓνα δέντρο πανύψηλο που ἔφτανε ως τον ουρανό
γι' αὐτὸ στον ἴσκιο της τα μεσημέρια οἱ νύμφες πήγαιναν να παίξουν.
Ἡ λεύκα ἐκείνη πρώτη δέχτηκε στο κορμί της του πελεκιοῦ το χτύπημα
και βόγκηξε καλώντας τις συντρόφισσές της.
Ἄκουσε τότε ἡ Δήμητρα της λεύκας το παράπονο,
ἐνίωσε ὅτι το ἅγιο της το δέντρο πάσχει
και οργισμένη φώναξε: Ποιος πελεκάει και ρίχνει καταγής
τα ὄμορφά μου δέντρα;

Καλλιμάχου, Ὕμνος εἰς Δήμητρα
στίχοι 33-41
ἀπόδοση Τάσου Γαλάτη

δέντρο κέρ

Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου

«Το δακτυλίδι του Μίνωα». Χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι με στιγμιότυπα δεντρολατρείας.

Χρονολόγηση: Περίπου 1525-1400 π.Χ. (ΥΜΙΒ-II)

Διαστάσεις: Μήκος σφενδόνης: 3,55 εκ., πλάτος σφενδόνης: 2,45 εκ., εσωτερική διάμετρος κρίκου: 1,65 εκ., πλάτος κρίκου: 0,09 εκ., πάχος κρίκου: 0,05 εκ., βάρος: 29,4 γρ.

Αριθμός ευρετηρίου: X-A 700

Προέλευση: Κνωσός

Ιδιαίτερη θέση στην αφηγηματική εικονογραφία των μινωικών σφραγιστικών δακτυλιδιών έχει το δέντρο.

Στο «δακτυλίδι του Μίνωα», όπως το ονόμασε ο Α. Evans, δύο δέντρα, που προβάλλουν μέσα από περίοπτα κτίσματα, με κλαδιά που έλκουν γυναικεία και αντρική μορφή, συνδέονται πιθανότατα με στιγμιότυπα δεντρολατρείας. Σύμφωνα μάλιστα με μια άποψη, το οξύληκτο αντικείμενο στο χέρι της αντρικής μορφής, είναι βολβός ή σπόρος που βλασταίνει. Γενικότερα, η δεντρολατρεία και τα εικονογραφικά της συμφραζόμενα φαίνεται να σχετίζονται, με την επίκληση της γονιμότητας και την αναγέννηση της φύσης.

Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα

Χρυσό σφραγιστικό δαχτυλίδι.

Χρονολόγηση: Τέλη 15ου αιώνα π.Χ.

Διαστάσεις: Διάμετρος σφενδόνης: 2,5-3,4 εκ., διάμετρος κρίκου: 2 εκ., βάρος: 29,6 γρ.

Αριθμός ευρετηρίου: 992, Προϊστορική Συλλογή

Προέλευση: Ακρόπολη κάτω πόλης των Μυκηνών. Μία θεά κάθεται κάτω από ένα δέντρο. Δύο όρθιες γυναικείες μορφές στέκουν απέναντί της και ανάμεσά τους διακρίνονται ένας διπλός πέλεκυς και στον ουρανό ο ήλιος και ένα μισοφέγγαρο. Η καθιστή θεά στη ρίζα του δέντρου μοιάζει να ταυτίζεται με το δέντρο σε μία σκηνή υπαίθριας λατρείας.

ΛΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Πανθεσσαλικό Ιερό της Ιτωνίας Αθηνάς, Φίλια Καρδίτσας

Το Πανθεσσαλικό Ιερό της Ιτωνίας Αθηνάς, που αναφέρεται από τις φιλολογικές και επιγραφικές μαρτυρίες, βρίσκεται στο χωριό Φίλια του Νομού Καρδίτσας, στη δεξιά όχθη του Ονόχωνου ποταμού.

Τα παλαιότερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα χρονολογούνται στη μυκηναϊκή περίοδο, χωρίς όμως να επιβεβαιώνεται η ιερότητα του χώρου την περίοδο αυτή. Αντίθετα, η ιερότητα του χώρου και ο πλούτος του ιερού πιστοποιούνται κατά τη γεωμετρική και αρχαϊκή περίοδο από

τα πολλά και εξαιρετικής ποιότητας χάλκινα αντικείμενα-αναθήματα. Μέσα στον 6ο αιώνα π.Χ είναι πολύ πιθανό να κάπκε το άλσος του ιερού, όπως επιβεβαιώνεται από τα ανασκαφικά δεδομένα και συγκεκριμένα από την ύπαρξη στρώματος στάχτης, εκτεταμένης έκτασης. Στο εσωτερικό του στρώματος παρατηρήθηκαν πλείστα μεταλλικά αντικείμενα-αναθήματα, όπως πόρπες με μεγάλες πλάκες εγχάρακτα διακοσμημένες με γεωμετρικά μοτίβα και παραστάσεις ζώων, περόνες, πτηνόμορφα περιάπτα, αγαλμάτια, μικρά αγγεία, ομφάλια ασπίδων κ.ά. Τα αντικείμενα αυτά ήταν είτε αναρτημένα στα κλαδιά των δέντρων με σχοινί ή δερμάτινο κορδόνι, είτε σε ξύλινους πίνακες.

14η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Μυτιλήνη

Η ύπαιθρος της Λέσβου είναι γεμάτη από παράξενους τόπους. Βράχοι, σπηλιές και δέντρα συνδέονται με θρύλους, παραδόσεις και έθιμα, ονομάζονται Άγιος, Αγιά ή Παναγιά και συγκεντρώνουν μέχρι τις μέρες μας πιστούς.

Πολλά ξωκκλήσια σκιάζονται από μεγάλα και άγρια συνήθως, «αρσίζικα» όπως λέγονται στη Λέσβο, δέντρα. Αυτά τα δέντρα, πρίνοι, κυπαρίσσια, αγριοβελανιδιές κ.λπ., είναι αιωνόβια και θεωρούνταν πάντα ιερά. Η λαϊκή παράδοση τα θέλει να προστατεύουν το εκάστοτε ιερό και γι' αυτό το λόγο οι ντόπιοι απέφευγαν να τα πειράξουν, αφήνοντάς τα να μεγαλώνουν ανενόχλητα.

14η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Παναγιά Γαλούσα, Μυτιλήνη

Το παλαιοχριστιανικό μνημείο της Παναγίας της Γαλούσας βρίσκεται στην περιοχή Πηγαδάκια στο ανατολικό τμήμα του νησιού. Το μνημείο «προστατεύεται» από μια συστάδα πρίνων ηλικίας 2.000 ετών, ενώ στην ευρύτερη περιοχή υπάρχουν ενδείξεις για αρχαιότερη λατρεία. Ένας ελαιώνας με κορμούς που μοιάζουν με γλυπτά καλωσορίζει τον επισκέπτη στο χώρο, ενώ μαζί με την παλιά βρύση δημιουργείται ένα ιδανικό τοπίο για περίπατο και ξεκούραση.

14η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Παναγιά η Στυψιανή, Μυτιλήνη

Η Παναγιά η Στυψιανή βρίσκεται στο χωριό της Στύψης. Ο ναός προστατεύεται από ένα μεγάλο πεύκο, για το οποίο ο θρύλος λέει ότι, όταν κάποτε κάποιος επιχειρήσει να το κόψει, το τσεκούρι γύρισε εναντίον του και του έκοψε το χέρι. Λέγεται ακόμη ότι ο κορμός ήταν σκληρός σαν μάρμαρο. Η περιοχή αποτελεί ιδανικό τόπο εκδρομής, καθώς το περιβάλλον και η θέα από το Ναό της Παναγίας είναι μοναδικής ομορφιάς. Ο ίδιος ο Ναός, χωρίς να είναι μνημειώδης, αποτελεί έξοχο δείγμα αρχιτεκτονικής και δίνει την εντύπωση μοναστηριακού συγκροτήματος με τα κελιά που αναπτύσσονται γύρω του.

14η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Άγιος Θεράποντας Κλοπεδής, Μυτιλήνη

Ο ναός του Αγίου Θεράποντα Κλοπεδής είναι ένα νεόκτιστο εξωκλήσι που βρίσκεται, ωστόσο, δίπλα στο ερείπιο μιας μεγάλης παλαιοχριστιανικής βασιλικής, περικυκλωμένης από πουρνάρια και αγριελιές. Εκεί, στο ναό του Αγίου Θεράποντα συνεχίζεται έως τις μέρες μας το έθιμο των «τζάτζαλων». Οι πιστοί, σύμφωνα με το έθιμο αυτό, συνηθίζουν να κρεμούν συμβολικά τις ασθένειες που τους ταλαιπωρούν στα δέντρα με τη μορφή ενός κουρελιού («τζάτζαλου») από τα ρούχα τους. Το ενδιαφέρον είναι ότι αυτή η δεντρολατρεία είναι υπεράνω θρησκευτικών δογμάτων, καθώς στα ίδια δέντρα κρεμούσαν και οι Οθωμανοί παρόμοια αναθήματα.

12η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Ιερά Δέντρα Νομού Δράμας

Το έθιμο της ανάρτησης κλωστών, ρακών ή και ακέραιων ενδυμάτων στα κλαδιά δέντρων είναι παλιό. Απαντάται σε όλον σχεδόν τον ευρασιατικό χώρο και συνδέεται με την ίαση και την απαλλαγή από ασθένειες. Από τις παλαιότερες καταγραφές του εθίμου για τα βυζαντινά χρόνια είναι αυτή που εικονογραφείται στη *Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου*, όπου επιπλέον τα δέντρα (κυπαρίσσια) χρησιμοδοτούν. Το έθιμο είναι γνωστό στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, ιδιαίτερα όμως στις βορειοελλαδικές περιοχές και τα νησιά του Αιγαίου. Αρκετά είναι επίσης και τα καταγεγραμμένα παραδείγματα από το νομό Δράμας, στα οποία πρόσφατα, χάρη στη δραστηριότητα των μαθητών και των δασκάλων της Α΄ θμιας Διεύθυνσης Εκπαίδευσης του Νομού Δράμας, προστέθηκαν οι θέσεις στο Εξωκκλήσιο της Αγίας Παρασκευής στο Οχυρό Νευροκοπίου και στη Μονή των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης στο Κεφαλάρι Δράμας. Σε όλες τις περιπτώσεις το δέντρο βρίσκεται κοντά σε πηγή νερού που συνδέεται με την παρουσία αγιάσματος, το νερό του οποίου κάποτε «ξεπλένει» και απομακρύνει την ασθένεια, ενώ σε δύο περιπτώσεις μαρτυρείται η συνύπαρξή του με το έθιμο του «τρυποπεράσματος», ως τελετουργικού τρόπου υπόμνησης του περάσματος προς την αναγεννημένη, νέα ζωή. Σχετικός με το τελευταίο είναι ο εορτασμός ορισμένων από τους λατρευτικούς χώρους σε χρόνο κοντινό με το Πάσχα και την Ανάσταση, καθώς και η συσχέτιση του εθίμου με ταφικές τελετουργίες και την ύπαρξη τάφων στο χώρο. Οι άγιοι στους οποίους αποδίδεται τιμή είναι ποικίλοι, αν και παρατηρείται κάποια προτίμηση στην Παναγία Ζωοδόχο Πηγή και στην Αγία Παρασκευή. Οι ευχές των προσκυνητών αφορούν στην ίαση από κάθε λογής ασθένεια, ανάμεσα στις οποίες ιδιαίτερη θέση κατέχουν, πλειοψηφικά, όσες σχετίζονται με τα μικρά παιδιά. Γενικότερα, το έθιμο, όπως έχει παρατηρηθεί, συνδέεται με την απαλλαγή από το κακό (το κακό «δένεται» και καταλείπεται μαζί με το ύφασμα στο δέντρο), με το πέρασμα από το θάνατο προς τη ζωή και συμβολικά προς την αθανασία.

Οχυρό Κ. Νευροκοπίου, Εξωκκλήσιο Αγίας Παρασκευής

Το εικονιζόμενο δέντρο είναι βελανιδιά και βρίσκεται στο Οχυρό Κ. Νευροκοπίου, Εξωκκλήσιο Αγίας Παρασκευής. Το εξωκκλήσιο είναι σύγχρονο και γιορτάζει την Παρασκευή της Διακαινησίμου. Το ιερό δέντρο με τα αναρτημένα ράκη και ο τρύπιος λίθος βρίσκονται πίσω από το Ιερό, μαζί με το αγίασμα. Πρόκειται για μια χαμηλή βελανιδιά, γεμάτη από πολυκαιρισμένα υφασμάτινα ράκη. Οι ευχές των προσκυνητών, που αφορούν στην ίαση των γυναικών από τη στειρότητα, επιτείνονται από το παρακείμενο «τρυποπέραςμα». Το έθιμο, που μνημονεύεται από την οθωμανική περίοδο (και παλαιότερα;), παραμένει σε ισχύ.

Κεφαλάρι, Μονή Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης

Η μονή, σύμφωνα με την παράδοση, είναι κτισμένη στη θέση παλαιότερης και συνδέεται με παρακείμενο αγίασμα. Η ανάρτηση υφασμάτων, αλλά και παιδικών παιχνιδιών, γίνεται σε μια συκιά, δίπλα στο αγίασμα. Συνδυάζεται με θεραπευτικό εμβαπτισμό στο νερό του αγιάσματος και στην οθωμανική περίοδο σχετίστηκε κυρίως με την παιδική θνησιμότητα που είχε παρατηρηθεί στην περιοχή. Σήμερα το έθιμο παραμένει σε ισχύ και αφορά στην απαλλαγή γενικότερα από ασθένειες.

Παρανέστι, Εξωκκλήσιο Αγίας Παρασκευής

Το εξωκκλήσιο είναι σύγχρονο. Το ιερό δέντρο υπάρχει δίπλα στο αγίασμα της Αγίας Παρασκευής, που στεγάζεται με επίσης σύγχρονη χαμηλή κατασκευή. Πρόκειται για μια γεροφτιαγμένη βελανιδιά με κρεμασμένα πάνω της ακόμη και παιδικά θήλαστρα. Σύμφωνα με πληροφορίες των ιερέων στο Παρανέστι Γεωργίου Φιρινίδη και Ιωάννη Χριστοδούλου, το έθιμο χάνεται πίσω στα οθωμανικά χρόνια (πιθανόν και παλαιότερα) και σχετίζεται με την απαλλαγή γενικότερα από ασθένειες.

Α΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Λόφων Μουσών – Πνύκας – Νυμφών, Αθήνα

Στο λόφο του Αστεροσκοπείου εντοπίστηκε χάρη στην επιγραφή ΙΕΡΟΝ/ΝΥΜΦΩΝ/ΔΕΜΟ ένα υπαίθριο ιερό των Νυμφών.

Αιωνόβια πεύκα φυτρώνουν στο βραχώδες επίπεδο του ιερού, δίπλα στο μικρό αναβρυτήριο που μαζεύει νερό ανά τους αιώνες, έως και σήμερα. Οι ρίζες τους αγκαλιάζουν τις σχισμάδες του βράχου και τρέφονται από τη διάχυτη υγρασία του με θαυμαστό τρόπο. Σε αυτά τα αειθαλή δέντρα μπορεί να αποδοθεί η ιδιότητα του δέντρου της ζωής, που το τρέφει η λατρεία των Νυμφών.

Οι Νύμφες, με διάφορα ονόματα, Ναϊάδες, Ορεστιάδες, Δρυάδες, Αμαδρυάδες κ.λπ., κατοικούν στις πηγές, στα όρη και στα δάση. Παρθένες με σαγηνευτική ομορφιά, στεφανωμένες με λουλούδια, αγαπούν τα παιχνίδια και τους χορούς. Θεόπτες της γέννησης ή κουροτρόφοι, μεγαλώνουν τα παιδιά, μαθαίνοντάς τα να γίνονται ήρωες.

Τα πολυπληθή, πύλινα γυναικεία αφιερώματα δηλώνουν την προσφιλή και διαχρονική λατρεία τους στο λόφο των Νυμφών, ήδη από τον 7ο αιώνα π.Χ. Ο συσχετισμός τους με το Δήμο, σύμφωνα με την επιγραφή, αποδεικνύει την επισημότητα που έλαβε η λατρεία αυτή κατά τον 5ο αιώνα π.Χ.

Οι Νύμφες απολαμβάνουν τις χαρές της φύσης ως σύντροφοι του ποιμενικού θεού Πάνα, προστάτη της γονιμότητας και της βλάστησης, που λατρεύτηκε στην Αττική μετά τη μάχη του Μαραθώνα. Στο λόφο της Πνύκας, δίπλα σε μια ρεματιά με κωνοφόρα και έναν μακρόβιο ευκάλυπτο, ανακαλύφθηκε πρόσφατα ένα ιερό του. Στο εσωτερικό του θαλάμου ξεχωρίζει μια ανάγλυφη παράσταση του θεού, συντροφιά με τον κυνηγετικό του σκύλο και ανάμεσά τους μια γυμνή Νύμφη που χορεύει. Το γραφικό σκηνικό συμπληρώνεται από την παρουσία ενός σχηματοποιημένου δέντρου, που θα μπορούσε να συμπυκνώνει τις ιδιότητες του δέντρου της ζωής, την αναγέννηση της φύσης και τη γονιμότητα.

Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας (Δ.Μ.Ε.Ε.Π., ΥΠ.ΠΟ.Τ.) – Γ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Ο Ναός του Ολυμπίου Διός και τα Παριλίσσια Ιερά, Αθήνα

Ο μυστικός κήπος του Ολυμπίου, ένα τμήμα του παριλίσιου τοπίου που σώθηκε χάρη στην προστασία του αρχαιολογικού χώρου.

Στην περιοχή ανατολικά της Ακρόπολης υπήρχε κατά την αρχαιότητα ένα μεγάλο θρησκευτικό κέντρο με ιερά του Δία, του Απόλλωνα, της Γης, του Κρόνου και της Ρέας, της Άρτεμης, του Πάνα, του Αχελώου και των Νυμφών.

Τα ιερά ήταν κτισμένα στην κοιλάδα του Ιλισσού, στη δεξιά και αριστερή όχθη του ποταμού, εκτός από το ναό του Ολυμπίου Διός που δέσποζε ψηλότερα.

Οι Αθηναίοι δεν πρέπει να επέλεξαν τυχαία αυτόν τον τόπο για να τιμήσουν τις θεότητες που σχετίζονταν με τις

δυνάμεις της φύσης. Το κατάφυτο και δροσερό παριλίσιο τοπίο βρίσκεται στον πυρήνα των λατρευτικών μύθων της Αττικής.

Στους αρχαίους μύθους τα δέντρα είχαν μαγικές δυνάμεις, όπως άλλωστε και τα περισσότερα στοιχεία της φύσης. Υπήρχαν δέντρα που έβγαζαν μαγικούς καρπούς ή προέλεγαν το μέλλον και άλλα που πρόσφεραν τον κορμό τους για να κατοικήσουν οι Αμαδρυάδες, οι νύμφες των δασών. Κάθε δέντρο είχε το δικό του θεό και κάθε θεός το δικό του δέντρο...

Η αρχαία ελληνική μυθολογία είναι γεμάτη με γοπητικές ιστορίες αγοριών και κοριτσιών που μεταμορφώθηκαν σε δέντρα. Ο νεαρός Κυπάρισσος έγινε κυπαρίσσι και οι κόρες του Ήλιου λεύκες για να γλιτώσουν από τη λύπη τους, ενώ η λυγερόκορμη Πίτυς και η πανέμορφη Δάφνη πήραν μορφή δέντρου για να αποφύγουν έναν επίμονο έρωτα.

Ὁρθώνεται ὁ γερὸς κορμὸς ψηλὰ σὲ τοῦτο ἐδῶ τὸ χῶμα μας,
ποῦ εἶναι γιὰ τὴ ζωὴ κούνια καὶ τάφος· ἀπάνω στὸν κορμὸ ἢ φυλλω-
σιά πού τόσο κομμάτι πιάνει γλυκοῦ, καλοσυνάτου ἀέρα· μὰ ἔρημη δὲν
εἶναι ἡ πρασινάδα του· χαρούμενο σὲ κάθε φύλλο κάθεται ἓνα πνεῦμα, ἔτσι
ποῦ τὸ θεόρατο δέντρο ὀλόκληρο ἀστράφτει καὶ τραγουδᾷ, ξεχύνοντας πέρα
μακριὰ ὅσ' ἄστρα ἔχει ὁ οὐρανὸς κι ὅσες φωνὲς ἢ τέχνη.

Διονύσιου Σολωμοῦ, **Τὸ μυστικὸ δέντρο** (ἀπόσπασμα)
Μετάφραση ἀπὸ τα ἰταλικά Λίνου Πολίτη

Το δέντρο ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο

Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα

Λεπτομέρεια από το διάκοσμο πήλινης μινωικής πυξίδας με παράσταση του «δέντρου της ζωής».

Χρονολόγηση: 12ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις αγγείου: Ύψος: 27,5 εκ., διάμετρος χειλέων: 27 εκ., βάση: 33 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 29003

Προέλευση: Κρήτη

Η παρατήρηση των μεταβολών στο φυτικό κόσμο μέσα από τη διαδοχή των εποχών αποτέλεσε από πολύ νωρίς για τον άνθρωπο σημαντική προϋπόθεση για την επιβίωσή του. Άμεσα εξαρτημένος από τον κύκλο της βλάστησης, στάθηκε με δέος απέναντι στη Γη και στην αστείρευτη αναπαραγωγική ικανότητά της.

Σαν τον άνθρωπο, το δέντρο μεγαλώνει, ορθώνει το ανάστημά του χρόνο με το χρόνο. Ανθίζει, καρποφορεί, ωριμάζει και «σωπαίνει» μαζί με όλη τη φύση, όταν χει-

μωνιάζει. Με τον ερχομό της άνοιξης, ένας νέος κύκλος ζωής ξεκινά και το δέντρο ξαναγεννιέται.

Οι παραστάσεις των ιερών δέντρων στη μινωική εικονογραφία σχετίζονται με την ιδιότητα των δέντρων να αναβλασταίνουν και να μην «πεθαίνουν». Η αναγέννηση και διαιώνιση της ζωής μέσα από το θάνατο γίνεται αντιληπτή και συμβολίζεται με την αναγέννηση της ίδιας της φύσης. Έτσι, δεν μας προξενεί εντύπωση η συνήθεια των αρχαίων να φυτεύουν ένα δέντρο πάνω στους τάφους, έθιμο που διατηρείται και σήμερα.

Η ίδια αντίληψη, ίσως, οδήγησε και στην απεικόνιση του «δέντρου της ζωής» σε αγγεία που είχαν ταφική χρήση, όπως στην περίπτωση της μινωικής πυξίδας. Μια παράσταση δέντρου με μακριά και πλατιά φύλλα στολίζει τη μία όψη του αγγείου, που κατασκευάστηκε πιθανόν σε εργαστήριο της Ανατολικής Κρήτης γύρω στα 1200-1100 π.Χ., για να χρησιμοποιηθεί ως τεφροδόχος.

Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου

Πήλινο ομοίωμα δέντρου με πουλιά καθισμένα στα κλαδιά του.

Χρονολόγηση: 8ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 12,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Π 14809

Προέλευση: Κνωσός, Νεκροταφείο Φορτέτσας

Το πήλινο ομοίωμα δέντρου, που βρέθηκε σε τάφο του νεκροταφείου της Φορτέτσας, σχετίζεται με το ανατολικής προέλευσης «δέντρο της ζωής», το μυθικό δέντρο που φυτρώνει στο μέσον του κήπου των Εσπερίδων και συμβολίζει τις ζωτικές δυνάμεις της φύσης και την αιώνια αναγέννηση. Με το ιερό δέντρο, γνωστό και από τη μινωική λατρεία, είναι επίσης συνδεδεμένα τα πουλιά που φωλιάζουν στα κλαδιά του. Συμβολίζουν τη θεϊκή επιφάνεια αλλά και τις ψυχές των νεκρών ή αυτών που πρόκειται να γεννηθούν. Το «δέντρο της ζωής», καθώς και τα πουλιά, εικονίζονται και σε ταφικούς πίθους του 8ου αιώνα π.Χ., ενώ πήλινα ομοιώματα πουλιών αποτελούν επίσης νεκρικά κτερίσματα. Η παρουσία τους μέσα σε τάφους αντανακλά ίσως τις αντιλήψεις για το θάνατο και την ελπίδα για τη συνέχεια της ζωής.

Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα

Βάση επιτύμβιου μαρμάρινου αγγείου.

Χρονολόγηση: 410-400 π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 83 εκ., πλάτος: 31 εκ., μήκος: 50 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 4502, Συλλογή Γλυπτών

Προέλευση: Μοσχάτο, Αθήνα

Νεαρή γυναίκα και νέος συλλέγουν μήλα από δέντρο. Το δέντρο συμβολίζει τη μεταθανάτια ζωή στα Ηλύσια Πεδία, όπου σύμφωνα με την αρχαία παράδοση οι μακάριοι νεκροί γεύονταν τους χρυσοί καρπούς. Ο εσατολογικός χαρακτήρας της σκηνής συμπληρώνεται με την παρουσία στη δεξιά στενή πλευρά ενός ιερέα που κρατάει τη μάχαιρα της θυσίας και στην αριστερή στενή πλευρά με την παρουσία του ψυχοπομπού Ερμή.

ΙΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Λεπτομέρεια από μαρμάρινη ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη με ανθεμωτή επίστεψη και ανάγλυφη παράσταση. Χρονολόγηση: 2ος-1ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 217 εκ., πλάτος: 53 εκ., πάχος: 5 εκ.
Αριθμός ευρετηρίου: Α 294

Προέλευση: Βέροια (Συνοικισμός Κάτω Ελιάς)

Η επιτύμβια στήλη του Πατερίνου αποτελεί ένα από τα αξιολογότερα επιτύμβια μνημεία της Βέροιας. Κάτω από την εξάαισα ανθεμωτή επίστεψη, λαξεύτηκαν σε ορθογώνιο βάθυσμα οι τέσσερις μορφές της παράστασης. Αριστερά κάθετα γυναικεία μορφή και μπροστά της όρθια δούλη με πυξίδα, δίπλα της όρθιος ο νεκρός Πατερίνος και πιο πέρα ο δούλος του. Πίσω τους παριστάνεται το χθόνιο σύμβολο του δέντρου με το περιελιγμένο φίδι και στην άκρη δεξιά, το κεφάλι ενός αλόγου. Το δέντρο με το φίδι αποδίδεται συχνά σε επιτύμβια της Βέροιας και συμβολίζει το «δέντρο της ζωής», με τη δύναμη της διαρκούς αναγέννησης, ενώ το φίδι είναι γνωστό και για τις χθόνιες ιδιότητές του. Πάνω από την παράσταση χαραχτηκε το όνομα του νεκρού και κάτω απ' αυτήν το επίγραμμα σε τρία ελεγειακά δίστιχα, σύμφωνα με το οποίο, ο Πατερίνος πέθανε σε ηλικία πενήντα ετών, αφού εξελέγη δύο φορές σε ανώτατα πολιτικά αξιώματα και η θυγατέρα του Αγάθη ανήγειρε το μνημείο.

Κ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης

Μαρμάρινο επιτύμβιο ανάγλυφο με παράσταση έφιππης αφηρωισμένης νεκρής. Η παράσταση πλαισιώνεται από χθόνια σύμβολα: δέντρο με φίδι που περιελίσσεται στον κορμό και βωμό.

Χρονολόγηση: 1ος αιώνας π.Χ.-1ος αιώνας μ.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 60 εκ., πλάτος: 55 εκ., πάχος: 12 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: NMM 248

Προέλευση: Ερεσός

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Ταφική στήλη με ήρωα-ιππέα της Θράκης.

Χρονολόγηση: Δεύτερο μισό 1ου αιώνα μ.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 74 εκ., πλάτος: 89 εκ., πάχος: 6 εκ.
(κάτω τμήμα: 16 εκ.)

Αριθμός ευρετηρίου: ΜΘ 6937

Προέλευση: Καλίνδοια

Ορθογώνια μαρμάρινη πλάκα, με ανάγλυφες μορφές οι οποίες αναπτύσσονται ανά δύο, δεξιά και αριστερά από έναν κάθετο κεντρικό άξονα, που τον αποτελούν ένας μικρός βωμός κάτω κι ένα δέντρο πίσω του, στον κορμό του οποίου ελίσσεται ένα φίδι, σύννηθες χθόνιο σύμβολο. Ο νεκρός παριστάνεται έφιππος, στον εικονογραφικό τύπο του ήρωα-ιππέα της Θράκης.

ΙΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Λάρισας

Επιτύμβια στήλη με αετωματική απόληξη εγγεγραμμένη σε ορθογώνια πλάκα. Το τύμπανο του αετώματος κοσμεί ανάγλυφος ρόδακας. Στην ανάγλυφη παράσταση απεικονίζεται ο νεκρός ως ήρωας-ιππέας μέσα στο ιερό άλσος. Κάτω από την παράσταση η επιγραφή: ΜΑΚΕΔΩΝ ΣΩΣΤΡΑΤΟΝ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟΥ ΥΙΟΝ ΜΝΗΜΗΣ ΧΑΡΙΝ ΗΡΩΣ ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ.

Χρονολόγηση: Ρωμαϊκή περίοδος

Διαστάσεις: Μέγιστο ύψος: 75 εκ., μέγιστο πλάτος: 41,5 εκ., μέγιστο πάχος: 12,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 231

Προέλευση: Άγνωστη, προέρχεται από την Παλαιά Συλλογή της Λάρισας.

Σε μια σειρά από ρωμαϊκές επιτύμβιες ανάγλυφες στήλες του Αρχαιολογικού Μουσείου Λάρισας απεικονίζεται ο τύπος του ήρωα-ιππέα μέσα στο Ιερό Άλσος. Ο φοίνικας της παράστασης λειτουργεί συμβολικά υποδηλώνοντας το Ιερό Άλσος, αλλά κυρίως αναδεικνύει τη σημασία, τη σπουδαιότητα και τους συμβολισμούς που απέκτησε το δέντρο στον ελλαδικό χώρο κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Τα συγκεκριμένα εκθέματα αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα εικονογραφίας του ήρωα-ιππέα με το φοίνικα, που ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στα Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία. Προβληματική παραμένει, ωστόσο, η ταυτότητα των νεκρών. Ίσως η ταύτισή τους με ήρωα-ιππέα να συνάδει με την καταγωγή ή το επάγγελμά τους.

Σειώντας τὸ μαντῆλι
καλωσορίζουμε
αὐτοὺς ποὺ ἔρχονται
ἢ χαιρετοῦμε –ἀπλῶς–
κείνους ποὺ φεύγουν;
ἂν ἡ νύχτα ἀκολουθῆ
τὴ μέρα
βέβαια ἡ μέρα πάλι
δὲν θὰ διαδεχθῆ τὴ νύχτα;
τὰ ἴδια φύλλα ὅπου εἶχανε
πέρασι τὰ δέντρα
δὲν θὰ τὰ ἔχουνε κι ἐφέτος
–ξανὰ– τὴν Ἄνοιξη;

Νίκου Εγγονόπουλου,
Οὐ δύναται τις δυσὶ κυρίοις δουλεύειν...
(ἀπόσπασμα)

Το δέντρο ανέμεσα στο παρόν και το μέλλον

16η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Μονή Παναγίας Μαυριώτισσας, Καστοριά

Η Μονή της Παναγίας Μαυριώτισσας βρίσκεται σε απόσταση 4 χιλιομέτρων από την Καστοριά, ακολουθώντας μια πλούσια σε βλάστηση διαδρομή στη νότια όχθη της χερσονήσου.

Το καθολικό, σύμφωνα με νεότερες έρευνες, οικοδομήθηκε τον 11ο αιώνα. Το 13ο αιώνα η Μονή γνώρισε μεγάλη ακμή, και την εποχή αυτή το καθολικό της ανακαινίζεται και τοιχογραφείται.

Εξέχουσα θέση ανάμεσα στις εξωτερικές τοιχογραφίες του καθολικού κατέχει η παράσταση της Ρίζας του Ιεσσαί στο νότιο τοίχο. Αποτελεί μία από τις πρωιμότερες σωζόμενες απεικονίσεις του γενεαλογικού δέντρου του Χριστού, η καταγωγή του οποίου τόσο στην *Παλαιά* όσο και στην *Καινή Διαθήκη* ανάγε-

ται στο βασιλικό γένος του Δαβίδ. Από εικονογραφική άποψη το θέμα προέρχεται από το όραμα του προφήτη Ησαΐα και γρήγορα εντάχθηκε στο θεματολόγιο της βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης.

Στην παράσταση της Μαυριώτισσας ο προπάτορας Ιεσσαί, πατέρας του Δαβίδ, εικονίζεται ύπτιος και από το στήθος του φύεται κορμός δέντρου. Στο βασικό κορμό του παρατάσσονται οι ολόσωμες μορφές των προφητών-βασιλέων Δαβίδ και Σολομώντα, ενώ στην κορυφή του εικονίζεται η Παναγία Βρεφοκρατούσα.

Εκατέρωθεν του κορμού εικονίζονται έξι ακόμη προφίτες. Όλοι τους κρατούν ξετυλιγμένα ειλητάρια που μιλούν για τη δαβιδική καταγωγή του Χριστού, τη βασιλική δηλαδή προέλευση της γενιάς του. Από την εποχή των Κομνηνών, η ευγενική καταγωγή παίζει κυρίαρχο ρόλο στις κοινωνικές αντιλήψεις του Βυζαντίου, ερμηνεύοντας και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη βασιλική καταγωγή του Ιησού που προβάλλεται από τη συγκεκριμένη παράσταση.

4η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Παλάτι Μεγάλου Μαγίστρου, Ρόδος

Θυρός με απεικόνιση πεύκου που συνοδεύουν μονόκερως και αντικριστά πουλιά. Μάλλον οικογενειακό έμβλημα Έλληνα αστού.

Χρονολόγηση: 1513

Διαστάσεις: Ύψος: 55 εκ., πλάτος: 43 εκ., πάχος πλάκας: 18 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Φ74

Προέλευση: Αρχοντικό της Ιπποτοκρατίας στην πόλη της Ρόδου.

Έκθεση Μεσαιωνικής Ρόδου, Παλάτι Μεγάλου Μαγίστρου.

4η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Παλάτι Μεγάλου Μαγίστρου, Ρόδος

Θυρός που απεικονίζει κριάρι κάτω από ήλιο ή άστρο, ανάμεσα σε τρία δέντρα. Οικόσημο του Ισπανού Ιωαννίτη L. Soldero.

Χρονολόγηση: 1487 (ή 1488)

Διαστάσεις: Ύψος: 46 εκ., πλάτος: 29 εκ., πάχος πλάκας: 13 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Φ73

Προέλευση: Από κτήριο στην πόλη της Ρόδου.

Έκθεση Μεσαιωνικής Ρόδου, Παλάτι Μεγάλου Μαγίστρου.

4η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Παλάτι Μεγάλου Μαγίστρου, Ρόδος

Θυρεός που απεικονίζει δέντρο με τέσσερις κλώνους, σταυρωτούς ανά ζεύγη. Οικόσημο Ιωαννίτη Ιππότη, μέλους της επιφανούς ιταλικής οικογενείας della Rovere που ανέδειξε δύο πάπες.

Χρονολόγηση: Περίπου 1470-1520

Διαστάσεις: Ύψος: 44 εκ., πλάτος: 34 εκ., πάχος πλάκας: 14,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Φ64

Προέλευση: Από κτήριο στην πόλη της Ρόδου.

Έκθεση Μεσαιωνικής Ρόδου, Παλάτι Μεγάλου Μαγίστρου.

Ο ευρωπαϊκός μεσαιώνας ήταν ιδιαίτερα πλούσιος σε συμβολισμούς. Στη δυτική τέχνη της περιόδου, όπου εντάσσονται οι ροδιακοί θυρεοί, το δέντρο είναι ιδιαίτερα αγαπητό. Είναι το κατ' εξοχήν σύμβολο της οικογένειας και κατά κανόνα απεικονίζεται με ορατές τις ρίζες. Η επιλογή συγκεκριμένων δέντρων σε ένα έμβλημα, αλλά και ως διακοσμητικό, μετέδιδε επιπλέον μηνύματα: η βελανιδιά συμβόλιζε τη δύναμη, το κυπαρίσσι την ψυχή, τα δέντρα με πολύσπορους καρπούς, όπως η κουκουναριά και η ροδιά, τη γονιμότητα, τα εσπεριδοειδή τη νεότητα και την αθωότητα. Τα δέντρα και οι καρποί τους συχνά αποτελούσαν λογοπαίγνιο για το όνομα του παραγγελιοδόχου ή του ιδιοκτήτη ενός έργου τέχνης.

Ο μεσαιωνικός άνθρωπος ζούσε σε περιβάλλον με πολλά δέντρα. Μεγάλες εκτάσεις που αργότερα εκχερσώθηκαν ήταν ακόμη πυκνά δάση, που φιλοξενούσαν πλούσια πανίδα και κάθε είδους μυστήρια. Η γοητεία που ασκούσε το μεσαιωνικό δάσος αποτυπώνεται σε θρύλους και παραμύθια όπου το φανταστικό συναντά το πραγματικό.

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αθήνα

Ενδυμασία της Κυρά-Φροσύνης διακοσμημένη με το «δέντρο της ζωής».
Χρονολόγηση: Τέλη 18ου αιώνα
Αριθμός ευρετηρίου: 1379
Προέλευση: Ιωάννινα

Ιστορικό Λαογραφικό Μουσείο Κορίνθου

Ασημένια φυλλόσχημη πόρπη.

Χρονολόγηση: 18ος αιώνας

Διαστάσεις: Μήκος: 31 εκ., πλάτος: 11 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Κ 5 1153

Προέλευση: Πιθανόν από τη Θεσσαλία

Στο κεντρικό τμήμα της πόρπης παριστάνεται δικέφαλος αετός (ή γύπας), ενώ πάνω απ' αυτόν εικονίζεται ανθρώπινο αντρικό πρόσωπο, το οποίο περιβάλλεται από ακτίνες και μπορεί να ερμηνευθεί ως απεικόνιση του ήλιου. Τόσο το δεξί όσο και το αριστερό τμήμα της πόρπης διακοσμούνται με το «δέντρο της ζωής», ανθισμένο και θαλερό, να προβάλλει μέσα από μια σχηματοποιημένη γλάστρα. Με το συνδυασμό έκτυπης και εγχάρκτης τεχνικής έχει αποδοθεί εξαίρετα ο πλούσιος διάκοσμός του.

Ιστορικό Λαογραφικό Μουσείο Κορίνθου

Μπακιρένια σπονδυλωτή μαλαμοκαπνισμένη ζώνη, εξάρτημα της γυναικείας φορεσιάς των Μεταξάδων Έβρου.

Χρονολόγηση: 19ος αιώνας

Διαστάσεις: Μήκος: 90 εκ., πλάτος: 7 εκ., πλάτος στο σημείο της πόρπης: 14 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Κ 141

Προέλευση: Θράκη

Κατασκευάστηκε από χρυσικούς της Θράκης και αποτελεί δώρο αρραβώνων του γαμπρού στη νύφη. Διακοσμείται με φυτικές συνθέσεις από βλαστούς και άνθη ενώ στη μεγάλη σκαλιστή πόρπη, που μοιάζει με κορόνα, φέρει παράσταση δύο πουλιών εκατέρωθεν του «δέντρου της ζωής». Όλος ο διάκοσμος αποδίδεται με πολύχρωμο λακωτό σμάλτο και χρωματιστές πέτρες.

Η κεντρική παράσταση συμβολίζει τη νέα κοινή ζωή του ζευγαριού και έχει διακοσμητικό αλλά και φυλακτικό χαρακτήρα.

Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, Ηράκλειο

Υφαντή (μ)πάντα με θέμα το ψίκι (πομπή γάμου). Εικονίζονται έφιππες νύφες με τη σημαία της Κρητικής Πολιτείας. Παρεμβάλλονται κοριτσάκια πάνω σε σχηματικά δέντρα, που συμβολίζουν τη ζωή.

Χρονολόγηση: Αρχές 20ού αιώνα

Διαστάσεις: Ύψος: 60 εκ., μήκος: 160 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΓΙ 275

Προέλευση: Ελλάδα, Κρήτη, νομός Ηρακλείου, επαρχία Μαλεβιζίου, Κρουσώνας

Οι (μ)πάντες κοσμούσαν τους τοίχους του κρητικού σπιτιού. Ένα αγαπημένο θέμα των κρητικών υφαντών ήταν οι σκηνές από την πολυήμερη γαμήλια γιορτή, όπως η πομπή του γάμου (ψίκι), στην οποία συναντούμε σχηματικά παιδάκια και δέντρα που εκφράζουν την ευχή να αποκτήσει το ζευγάρι απογόνους.

Οι απεικονίσεις δέντρων και λουλουδιών (νατουραλιστικών ή αφαιρετικών) κατέχουν σημαντική θέση στην υφαντική τέχνη της Κρήτης καθώς συμβολίζουν τη ζωή και τη γονιμότητα.

Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο Λάρισας

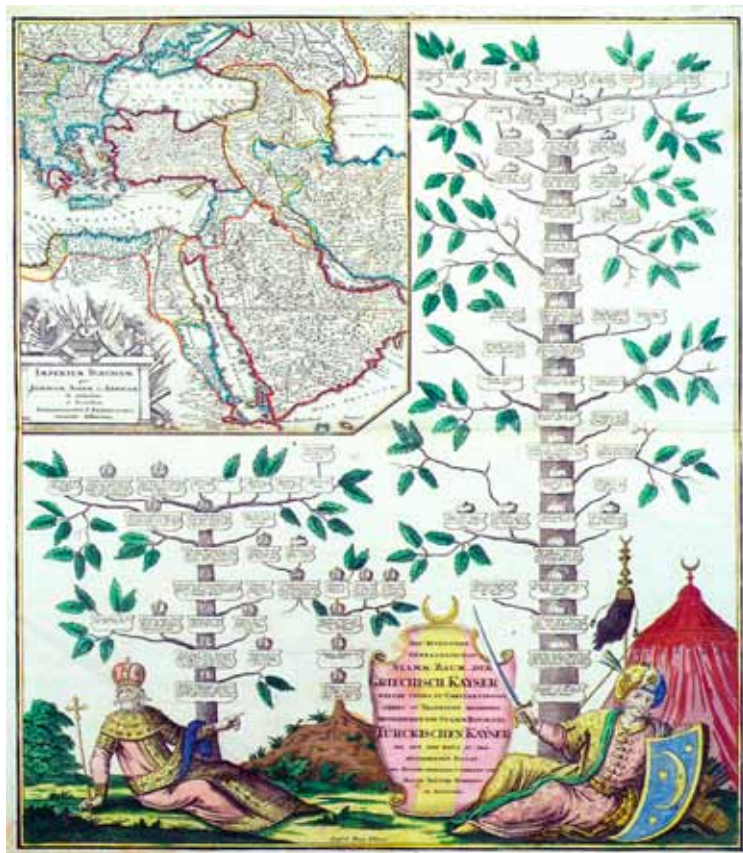
Κιλίμι μάλλινο, υφαντό στον αργαλειό. Στο κέντρο παράσταση με το «δέντρο της ζωής» και φυτικά σχηματοποιημένα μοτίβα.

Χρονολόγηση: Τέλη 19ου αιώνα

Διαστάσεις: Μήκος: 220 εκ., πλάτος: 136 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Γ.Μ. 2467

Προέλευση: Αγία Λάρισας

Ναυτικό Μουσείο Ελλάδος, Αθήνα

Χάρτης του Γερμανού Χαρτογράφου Gottfried Rogg (1669-1742). Παρουσιάζει την έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας της εποχής στην Ευρώπη, Ασία και Αφρική στη δεξιά, πάνω γωνία, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του χάρτη καταλαμβάνουν τα γενεαλογικά δέντρα των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων και των Οθωμανών Σουλτάνων.

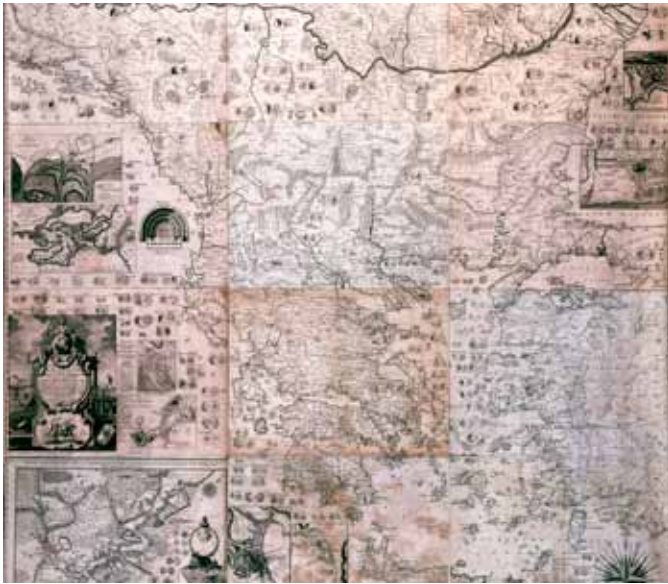
Χρονολόγηση: Αρχές 18ου αιώνα

Διαστάσεις: Ύψος: 56 εκ., πλάτος: 48 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: X/O/750/005

Τα δέντρα, οι πνεύμονες του πλανήτη μας, μας προσφέρουν το πολύτιμο οξυγόνο, τους καρπούς τους και το ξύλο τους. Έτσι, μας δροσίζουν, μας θρέφουν, μας ταξιδεύουν. Έγιναν προσάναμμα, τροχός, κάρο, σπίτι, έπιπλο, καράβι, κουπί, εργαλείο, γέφυρα, βιβλίο, φάρμακο. Συγκρατούν το χώμα, ανακόπτουν τη ροή των νερών της βροχής, υπήρξαν και συνεχίζουν να αποτελούν σύμβολο ζωής, ελπίδας, ειρήνης, γνώσης, κληρονομικότητας και υγείας.

Ο σπάνιος χάρτης του Gottfried Rogg παρουσιάζει το δέντρο ως συνέχεια των οικογενειακών ριζών και ως σύμβολο της κληρονομικότητας του ονόματος και της εξουσίας.

Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Μέγαρο Ευνάργου, Αθήνα

Χάρτι της Ελλάδος, του Ρήγα Φεραίου.

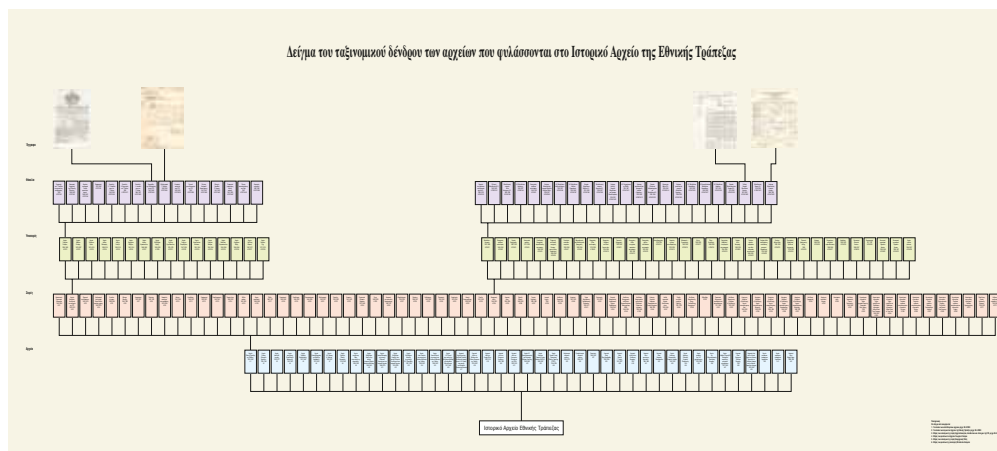
Χρονολόγηση: Βιέννη 1797

Είδος: Χαλκογραφία

Διαστάσεις: Ύψος: 207 εκ., πλάτος: 207 εκ.

Προέλευση: Δωρεά Βίκτωρα και Νιόβης Μελά

Ο Ρήγας Φεραίος ή Βελεστινλής, ο πιο συνειδητός πρωτοπόρος αγωνιστής, έσπειρε τους σπόρους της γνώσης στους υπόδουλους λαούς της παρακμάζουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στόχος του ήταν να ριζώσει στις ψυχές των λαών της Ελλάδας και των Βαλκανίων η πίστη για έναν ελεύθερο δημοκρατικό κόσμο. Το «δέντρο της ελευθερίας» που οραματίστηκε έβγαλε κλαριά που μετέφεραν το μήνυμα του αγώνα και παράλληλα της απαλλαγής από δεισιδαιμονίες και ξεπερασμένα έθιμα. Βλάστησε μέσα από τα γραπτά και τους χάρτες του και μέσα από τους ανθρώπους που πίστεψαν στο όραμά του και θυσιάστηκαν μαζί του. Λίγο μετά την εκτέλεση του Ρήγα, το δέντρο που φύτεψε εκείνος μας έδωσε τον καρπό της ελευθερίας, πολύτιμο σήμερα όπως και τότε.

Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, Μέγαρο Διομήδη, Αθήνα

Το σχήμα επιπέδων ταξινόμησης ενός αρχείου μοιάζει με το σχήμα ανάπτυξης των κλαδιών ενός δέντρου. Η διαάρθρωση ενός αρχείου μπορεί να αναπαρίσταται με λίγα, βασικά επίπεδα, όπως ένα δέντρο με λίγα κλαδιά, αλλά και με πολλά ενδιάμεσα επίπεδα-«παρακλάδια», ανάλογα με τον πλούτο που κρύβει το υλικό.

Το δέντρο του Ιστορικού Αρχείου της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος έχει πυκνή φυλλωσιά και βρίσκεται σε αέναη ανάπτυξη. Από τη ρίζα του προβάλλουν σήμερα 44 τεράστια κλαδιά. Κάθε κλαδί αντιπροσωπεύει και από ένα αρχείο, από το οποίο ξεκινάνε πολυάριθμα λεπτότερα κλαδιά, 80 κατά μέσο όρο. Πρόκειται για τις σειρές του κάθε αρχείου. Από καθεμία από αυτές τις σειρές-κλαδιά εκφύονται πολλά παρακλάδια που ονομάζονται υποσειρές και που μπορεί να φτάσουν ή και να ξεπεράσουν τον αριθμό 100, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να εκφυληθεί και ένα μόνο παρακλάδι από κάθε σειρά. Το κάθε παρακλάδι-υποσειρά θα αναπτύξει έναν αριθμό μίσχων-φακέλων που μπορεί να φτάσουν μέχρι και τους 200 για

κάθε υποσειρά, από τους οποίους θα προβάλλουν τα φύλλα-έγγραφα. Μέχρι και 600 φύλλα αντέχει ο κάθε μίσχος. Συνολικά, το έτος 2008, από τα κλαδιά του δέντρου του Ιστορικού Αρχείου Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος κρέμονται 42.000.000 φύλλα!

Οι τεράστιοι όγκοι φύλλων χαρτιού που συσσωρεύονται κατά περιόδους στο Ιστορικό Αρχείο δημιουργούν συνειρμούς σχετικούς με τον αριθμό των δέντρων που κόβονται για να παραχθεί η πρώτη ύλη διαρκείας, το χάρτινο υπόστρωμα πάνω στο οποίο αποτυπώνεται –τουλάχιστον μέχρι σήμερα– η πληροφορία. Διάσωση, καταστροφή ή διατήρηση αυτών των εγγράφων-φύλλων, όροι τεχνικοί της αρχειονομίας, μπορούν να παραλληλιστούν με αντίστοιχους σύγχρονους οικολογικούς όρους.

Κάθε φύλλο που τελικά διασώζεται στο Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος είναι μοναδικό κι αναπτικατάστατο. Διατηρείται εις το διηνεκές ως απαραίτητο και αναπόσπαστο μέρος του αειθαλούς δέντρου, το οποίο κρατάει ζωντανή την ιστορία του πιο σημαντικού χρηματοπιστωτικού οργανισμού της χώρας, ιστορία που συμπορεύεται με την ιστορία του νεοελληνικού κράτους και περιμένει τους ερευνητές να ανασυστήσουν πλευρές της.

Πήγαινε εἰς τὸν παράδεισον·
μία δάφνη ἐκεῖ βλαστάνει·
ἄγγελος τὴν φυλάττει
λαμπρός, καὶ τὴν ποτίζει
ψάλλων τοιαῦτα.

«Αὔξανε διὰ τὸν θρίαμβον,
»διὰ τὴν ἀγάπην αὔξανε
»ἐλευθερίας, πατρίδος·
»διὰ πάντοτε ἀκεραύνωτος
»βλάστανε ᾧ δάφνη.»

Ανδρέα Κάλβου, Ὀδὴ Ὀγδοή, Εἰς τὴν Νίκην
στροφές ιε΄-ις΄

Οι γούλες του δέντρου

Ζ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας

Χάλκινο σφυρήλατο ασσυριακό έλασμα με εραλδική παράσταση αιγάγρων εκατέρωθεν «δέντρου της ζωής».

Χρονολόγηση: 8ος αιώνας π.Χ. (Υστεροχεττιτικός-ασσυριακός κύκλος)

Αριθμός ευρετηρίου: B4980

Προέλευση: Στάδιον Ολυμπίας

Το «δέντρο της ζωής», μεστό σε συμβολισμούς και επιτρέποντας αρκετή ελευθερία ως προς την εικαστική απόδοση, υπήρξε διαχρονικά αγαπημένο διακοσμητικό μοτίβο στην τέχνη πολλών λαών και θρησκειών. Το ίδιο θέμα επαναλαμβάνουν και άλλες σφυρήλατες παραστάσεις ελασμάτων που βρέθηκαν στην Ολυμπία, με σφίγγες αντί των αιγάγρων, εκατέρωθεν «δέντρου της ζωής». Τα ελάσματα προέρχονται από περιοχή της Βόρειας Συρίας και χρονολογούνται μάλλον στον 8ο αιώνα π.Χ.

ΙΑ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Χαλκίδας

Πήλινη υδρία με απεικόνιση ζώων εκατέρωθεν του «δέντρου της ζωής».

Χρονολόγηση: Γεωμετρικοί χρόνοι

Αριθμός ευρετηρίου: 2107

Προέλευση: Χαλκίδα

Στο λαιμό της υδρίας εικονίζεται σε μετόπη το «δέντρο της ζωής». Στις δύο πλευρές του στέκονται άλογα που ορθώνονται στα πίσω πόδια. Πρόκειται για ένα εικονογραφικό θέμα που έχει τις ρίζες του στην τέχνη της Ανατολής και γίνεται δημοφιλές κατά την εποχή αυτή στον ελλαδικό χώρο. Μολονότι δεν είναι απαραίτητο ότι το μοτίβο κρύβει πάντοτε κάποιον ιδιαίτερο συμβολισμό, δεν παύει να εκφράζει το θαυμασμό των ανθρώπων απέναντι στη βλάστηση της γης, η οποία εξασφαλίζει την ευημερία όλων των ζωντανών πλασμάτων.

7η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Φθιωτίδων Θηβών

Μαρμάρινο επίκρανο παραστάδας από τη βασιλική του Αρχιερέως Πέτρου Φθιωτίδων Θηβών. Κοσμεύεται από αγγείο, δεξιά και αριστερά του οποίου εικονίζονται κεφάλια δίδυμων αετών που βγαίνουν από κάλυκες.

Χρονολόγηση: 7ος-8ος αιώνας

Διαστάσεις: Ύψος: 38 εκ., μήκος: 46,5 εκ., πάχος: 2-4,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Λ 271

Προέλευση: Φθιώτιδες Θήβες, Νέα Αγχιάλος

Στη θέση της αρχαίας Πυράσου, του μετέπειτα Δημητρίου, άκμασε κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο η πόλη των Φθιωτίδων Θηβών. Η ακμή της μαρτυρείται από πολυάριθμα ανασκαφικά ευρήματα. Δέκα παλαιοχριστιανικές βασιλικές, ιδιωτικά και δημόσια κτήρια και πλήθος έργων τέχνης που χρονολογούνται από τον 3ο μέχρι και τον 9ο αιώνα έρχονται καθημερινά στο φως. Από τη βασιλική του Αρχιερέως Πέτρου προέρχεται επίκρανο παραστάδας με αγγείο, δεξιά και αριστερά του οποίου εικονίζονται κεφάλια δίδυμων αετών που βγαίνουν από κάλυκες. Η απεικόνιση αγγείου πλαισιωμένου από πτηνά, αετούς στη συγκεκριμένη περίπτωση, συμβολίζει την «πηγή της ζωής» και αποτελεί παραλλαγή του «δέντρου της ζωής».

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη

Μαρμάρινο θωράκιο (διαχωριστική πλάκα) με ανάγλυφη παράσταση γρυπών.

Χρονολόγηση: 10ος αιώνας

Διαστάσεις: Ύψος: 100 εκ., πλάτος: 70 εκ., πάχος: 7 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΑΓ 275

Προέλευση: Θεσσαλονίκη

Στη μεσοβυζαντινή εποχή (9ος-12ος αιώνας) συναντάμε συχνά φανταστικά ή πραγματικά ζώα που γεμίζουν όλη την επιφάνεια της σύνθεσης, είτε αντικριστά σε συμμετρική διάταξη, είτε σε σκηνές όπου θηρία ή αρπακτικά πουλιά κατασπαράσσουν άλλα ζώα.

Στην προκειμένη περίπτωση απεικονίζονται δύο γρύπες (μυθικά πτηνά) και ανάμεσά τους το «δέντρο της ζωής», το οποίο, από τον 6ο αιώνα και εξής, ταυτίζεται στη βυζαντινή τέχνη με το σταυρό ως σύμβολο σωτηρίας και αθανασίας.

Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα

Μαρμάρινο θωράκιο με ανάγλυφη διακόσμηση («δέντρο της ζωής» ανάμεσα σε λιοντάρια).

Χρονολόγηση: 11ος-12ος αιώνας

Διαστάσεις: Ύψος: 110 εκ., πλάτος: 91,5 εκ., πάχος: 15,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΒΧΜ 977

Προέλευση: Αθήνα (συλλογή Θησείου)

Στο κέντρο της παράστασης, το «δέντρο της ζωής» πλαισιώνεται από δύο όρθια λιοντάρια που μοιάζουν να θέλουν να γευτούν τους καρπούς του. Το λιοντάρι, με τη συμβολική σημασία, ήδη από την αρχαιότητα, του φύλακα της πύλης, του θρόνου ή του τάφου, στη χριστιανική εκδοχή του παραλληλίζεται συχνά με τον ίδιο τον Χριστό, που προφυλάσσει τον άνθρωπο και του προσφέρει τη σωτηρία.

Παρόμοια διακοσμητικά θέματα, με σαφή αποτροπαϊκό χαρακτήρα και αναφορές στην αιώνια ζωή, την αναγέννηση, την προστασία και τη σωτηρία του ανθρώπου, αναπτύσσονται σε συγκεκριμένα σημεία στους χριστιανικούς ναούς (θωράκια και επιστύλια τέμπλων, υπέρθυρα εισόδων) και σε σαρκοφάγους.

Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα

Μαρμάρινο θωράκιο με ανάγλυφη διακόσμηση («δέντρο της ζωής» ανάμεσα σε δύο σφίγγες που καταπατούν ζαρκάδι).

Χρονολόγηση: 12ος αιώνας

Διαστάσεις: Ύψος: 86,5 εκ., πλάτος: 63,5 εκ., πάχος: 7,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΒΧΜ 978

Την κεντρική παράσταση συνθέτουν δύο σφίγγες που καταβάλλουν ζαρκάδι εκατέρωθεν του «δέντρου της ζωής». Η σφίγγα, το μυθικό ον που εμφανίζεται συνήθως με κεφάλι γυναίκας, φτερά πτηνού, σώμα και πόδια λιονταριού, είναι γνωστή στον αρχαιοελληνικό κόσμο και σε λαούς της Ανατολής, κυρίως ως σύμβολο της σοφίας και της δύναμης. Το «δέντρο της ζωής» –σύμβολο της ίδιας της ζωής, επίσης γνωστό από την αρχαιότητα– κατά τη χριστιανική παράδοση φύεται στο κέντρο του Παραδείσου και συμβολίζει την αιώνια ζωή, την αθανασία.

24η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Βυζαντινό Μουσείο Φθιώτιδας, Υπάτη

Η παράσταση του «δέντρου της ζωής», σε πλάκα από το δάπεδο του βυζαντινού καθολικού της μονής στα Αλεπόσπιτα.

Χρονολόγηση: 12ος αιώνας

Διαστάσεις: Ύψος: 46,5 εκ., πλάτος: 49 εκ., πάχος: 6,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΦΘ Λ 35

Στο Βυζαντινό Μουσείο Φθιώτιδας εκτίθεται μια ομάδα από μαρμάρινα γλυπτά του 12ου αιώνα, που προέρχεται από ένα καταστραμμένο βυζαντινό μοναστήρι κοντά στο χωριό Αλεπόσπιτα, στους πρόποδες της Οίτης. Τα γλυπτά κοσμούσαν τις θύρες, τα παράθυρα και το τέμπλο της εκκλησίας και είναι ενδεικτικά της πολυτελούς κατασκευής του κτηρίου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια περίτεχνη πλάκα που φαίνεται ότι ήταν τοποθετημένη στο κεντρικό τμήμα του δαπέδου του βυζαντινού καθολικού, ως ομφάλιο. Η πλάκα αυτή κοσμεύεται με την παράσταση του «δέντρου της ζωής».

Το δέντρο έχει απλή μορφή. Ο υψηλός, λεπτός κορμός του απολήγει σε κώνο πεύκου ή τσαμπί από σταφύλι. Δύο παγώνια στέκονται δεξιά και αριστερά του δέντρου και υψώνουν το λαιμό τους προς τους καρπούς, τους οποίους τσιμπούν με τα ράμφη τους. Το παγώνι, ένα πουλί θαυμαστό για την ομορφιά και τα χρώματά του, αποτελεί και αυτό ένα σύμβολο της αιώνιας ζωής για τους Βυζαντινούς, στοιχείο που ενισχύει το συμβολικό περιεχόμενο της παράστασης του «δέντρου της ζωής». Το βάθος της πλάκας από τα Αλεπόσπιτα ήταν αδρά δουλεμένο για να γεμίσει με χρωματιστή κηρομαστίχνη που σήμερα δεν σώζεται.

Η χρήση του «δέντρου της ζωής» ως θέματος στα γλυπτά των Αλεπόσπιτων, με τους συμβολισμούς που αυτό περιέχει, υπαινίσσεται τη σημασία και το νόημα που δινόταν στο διάκοσμο κάθε μέρους του βυζαντινού ναού. Ο άγνωστος κτήτορας του καθολικού της μονής στα Αλεπόσπιτα ή οι μαρμαροτεχνίτες που δούλεψαν εκεί, θα επέλεξαν την παράσταση του «δέντρου της ζωής» για το κέντρο του δαπέδου του ναού, γνωρίζοντας τι συμβόλιζε. Επιπλέον, τα ίδια τα γλυπτά φανερώνουν ότι οι βυζαντινοί αντιλαμβάνονταν και σέβονταν τη φύση ως κάτι ιερό, καθώς αποτελούσε δημιουργία και κτίση του Θεού.

Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας (Δ.Μ.Ε.Ε.Π., ΥΠ.ΠΟ.Τ.) – 1η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Ναός Παναγίας Γοργοεπηκόου, Αθήνα

Στη σκιά ενός όμορφου δεντρόκηπου δίπλα στη σύγχρονη Μητρόπολη των Αθηνών, στέκεται μια ξεχωριστή βυζαντινή εκκλησία. Κτίστηκε στα τέλη του 12ου αιώνα και είναι αφιερωμένη στην Παναγία τη Γοργοεπήκοο, επίθετο που δηλώνει την ιδιότητα της Παναγίας να ανταποκρίνεται αμέσως στις παρακλήσεις των πιστών.

Η ιδιαιτερότητα του ναού είναι ότι στο μεγαλύτερο μέρος του έχει κτιστεί από πελεκητούς λίθους και μαρμάρινες πλάκες που περισυλλέχθηκαν από ερείπια κτισμάτων προηγούμενων ιστορικών περιόδων. Έτσι, κάθε κομμάτι μάς ταξιδεύει σε διαφορετική εποχή και κάθε εποχή ερμηνεύει με διαφορετικό τρόπο τους συμβολισμούς που κρύβονται στις ανάγλυφες παραστάσεις.

Το «δέντρο της ζωής» απεικονίζεται αρκετές φορές στις πλάκες της δυτικής όψης της Γοργοεπηκόου. Εκεί βρίσκεται η κύρια είσοδος στο ναό, το επίγειο βασίλειο του Θεού. Μυθολογικά όντα και άγρια ζώα περιβάλλουν το παραδεισίο σύμβολο. Τα πλάσματα αυτά πλαισιωμένα από σταυρούς γίνονται αγαθοί φύλακες του δέντρου. Έτσι, οι παραστάσεις στην είσοδο του ναού δηλώνουν συμβολικά την είσοδο στον παράδεισο, άρα και στην αιώνια ζωή που υποσχεται η χριστιανική Εκκλησία στους πιστούς της.

7η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Αρχοντικό Γεωργίου Σβάρτς, Αμπελάκια

Κάνιστρο με λουλούδια και φρούτα, που στηρίζεται σε αντρική μορφή, ανάμεσα σε δύο αντικριστά παγώνια. Ζωγραφικός πίνακας από το αρχοντικό του Γεωργίου Σβάρτς στα Αμπελάκια.

Χρονολόγηση: 1798

Το αρχοντικό του Γεωργίου Σβάρτς στα Αμπελάκια αποτελεί εξαιρετικό δείγμα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής του 18ου αιώνα. Το αρχοντικό εντυπωσιάζει τόσο με την επιβλητική αρχιτεκτονική του όσο και με τον πλούσιο εσωτερικό του διάκοσμο, ξυλόγλυπτο και ζωγραφικό. Στους τοίχους του ημιωρόφου και του ορόφου απεικονίζονται πολιτείες, πραγματικές και μυθικές, τοπία, άνθη και πτηνά, γιρλάντες και άλλα διακοσμητικά θέματα. Μεταξύ αυτών, ένας ζωγραφικός πίνακας αναπαριστά καλάθι με λουλούδια και φρούτα, που στηρίζεται σε αντρική μορφή, ανάμεσα σε δύο αντικριστά παγώνια. Το κάνιστρο με τα άνθη και τους καρπούς και ιδιαίτερα τα ρόδια και το καρπούζι παραπέμπουν σημειολογικά στην ευτυχία, την ευζωία και τον πλούτο. Επιπλέον, τα παγώνια συμβολίζουν την αιωνιότητα και την αθανασία και συχνά παριστάνονται εκατέρωθεν του «δέντρου της ζωής».

10η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Πύργος Ουρανούπολης, Χαλκιδική

Χειροποίητο καλί.

Χρονολόγηση: Αρχές 20ού αιώνα

Διαστάσεις: Ύψος: 265 εκ., πλάτος: 111 εκ.

Προέλευση: Συλλογή Loch

Το χειροποίητο καλί της εκθετικής ενότητας «*Το ζεύγος Loch και η Ουρανούπολη του 20ού αιώνα*» αφενός συμβάλλει στη γνωριμία με τον κόσμο των συμβολισμών που απορρέουν από το δέντρο και τα νοήματά του στην εικονογραφία και αφετέρου αναφέρεται στο φυσικό περιβάλλον, εφόσον τα χειροποίητα καλιά χρωματίζονταν με φυτικές βαφές, αξιοποιώντας έτσι τη χλωρίδα της περιοχής.

Το σχέδιο που αποδίδεται στο καλί ακολουθεί ένα πρώιμο βυζαντινό πρότυπο από την Ιερά Μονή Εσφιγμένου του Αγίου Όρους. Απεικονίζει το «δέντρο της ζωής», σημαντικό βιβλικό σύμβολο, που ταυτίζεται με το δέντρο της γνώσης που φύτεψε ο Δημιουργός στον Παράδεισο. Ένα άνθος βρίσκεται στην κορυφή του και κάτω από αυτό ένα πουλί τρώει τον καρπό του καλού και του κακού. Στη βάση του δέντρου υπάρχουν δύο σκυλιά που έχουν δοκιμάσει τον καρπό και τα αυτιά τους είναι ανοικτά στο κακό. Όλα τα άλλα πλάσματα είναι μικρά πουλιά και ζώα που ζουν χωρίς να έχουν δοκιμάσει τον καρπό. Γύρω από το δέντρο το καλό και το κακό παλεύουν με τη μορφή δράκων (σύμβολο της Εκκλησίας) και φιδιών (το πλάσμα της αμαρτίας).

Οι ηθικοί συμβολισμοί περί καλού και κακού είναι φανεροί και το δέντρο ως αρχέγονο σύμβολο τονίζει την αξία και τη διαχρονικότητά του.

ένίοις δὲ τῶν δέντρων τῶν ἀδροτέρων κιττὸς καὶ σμίλαξ παρεπεφύκει· ἢ μὲν ἐξηρητημένη πλατάνου καὶ περιπυκάζουσα ῥαδινῇ τῇ κόμῃ· ὁ δὲ κιττὸς περὶ πεύκην εἰλιχθεὶς ᾠκειοῦτο τὸ δέντρον ταῖς περιπλοκαῖς, καὶ ἐγένετο τῷ κιττῷ ὄχημα τὸ φυτόν, στέφανος δὲ ὁ κιττὸς τοῦ φυτοῦ.

Τα πιο μεγάλα δέντρα ἦταν ζωσμένα με κισσούς και αναδενδράδες που αγκάλιαζαν τα πλατάνια και τα φάσκιωναν με την πλούσια φυλλωσιά τους. Ο κισσὸς σκαρφάλωνε στα πεύκα ἔτσι που το πευκόδεντρο γινόταν αντιστύλι του κισσού και ο κισσὸς στεφάνι του πευκόδεντρου.

Αχιλλέως Τατίου Αλεξανδρέως, Τά κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφώντα

I, 15

απόδοση Τάσου Γαλάτη

φυτικός κόσμος και δίκκοσμος

ΛΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαϊκός Ναός του Απόλλωνα στην αρχαία Μητρόπολη Καρδίτσας

Η κατασκευή του Ναού του Απόλλωνα χρονολογείται στα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ., ενώ η θέση χρησιμοποιήθηκε ως ιερό ήδη από τον 7ο αιώνα π.Χ. Καταστράφηκε από πυρκαγιά μέσα στο 2ο αιώνα π.Χ.

Ο αρχαϊκός Ναός του Απόλλωνα αποτελεί πηγή πληροφόρησης τόσο για την ιστορία και τις πρακτικές λατρείας της περιοχής όσο και για την εξέλιξη της τεχνικής στους τομείς της αρχιτεκτονικής και της πλαστικής. Ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής του αποτε-

λεί η ανάγλυφη διακόσμηση του εχίνου των κιονοκράνων με φυτικά κοσμήματα ανοιχτών και κλειστών ανθέων λωτού. Αρκετά εντυπωσιακό είναι το στοιχείο της διαφοροποίησης του σχεδίου από κιονόκρανο σε κιονόκρανο, καθώς η αντικατάσταση των αρχικά ξύλινων κίωνων του πτερού με λίθινους έγινε σταδιακά. Ασυνήθιστη και εξίσου σημαντική είναι η ιδιαιτερότητα των δωρικών κίωνων της ανατολικής πλευράς, καθώς πατούσαν σε βάσεις που έφεραν και αυτές ανάγλυφη διακόσμηση φύλλων και αστραγάλου. Τέλος, ανάγλυφη φυτική διακόσμηση ανθέων και βλαστών παρατηρείται και στα τριγωνικά ακροκέραμα στα οποία κατέληγαν τα κορινθιακού τύπου κεραμίδια των μακρών πλευρών.

ΚΒ´ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Ρόδου

Αγγείο του ρυθμού των Φικελούρων.

Χρονολόγηση: 560-500 π.Χ.

Προέλευση: Αρχαϊκό νεκροταφείο Καμίρου

Ο ρυθμός των Φικελούρων (560-500 π.Χ.) συνδεόταν παλιότερα με τη Ρόδο, ωστόσο σήμερα το σημαντικότερο κέντρο παραγωγής του θεωρείται η Μίλπος.

Γεγονός πάντως παραμένει ότι τα αγγεία αυτά αποτελούν πολύτιμους μάρτυρες του υψηλού βιοτικού επιπέδου της Καμίρου, αλλά και των ζωερών εμπορικών σχέσεων που είχε το νησί την περίοδο αυτή με τη Νοτιοανατολική Μεσόγειο και τη Μικρά Ασία. Τότε, εξαιτίας της υπερπόντιας δραστηριότητας των Ελλήνων και της ίδρυσης των αποικιών, εμφανίζονται σε διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου νέοι κεραμικοί ρυθμοί. Τα διακοσμητικά θέματα που τώρα κυριαρχούν, όχι μόνο στην κεραμική αλλά και σε άλλες μορφές τέχνης, είναι τα ζώα και τα εξωτικά φυτικά κοσμήματα, δανεισμένα από την τέχνη της Εγγύς Ανατολής.

Α´ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Μουσείο Στοάς του Αττάλου, Αθήνα

Πήλινη σφραγίδα σε σχήμα ενδεκάφυλλου ρόδακα.

Χρονολόγηση: Ελληνιστική περίοδος

Διαστάσεις: Σωζόμενο ύψος: 3,6 εκ., διάμετρος: 2,7 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: SS 82

Προέλευση: Αρχαία Αγορά

Κατά την ελληνιστική περίοδο κυριάρχησε στην τέχνη ο καθαρά διακοσμητικός χαρακτήρας της φύσης. Στη μικρή πήλινη σφραγίδα σε σχήμα ρόδακα επιβίωσε ένα αναλλοίωτο και μακραίωνο μοτίβο που χάνεται στο βάθος του ιστορικού χρόνου. Μπορεί πιθανόν να διαγνώσει κανείς εδώ το φυτικό πρότυπο του άγριου τριαντάφυλλου, που φυτρώνει ακόμα και σήμερα μέσα από τις σχισμές των βραχωδών υπωρειών της Αρχαίας Αγοράς.

Θ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Σχηματαρίου

Μαρμαρίνο αμφιμέτωπο ανθέμιο επίστεψη επιτύμβιας στήλης.

Χρονολόγηση: 4ος αιώνας π.Χ.

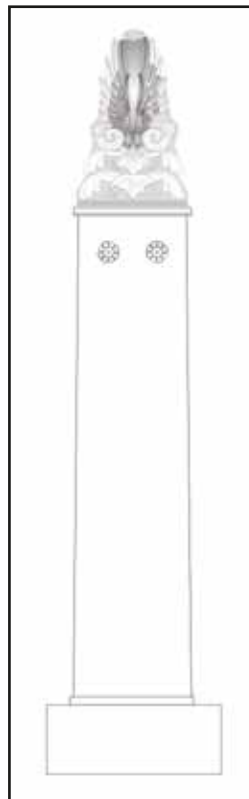
Διαστάσεις: Ύψος: 150 εκ., πλάτος: 31 εκ., πάχος: 65 εκ.

Υλικό: Λευκό μάρμαρο

Αριθμός ευρετηρίου: ΜΣ 1721

Ολόκληρο το κολοσσιαίων διαστάσεων επιτύμβιο μνημείο –επίστεψη και φέρουσα στήλη– θα έφτανε σε ύψος τα 4 μέτρα. Αριστουργηματικό έργο Αθηναίου γλύπτη των αρχών του τελευταίου τρίτου του 4ου αιώνα π.Χ., ίσως από τα τελευταία πολυτελή επιτύμβια μνημεία που θα κατασκευάστηκαν πριν από την επιβολή στην Αθήνα του διατάγματος «λιτότητας» του Δημητρίου Φαληρέως (317 π.Χ.).

Το ανθέμιο αποτελεί φυτικό κόσμημα γνωστό στην αρχαία ελληνική τέχνη. Δεν απεικονίζει συγκεκριμένο άνθος αλλά σύνθεση με μορφή λουλουδιού με πέταλα σε σχήμα βεντάλιας που ξεπηδούν από βλαστούς ακάνθου. Γίνεται ιδιαίτερα δημοφιλές ως κόσμημα στην αρχιτεκτονική ήδη από τον 7ο αιώνα π.Χ. Ως επίστεψη επιτύμβιων στηλών χρησιμοποιείται αρχικά στην Ιωνία (6ος αιώνας π.Χ.) και κυρίως στην Αττική από τον 6ο ως τον 4ο αιώνα π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Χρυσά ταινιόσχημα ελάσματα από τα οποία φυτρώνουν ανά δύο λογχοειδή φύλλα χωρίς μίσχους.

Χρονολόγηση: 2ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 44 εκ., πλάτος: 2,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Πυ 4283

Πρόελευση: Νεκροταφείο Πύδνας

Χρυσά ελάσματα διακοσμούσαν συχνά τα ενδύματα των αντρών και γυναικών ήδη από τους αρχαϊκούς χρόνους. Τα ελάσματα αυτά, που παραπέμπουν σε κλαδιά δέντρων (εξ ου και συχνά ερμηνεύονται ως στεφάνια), μεταφέρουν φυτικά μοτίβα στην αμφίεση, καθώς η τέχνη, σε κάθε της έκφανση, άντλησε θέματα από τη φύση.

Γ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Κεραμεικού, Αθήνα

Η άκανθος είναι φυτό γηγενές στην περιοχή της Μεσογείου. Παρά την ταπεινή μορφή της και την μάλλον αρνητική χροιά της ονομασίας της (αγκάθι), συνδέεται με μια σημαντική έμπνευση. Λέγεται ότι τον 5ο αιώνα π.Χ. ο γλύπτης Καλλίμαχος εμπνεύστηκε το κορινθιακό κιονόκρανο όταν αντίκρισε πάνω στον τάφο ενός κοριτσιού το καλάθι με τα παιχνίδια του, σκεπασμένο με μια τετράγω-

νη πλάκα και περιτριγυρισμένο από βλαστούς ακάνθου.

Η διακοσμητική αξία της ακάνθου εκτιμήθηκε κι από πολλούς άλλους καλλιτέχνες, οι οποίοι τη συμπεριέλαβαν στις συνθέσεις τους. Έτσι τα δαντελωτά φύλλα της απαντούν στην αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή τέχνη, στη βυζαντινή κι αργότερα στην τέχνη της αναγέννησης, φτάνοντας ως το νεοκλασικισμό.

Στον αρχαιολογικό χώρο του Κεραμεικού η άκανθος ανθίζει την άνοιξη, ενίοτε πλάι σε δείγματα αρχαίας γλυπτικής που κοσμούνται με τη μορφή της.

17η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Αρχοντικό Βούρκα, Κοζάνη

Μαρμάρινο κιονόκρανο.

Διαστάσεις: Ύψος: 28 εκ., διάμετρος: 30 εκ.

Χρονολόγηση / Προέλευση: Βρέθηκε κατά τη διάρκεια ανασκαφής ενός βαλανείου πρωτοβυζαντινής περιόδου στο Οικόπεδο Καμκούτη στο Βελβεντό Κοζάνης.

Ο κάλαθος περιβάλλεται από μια ζώνη φυτικού διακόσμου που αποτελείται από οκτώ όρθια φύλλα μαλακής επιπεδόγλυφης ακάνθου, τα οποία στο μέσο των πλευρών του δημιουργούν ένα ημικυλινδρικό εξόγκωμα. Ο άβακας έχει ύψος 8 εκ. και είναι μια τετράγωνη οριζόντια πλάκα που προεξέχει ελαφρώς και μοιάζει με επίπεδη ταινία. Η επιπεδοποίηση και η απλοποίηση στην κατασκευή των κιο-

νοκράνων αρχίζει στα τέλη του 4ου με 5ο αιώνα μ.Χ. Μάλιστα, στον 6ο αιώνα οι έλικες καταργούνται και ο άβακας γίνεται μια τετράγωνη αδιάρθρωτη πλάκα. Ο γλύπτης έχει λαξεύσει επίσης τον κυκλικό τόρμο για τη στερέωσή του στον κίονα.

Το κιονόκρανο παρουσιάζει ομοιότητες στην τεχνική κατασκευής του με μια ομάδα από πέντε κιονόκρανα της συλλογής της Ροτόντας Θεσσαλονίκης που χρονολογούνται στα τέλη του 5ου ή στις αρχές του 6ου αιώνα.

Η απεικόνιση φυτικού διακόσμου στα κιονόκρανα είναι καθιερωμένη και αποδεικνύει την άρρηκτη σχέση των καλλιτεχνών αλλά και ολόκληρης της κοινωνίας με το φυσικό περιβάλλον. Το θεωρούν αναπόσπαστο τμήμα της ζωής τους, εκφράζονται μέσα απ' αυτό και προσπαθούν να το αποτυπώσουν σε ποικίλες μορφές της τέχνης τους.

Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα

Ξύλινη ζωγραφιστή κασέλα με παράσταση ζευγαριού σε ανθισμένο κήπο.

Χρονολόγηση: Τέλη 18ου-αρχές 19ου αιώνα

Διαστάσεις: Ύψος: 46 εκ., μήκος: 87 εκ., πλάτος: 43 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 31165

Προέλευση: Μυτιλήνη

Μπουκέτα από λουλούδια που σχηματίζουν γιρλάντες διακοσμούν τις εξωτερικές πλευρές της κασέλας. Στο εσωτερικό του καλύμματος εικονίζεται ένα ζευγάρι μέσα σε κήπο με ώριμους καρπούς και εντυπωσιακά σε μέγεθος λουλούδια. Ο άντρας, ντυμένος με νησιώτικη γιορτινή φορεσιά, παίζει λαούτο ενώ η γυναίκα, φορώντας χρυσοκέντητη αστική ενδυμασία, απλώνει το χέρι σε ανθισμένη τριανταφυλλιά, ζωγραφισμένη στο κέντρο της σκηνής. Την παράσταση του ζευγαριού πλαισιώνουν δεξιά και αριστερά μια κυδωνιά και μια ροδακινιά.

Η απεικόνιση του ολάνθιστου καρποφόρου κήπου και η παράλληλη παρουσία του ζευγαριού αντανακλούν μια ερωτική διάθεση με σαφείς αναφορές στη γονιμότητα και την καλοτυχία που ούτως ή άλλως συμβολίζουν οι καρποί και τα λουλούδια στην τέχνη της εποχής.

Η συγκεκριμένη κασέλα από τη Μυτιλήνη ανήκει στα ωραιότερα δείγματα της νεοελληνικής ζωγραφικής. Οι κασέλες γενικά αποτέλεσαν βασικά εξαρτήματα της επίπλωσης του νεοελληνικού σπιτιού ενώ η χρήση τους εξαπλώθηκε στην ελληνική χερσόνησο μέσω των φραγκοκρατούμενων περιοχών. Στις κασέλες με ζωγραφιστή, σκαλιστή ή ένθετη διακόσμηση αποθήκευαν συνήθως την προίκα των κοριτσιών ή άλλα πολύτιμα αντικείμενα.

Οι νεοελληνικές κασέλες φτιάχνονταν από πλανόδιους τεχνίτες που ακολουθούσαν τις «κουμπανίες των χτιστάδων», τις οργανωμένες δηλαδή ομάδες των μαστόρων ή κτιστών που περιόδευαν μέσα κι έξω από την Ελλάδα. Σύμφωνα με μαρτυρίες, στην ενετοκρατούμενη Κρήτη κατά τη διάρκεια του 16ου και του 17ου αιώνα εξειδικευμένοι τεχνίτες ασχολούνταν με τη διακόσμηση των ζωγραφιστών κασελών.

Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Τζαμί Τζισδαράκη, Αθήνα, Έκθεση Νεοελληνικής Κεραμικής

Κεραμική γαβάθα του Νίκου Θεοδώρου, με παράσταση ζεύγους αντικριστών πουλιών στα κλαδιά ενός δέντρου.
Χρονολόγηση: Δεύτερο μισό 20ού αιώνα
Διαστάσεις: 15 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 14947

Προέλευση: Θεσσαλονίκη

Ο Νίκος Θεοδώρου (1923-2005), με καταγωγή από την περίφημη για την κεραμική της Σίφνο, δούλεψε αρχικά στον Πειραιά και κατόπιν στη Θεσσαλονίκη. Έγινε γνωστός κυρίως για τα βυζαντινότροπα κεραμικά του. Χαρακτηριστικό δείγμα του έργου του, η μικρή πήλινη γαβάθα (κούπα), διακοσμημένη με τη βυζαντινή εγχάρακτη τεχνική του sgraffito πάνω σε λευκό επίχρισμα και πράσινη εφυάλωση. Στο εσωτερικό της, η παράσταση, με τη λιτή φόρμα και την απλότητα της σύνθεσης, μοιάζει να υμνεί τη χαρά της ζωής και του έρωτα. Το δέντρο παρουσιάζεται εδώ ως το φυσικό ενδιαίτημα του τρυφερού ζευγαρώματος των πουλιών και γίνεται έτσι εκπρόσωπος και εκφραστής της φύσης και του κύκλου της ζωής.

Λαογραφικό Μουσείο Ορεστιάδας και Περιφέρειας

Αρβανίτικη ενδυμασία Σάκκου Ορεστιάδας.
Πολύχρωμα άνθη στολίζουν τις παραδοσιακές φορεσιές.

Ίδρυμα Άγγελου και Λητώς Κατακουζηνού, Αθήνα

Φθινόπωρο και Καλοκαίρι, από τις *Τέσσερις Εποχές*, έργο του Νίκου Χατζηκυριάκου-Γκίκα (1906-1994).

Χρονολόγηση: 1960

Είδος: Λάδι σε ξύλο (μαόνι)

Προέλευση: Συλλογή Ιδρύματος Άγγελου και Λητώς Κατακουζηνού

Στο έργο του *Τέσσερις Εποχές*, φιλοτεχνημένο σε τέσσερις πόρτες στο σπίτι των φίλων του Άγγελου και Λητώς Κατακουζηνού, ο Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας χρησιμοποίησε ένα μελετημένο λεξιλόγιο σχημάτων, χρωμάτων και θεμάτων για να αποτυπώσει την ενέργεια του ελληνικού τοπίου. Στα φύλλα *Φθινόπωρο* και *Καλοκαίρι* απαλές καμπύλες απεικόνισαν το φθινόπωρο καιγωνιώδεις όγκοι το καλοκαίρι. Η παλέτα των κόκκινων και κίτρινων απέδωσε τον τρύγο ενώ στο θέρος κυριάρχησαν το λευκό και το γαλάζιο. Κάθε εποχή αντιπροσωπεύτηκε από ένα δέντρο, το καλοκαίρι από τη συκιά, το φθινόπωρο από το αμπέλι, ο χειμώνας από το ξερό δέντρο και η άνοιξη από την αμυγδαλιά.

Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης – Μουσείο Παξινού-Μινωτή, Αθήνα

DUENTE, κέντημα της Κατίνας Παξινού, από ένα σχέδιο του Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα.

Χρονολόγηση: Χειμώνας 1970-71

Διαστάσεις: Ύψος: 77 εκ., πλάτος: 65 εκ.

Προέλευση: Δωρεά Αλέξη Μινωτή

Το δέντρο της ζωής, το δέντρο της δημιουργίας, το δέντρο της τέχνης. Ένα δέντρο γεμάτο ζωή, με καρπούς, πουλιά, λουλούδια. Από τα σχέδια του Φεντερίκο Γκαρθία

Λόρκα, αυτό διάλεξε η Κατίνα Παξινού για να κεντήσει, να του αφιερώσει, να αποτυπώσει τη δική της δημιουργία. Το ονόμασε *Duente*. Για τον Λόρκα *Duente* είναι «...μια δύναμη... μια αληθινή μορφή, αίμα, αρχαία κουλτούρα, στιγμή δημιουργίας...». Η Παξινού το κεντούσε όταν έπαιζε στο *Ματωμένο Γάμο*, το χειμώνα του 1970-71.

Το δέντρο της ζωής του Λόρκα κόβεται απότομα, τουφεκίζεται από τους φασίστες του Φράνκο. Η τέχνη του όμως γέννησε καρπούς. Ποίηση, ζωγραφική, θέατρο... αλλά και ευθύνη απέναντι στον άνθρωπο.

Λυποῦμαι γιατί ἄφησα νὰ περάσει ἓνα πλατὺ ποτάμι
μέσα ἀπὸ τὰ δάχτυλά μου
χωρὶς νὰ πιῶ οὔτε μιὰ στάλα.
Τώρα βυθίζομαι στὴν πέτρα.
Ἕνα μικρὸ πεῦκο στὸ κόκκινο χῶμα,
δὲν ἔχω ἄλλη συντροφιά.
Ὅ,τι ἀγάπησα χάθηκε μαζί με τὰ σπίτια
ποὺ ἦταν καινούργια τὸ περασμένο καλοκαίρι
καὶ γκρέμισαν με τὸν ἀγέρα τοῦ φθινοπώρου.

Γιώργου Σεφέρη, *Μυθιστόρημα*, ΙΗ

Το δέντρο ως Τόπος

Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα

Χρυσό κύπελλο Βαφειού.

Χρονολόγηση: 15ος αιώνας π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 7,8-7,9 εκ., διάμετρος: 10,6-10,7 εκ., βάρος: 280,5 γρ.

Αριθμός ευρετηρίου: 1759, Προϊστορική Συλλογή

Προέλευση: Βαφειό, Κάμπος Λακωνίας

Απεικονίζεται σκηνή ειρηνικής σύλληψης ταύρων σε ένα τοπίο με ελαιόδεντρα.

Το δέντρο εδώ αποτελεί δηλωτικό της φύσης και του τοπίου, χωρίς να απορρέει κάποιος συμβολισμός από αυτό.

ΙΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Βεργίνας, τάφος Β΄

Λεπτομέρεια της τοιχογραφίας του κυνηγιού από τον τάφο του Φιλίππου Β΄ στις Αιγές (Βεργίνα).

Χρονολόγηση: Δεύτερο μισό 4ου αιώνα π.Χ.

Στην καρδιά της μακεδονικής γης, στους πρόποδες των Πιερίων, βρίσκονται οι Αιγές. Ο τόπος κατά την αρχαιότητα ήταν ονομαστός για τα πλούσια δάση του. Η εικόνα ενός εντυπωσιακού δάσους αποτυπώνεται και στην τοιχογραφία του κυνηγιού και ένα πανέμορφο δάσος αντικρίζει και ο σύγχρονος επισκέπτης, αν αποφασίσει να ξεστρατίσει λίγο από τις πόλεις και τις εθνικές οδούς. Στα δάση από πάντα κατοικούν οι θεοί. Σε αυτούς οι θνητοί αναθέτουν ένα κομμάτι τους, το βλέπουμε στις ταινίες που κρέμονται από τα κλαδιά του δέντρου της ζωγραφιάς, το βλέπουμε και στα «τζάτζαλα» που κρέμονται στα δέντρα που βρίσκουμε δίπλα στα εικονοστάσια στις κρυμμένες ρεματιές. Ο χρόνος κυλάει, οι άνθρωποι περνούν, τα έργα τους φθείρονται. Το δέντρο, με τις ρίζες του και τα κλαδιά του, όσο υπάρχει, θα μας δηλώνει την ενότητα της ιστορίας και του τόπου, του ανθρώπου και του περιβάλλοντος.

ΙΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Ψηφιδωτό δάπεδο με παράσταση θηλυκού Κενταύρου μπροστά στο άνοιγμα μιας σπηλιάς. Κρατάει φιάλη και ρυτό. Πίσω δηλώνεται σχηματικά ένα δέντρο.

Χρονολόγηση: Αρχές 3ου αιώνα π.Χ.

Διαστάσεις: Μήκος: 152 εκ., πλάτος: 90 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Ψ6

Προέλευση: Πέλλα. Διακοσμούσε το χώρο μπροστά από το κατώφλι αίθουσας συμποσίου δημόσιου κτηρίου (πιθανόν εστιατορίου) στην περιοχή του Ιερού του Δάρωνα (τοπικού θεραπευτή θεού).

Στο ψηφιδωτό της Πέλλας ένας θηλυκός Κένταυρος μπροστά στη σπηλιά των Νυμφών και του Διονύσου ετοι-

μάζεται να προσφέρει σπονδή στον θεό του κρασιού, μια τελετή που θα γινόταν συχνά στο χώρο συμποσίων που διακοσμούσε το ψηφιδωτό.

Η σπηλιά και το δέντρο, στοιχεία τοπιογραφίας όχι συνηθισμένα σε ψηφιδωτές παραστάσεις αυτής της εποχής, σχετίζονται αφενός με το φυσικό περιβάλλον των Κενταύρων, αφετέρου με τη λατρεία του Διονύσου, ο οποίος ως προστάτης της φύσης, των φυτών και των δέντρων λατρευόταν ευρύτατα σε όλο τον ελληνικό χώρο, όπως μαρτυρούν και οι σχετικές προσωνυμίες του: Δενδρίτης, Συκίτης, Κισσός, Άνθιος, Φυτάλμιος.

Η σπηλιά και το δέντρο του ψηφιδωτού της Πέλλας μπορούν να ερμηνευθούν ως βασικά στοιχεία βουκολικού σκηνικού λατρευτικών τελετών του Διονύσου, προστάτη της ζωής και της φύσης.

Κ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης

Ψηφιδωτό δάπεδο με παράσταση του Ορφέα που με τη λύρα του γοπεύει τα ζώα.

Χρονολόγηση: 3ος αιώνας μ.Χ.

Διαστάσεις: Δάπεδο: 621 εκ. x 633 εκ.

Οκτάγωνη κεντρική παράσταση: 150 εκ. x 148 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: NMM 30320

Η σκηνή εκτυλίσσεται σε δάσος, όπως υποδηλώνουν ο βράχος στον οποίο είναι καθισμένος ο μουσικός, καθώς και το δέντρο δίπλα σε αυτόν. Το ψηφιδωτό διακοσμούσε το επίσημο δωμάτιο της οικίας του Μενάνδρου στον Προσφυγικό Συνοικισμό της Μυτιλήνης.

ΚΕ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Κισάμου

Λεπτομέρεια μεγάλου διονυσιακού ψηφιδωτού με σκηνή κυνηγιού κάπρου και δέντρο.

Χρονολόγηση: 3ος αιώνας μ.Χ.

Αριθμός ευρετηρίου: Μ.Κ. Ψηφ. 12

Προέλευση: Κίσαμος, οικόπεδο Αντ. Σκουνάκη 1985

Το ψηφιδωτό αυτό είναι ένα μεγάλο έργο με μια συνεχόμενη, διαδοχική απεικόνιση σκηνών κυνηγιού που συνδέονται με τον θεό Διόνυσο, ο οποίος και αποθεώνεται στις κεντρικές σκηνές σε διαφορετικές εκδοχές του θριάμβου του.

Στην επιλεγμένη λεπτομέρεια εικονίζεται ένα φουντωτό δέντρο, που δεν συνδέεται κατ' ανάγκη με το κρητικό τοπίο αλλά αποτελεί αλληγορία του δάσους όπου λαμβάνει χώρα το κυνήγι.

ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Κισάμου

Οι μυθολογικές Ώρες, κύρια παράσταση ψηφιδωτού με θέμα τις εποχές.

Χρονολόγηση: Δεύτερο μισό 2ου αιώνα μ.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 92 εκ, πλάτος: 92 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Μ.Κ. Ψηφ. 9

Προέλευση: Κίσαμος, οικόπεδο Βασ. Πατεράκη 1979

Η μοναδική σύνθεση με τις μυθολογικές Ώρες που χορεύουν κυκλικά γύρω από αναμμένο βωμό στο κέντρο, αντίγραφο χαμένου ζωγραφικού πίνακα, συμβολίζει την κυκλική επανεμφάνιση των φυσικών φαινομένων, την αέναη αναγέννηση της φύσης.

Το δέντρο που εμφανίζεται στην άκρη του πεδίου με ψηλόλιγνο κορμό, μικρά κλαδιά και φύλλα που θυμίζουν φύλλωμα ελιάς αποτελεί συμβολισμό της φύσης, της βλάστησης και της γονιμότητας της γης.

Οι Ώρες υποδηλώνουν τις τρεις εποχές, σύμφωνα με την κλασική αντίληψη: από αριστερά προς τα δεξιά έχουμε την άνοιξη, το καλοκαίρι και το χειμώνα, ενώ το φθινόπωρο συγχωνευόταν ανάμεσα στο καλοκαίρι και το χειμώνα. Τα σύμβολα που βοηθούν στην αναγνώρισή τους είναι τα χρώματα, το ντύσιμο, ελαφρύ ή βαρύ, και τα λουλούδια στο κεφάλι της άνοιξης που κοιτάζει κατενώπιον τον θεατή, τη στιγμή που ο κύκλιος χορός τη φέρνει στη στροφή. Πέταλα λουλουδιών έχουν ξεχυθεί από τα μαλλιά στην πλάτη της.

26η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Άγιοι Απόστολοι Καλαμάτας

Λεπτομέρεια τοιχογραφιών με σκηνές από τον *Ακάθιστο Ύμνο*.

Χρονολόγηση: Αρχές του 17ου αιώνα

Το Βυζάντιο κληρονόμησε μεταξύ άλλων πολλά από τα σύμβολα του αρχαίου κόσμου, στα οποία όμως έδωσε ένα νέο περιεχόμενο και μια άλλη σωτηριολογική και συμβολική σημασία. Έτσι τα δέντρα στη χριστιανική λατρεία συμβολίζουν τη σωτηρία και την αιώνια ζωή και αποδίδουν αλληγορικές ιδιότητες του Χριστού και της Παναγίας.

Ο *Ακάθιστος Ύμνος* ως ποιητικό θρησκευτικό κείμενο εμπεριέχει αλληγορίες και πλήθος συμβολισμών. Η Παναγία παρομοιάζεται με «δέντρον αγλαόκαρπον» (δέντρο με

δοξασμένο καρπό), «ξύλον ευσκιόφυλλον» (σκιερό δέντρο), «ξύλον εν μέσω έχων ζωής τον Κύριον» (δέντρο ζωής του Χριστού), αμάραντος βλαστός κλήματος, άφλεκτος βάτος, άμπελος αληθινή. Στο προοίμιο του ύμνου η Παναγία εικονίζεται ως Ράβδος εκ της ρίζης του Ιεσσαί, δηλαδή ως κλαδί του γενεαλογικού δέντρου του Ιησού. Αυτή η απεικόνιση μπορεί να ερμηνευθεί από το γεγονός ότι η Παναγία προσφωνείται στην Ακολουθία του *Ακαθίστου* «άμπελος αληθινή τον βότρυν τον πέπειρον, η γεωργήσασα».

Ωστόσο τα δέντρα και τα φυτά δεν χρησιμοποιούνται στη βυζαντινή τέχνη μόνο ως σύμβολα αλλά μπορεί να έχουν και έναν απλώς διακοσμητικό χαρακτήρα. Αυτό συμβαίνει συχνά στους πρώτους 12 Οίκους του *Ακαθίστου Ύμνου*, δηλαδή τους αφηγηματικούς, όπου δέντρα και θάμνοι αποτελούν μέρος του τοπίου που περιβάλλει τις σκηνές.

21η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Βυζαντινό Μουσείο Αντιβουνιώτισσας, Παλαιό Φρούριο Κέρκυρας

Μη μου άπτου, φορητή εικόνα του Εμμανουήλ Τζάνε.
Χρονολόγηση: 1657

Διαστάσεις: Ύψος: 91 εκ., πλάτος: 71,5 εκ., πάχος: 2,5 εκ.

Παριστάνεται η εμφάνιση του Κυρίου στη Μαρία Μαγδαληνή μετά την Ανάσταση, όπως την παραδίδει το *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*. Ο ζωγράφος ακολουθεί την εικονογραφία που διαμόρφωσε η κρητική τέχνη το 15ο αιώνα. Τον κήπο της ευαγγελικής περικοπής αποδίδει το διάστικτο από μικρά λουλούδια πράσινο έδαφος σε πρώτο επίπεδο ενώ ελάχιστα μικρά δέντρα είναι διάσπαρτα στο βραχώδες τοπίο του βάθους. Ψηλόκορμο δέντρο που έχει φυτρώσει σε μια σχισμή της ξερής πλαγιάς, διαγράφεται στο χρυσό βάθος και τονίζει τον κατακόρυφο άξονα της εικόνας.

Το δέντρο στη βυζαντινή ζωγραφική αποτελεί συνοπτική απόδοση του φυσικού τοπίου. Το τοπίο λειτουργεί ως πλαίσιο όπου προβάλλονται οι μορφές των παραστάσεων. Αποδίδεται σχηματικά, με βραχώδεις όγκους και ελάχιστη βλάστηση. Τα δέντρα είναι μάλλον τυποποιημένα: ψηλόκορμα και ισχνά, με χρυσογραμμένους κορμούς και κλαδιά με χρυσοπράσινα φύλλα. Ελάχιστα δέντρα ταυτίζονται στις παραστάσεις: η ελιά, το κυπαρίσσι, ο φοίνικας, η δάφνη, η βελανιδιά, όπως αναφέρονται και στα ευαγγελικά κείμενα.

Οι Κρητικοί ζωγράφοι, όπως ο Μιχαήλ Δαμασκηνός και ο Εμμανουήλ Τζάνες, που εργάστηκαν και στην Κέρκυρα, επηρεασμένοι από τη σύγχρονη ιταλική τέχνη, αναπτύσσουν το τοπίο με περισσότερη αφηγηματική διάθεση και χρώμα. Τα δέντρα αποδίδονται με αξιοσημείωτη φυσικότητα, ενώ μικρά διακοσμητικά φυτά και λουλούδια φωτίζουν το έδαφος.

Λαογραφικό Μουσείο Κύμης

Ο Αρραβών, πάντα (κέντημα).

Χρονολόγηση: Αρχές 20ού αιώνα

Διαστάσεις: Ύψος: 66 εκ., πλάτος: 109 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 331

Προέλευση: Κύμη

Τα δύο δέντρα προσφέρουν το ειδυλλιακό πλαίσιο για τη συνάντηση των ερωτευμένων νέων κι ο αρραβώνας τους ταυτίζεται με την ανθοφορία της άνοιξης.

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αθήνα

Η μάχη των Βασιλικών (26 Αυγούστου 1821).

Σκέψης Μακρυγιάννη, έργο Παναγιώτη Ζωγράφου.

Χρονολόγηση: 1836

Είδος: Ωρογραφία σε ξύλο

Διαστάσεις: Ύψος: 38,5 εκ., πλάτος: 54,2 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 3750 γ

Προέλευση: Δωρεά - 1927

Η μάχη διαδραματίζεται σε βραχώδες τοπίο μπροστά από μια σειρά δέντρων, που με την κίνησή τους μοιάζουν να συμμετέχουν στη δράση επιτείνοντας την έντασή της.

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αθήνα

Παλάσκα (θήκη για φυσίγγια) του Αλέξη Χρήστου Ζέρβα.

Χρονολόγηση: 1831

Διαστάσεις: Ύψος: 10 εκ., πλάτος: 13 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: EIM 5441

Προέλευση: Δωρεά -1967

Η παλάσκα είναι διακοσμημένη με την τεχνική σάβати. Η παράσταση αποδίδει πολεμική συμπλοκή γύρω από ένα δέντρο.

Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Θεσσαλονίκη

Βοσκός, του Θεόφιλου Χατζημικαήλ.

Χρονολόγηση: Αδιευκρίνιστη

Είδος: Μεικτή τεχνική

Διαστάσεις: Ύψος: 85 εκ., πλάτος: 41,3 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 0000.002MM.0683

Προέλευση: Δωρεά Αλέξανδρου και Δωροθέας Ξύδη - 1999

Καθισμένος κάτω από ένα δέντρο, ένας βοσκός παρακολουθεί τα πρόβατά του ενώ παίζει φλογέρα.

Στη ζωγραφική του Θεόφιλου τα δέντρα, ενταγμένα σε ανθρωπογενές περιβάλλον, προσφέρουν σκιά, καταφύγιο ή δυνατότητες ανάπαυλας στον άνθρωπο. Πλάι τους λαμβάνουν χώρα οι καθημερινές αγροτικές εργασίες των ανθρώπων της προβιομηχανικής κοινωνίας. Η ίδια η ύπαιθρος παρουσιάζεται ως το αυτονόητο περιβάλλον ύπαρξης, εργασίας και δράσης του ανθρώπου.

Πινακοθήκη Αβέρωφ, Μέτσοβο

Χαράδρα στον Όλυμπο, πίνακας του Βασιλείου Ιθακήσιου (1877-1977).

Χρονολόγηση: Άγνωστη

Είδος: Λάδι σε μουσαμά

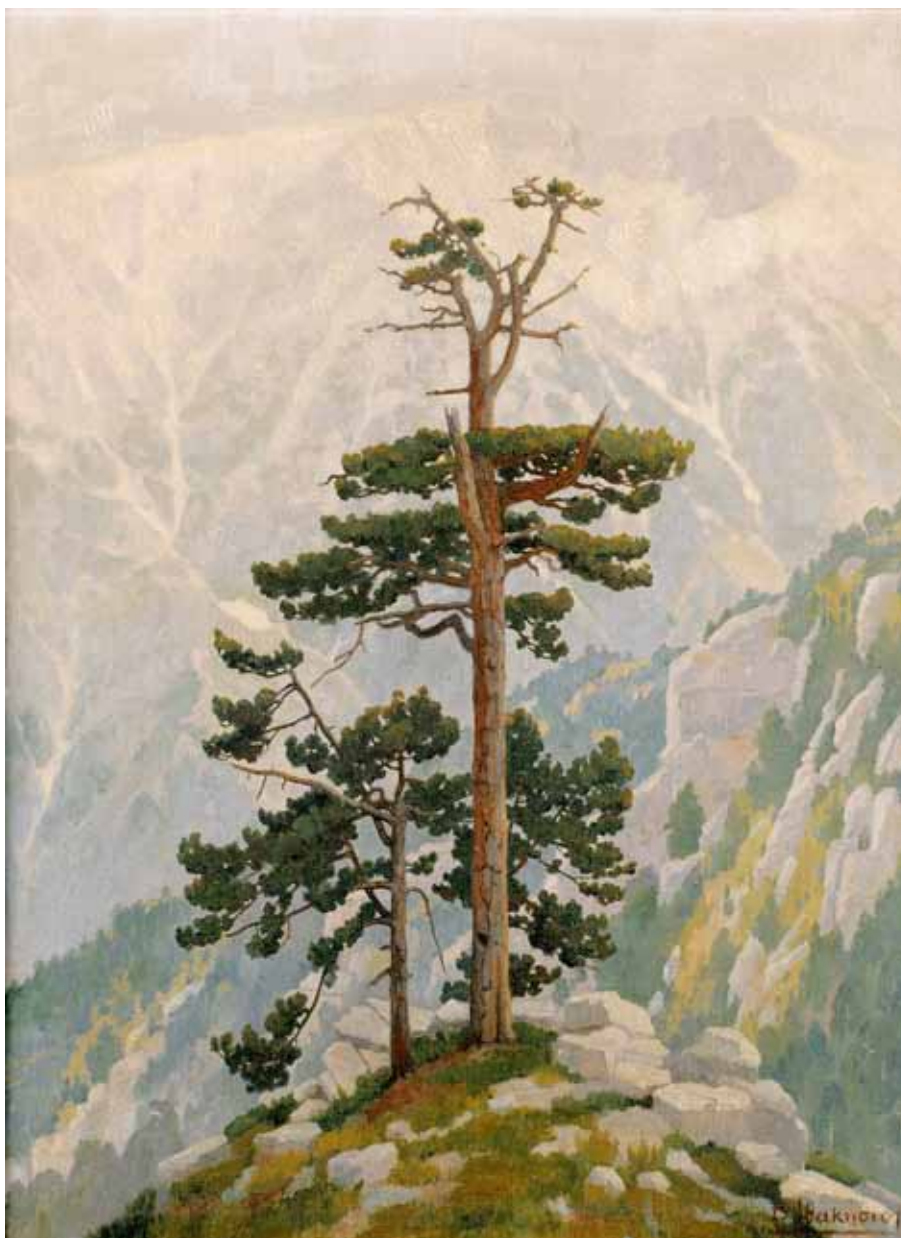
Διαστάσεις: Ύψος: 61 εκ., πλάτος: 46 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 114

Προέλευση: Αρχική Συλλογή Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα

Ο Βασίλειος Ιθακήσιος, από το 1928 και για είκοσι χρόνια, έζησε σε μια σπηλιά στον Όλυμπο ζωγραφίζοντας τοπία και εικόνες της αγροτικής ζωής και αργότερα ταξίδεψε σε πολλά μέρη της Ελλάδας. Απότομες πλαγιές, άγριοι βράχοι και δέντρα χτυπημένα από κεραυνούς είναι τα αγαπημένα του θέματα και χαρακτηρίζονται από τη ρεαλιστική διάθεση και την ακρίβεια του σχεδίου.

Η αγάπη και εξοικείωση με το φυσικό περιβάλλον που αισθάνεται ο καλλιτέχνης είναι φανερή σε ολόκληρο το έργο του Ιθακήσιου και αναδεικνύεται μέσα από την εξερεύνηση και την απεικόνιση του παρθένου –ανέγγιχτου από τον άνθρωπο– τοπίου του Ολύμπου.

Πινακοθήκη Αβέρωφ, Μέτσοβο

Τοπίο με δέντρα, πίνακας του Αγήνορα Αστεριάδη (1898-1977).

Χρονολόγηση: 1924

Είδος: Λάδι σε χαρτόνι

Διαστάσεις: Ύψος: 34 εκ., πλάτος: 34 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 106

Προέλευση: Αρχική Συλλογή Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα

Ο Αγήνωρ Αστεριάδης, καλλιτέχνης σεμνός αλλά και πρωτοπόρος, προσπάθησε να συνδυάσει στο έργο του την ελληνική λαϊκή παράδοση, το πνεύμα της βυζαντινής αγιογραφίας και τα διδάγματα του κυβισμού και των άλλων εικαστικών ρευμάτων των αρχών του 20ού αιώνα. Το έργο του είναι βαθιά δεμένο με την παράδοση και συγχρόνως πρωτοποριακό για τη χώρα μας, αφού σε αυτό ανιχνεύονται στοιχεία από τους μετιμπρεσιονιστές ζωγράφους, τους οποίους γνώρισε εμμέσως από το έργο συναδέλφων του. Στη θεματογραφία του, απεικονίζει κυρίως τοπία και απόψεις πόλεων και χωριών. Στο έργο *Τοπίο με δέντρα* διακρίνεται η διάρθρωση του χώρου σε επίπεδα, η αντινατουραλιστική απόδοση του χρώματος και ο περιορισμός του βάθους από την παράθεση των δέντρων σε πρώτο πλάνο. Τα επιβλητικά δέντρα επισκιάζουν τα κτίσματα του φόντου, ενώ τα βουνά –σε αποχρώσεις του μπλε– εναρμονίζονται με τις αποχρώσεις του ουρανού.

Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Θεσσαλονίκη

Απλά μαθήματα αντίληψης, πίνακας του Βασίλη Ζωγράφου.

Χρονολόγηση: 2006

Είδος: Λάδι σε μουσαμά

Διαστάσεις: Ύψος: 140 εκ., πλάτος: 160 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 2006.235ΡΑ.1519

Προέλευση: Δωρεά Βασίλη Ζωγράφου

Αποδοσμένη με λιτά εικονογραφικά μέσα και με τρόπο που πλησιάζει τα όρια της αφαίρεσης, η σκηνή που απεικονίζεται στο έργο του Βασίλη Ζωγράφου συγκεντρώνει το βλέμμα στη μορφή του ενός και μόνου μικρού δέντρου. Ο κορμός του, το μοναδικό κάθετο στοιχείο της σύνθεσης, παραπέμπει ίσως στον ευαίσθητο μίσχο ενός φύλλου, καθιστώντας πιο «ευάλωτη» τη συνολική παρουσία του. Ωστόσο, παρά την ασύμμετρα «μικρή» του υπόσταση –αναλογικά με τον επιβλητικό ορεινό όγκο που προβάλλεται πίσω του– το μοναδικό δέντρο διεκδικεί τη δική του παρουσία στο τοπίο.

Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Θεσσαλονίκη

Ο αετός, έργο του Τάκη Ζερδεβά.

Είδος: Διαφάνειες αναρτημένες σε μεταλλική κατασκευή

Διαστάσεις: Ύψος: 200 εκ., πλάτος: 130 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 0000.160ΡΗΟ.1380

Προέλευση: Δωρεά Τάκη Ζερδεβά

Τρεις διαδοχικές διαφάνειες αναρτημένες σε μεταλλική κατασκευή συνθέτουν μια λιτή ασπρόμαυρη φωτογραφία με κυρίαρχη μορφή τη φιγούρα ενός άντρα μέσα σε περιβάλλον υπαίθρου.

Τα στοιχεία της λιτής εικονογραφικά φωτογραφίας του Τάκη Ζερδεβά, αναπτύσσονται σε τρεις διαφορετικές διαφάνειες τοποθετημένες σε απόσταση μερικών εκατοστών μεταξύ τους. Στο κέντρο της σύνθεσης ο άντρας με το μακρύ πανωφόρι και το καπέλο, στέκει ακίνητος και με πλάτη στο θεατή ατενίζει τον ορίζοντα. Την παρουσία του πλαισιώνουν, σε μεγάλη απόσταση από αυτόν, οι μορφές τριών μεμονωμένων δέντρων. Την αίσθηση της στατικότητας και της απόστασης μεταξύ τους επιτείνει ο πραγματικός κενός χώρος ανάμεσα στις τρεις διαφάνειες του έργου, ο οποίος με τον τρόπο αυτό καθίσταται λειτουργικός. Μέσα στη γενικότερη αίσθηση της ατάραχης ηρεμίας του τοπίου, όπου κανένα στοιχείο δεν φαίνεται να «συνομιλεί» με τα υπόλοιπα, μόνον ο αετός της μεσαίας διαφάνειας, διαγράφει μια πορεία και υπαινίσσεται την κίνηση.

*Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολὰς
καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον ὃν ἔπλασε.
Καὶ ἐξανέτειλεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον
ὠραῖον εἰς ὄρασιν καὶ καλὸν εἰς βρῶσιν
καὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου
καὶ τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναί γινωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ.
Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδὲμ ποτίζειν τὸν παράδεισον.*

*Γένεσις
Β, 8-10*

Ο κήπος του Παράδεισου

7η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Ναός Αγίου Αχιλλίου, Φρούριο Λάρισας

Φυλλοφόρος σταυρός από καμαρωτό τάφο στη βασιλική του Αγίου Αχιλλίου Λάρισας.

Χρονολόγηση: Παλαιοχριστιανική περίοδος

Η βασιλική του Αγίου Αχιλλίου ταυτίζεται με το ναό στον οποίο βρισκόταν ο τάφος του Αγίου Αχιλλίου. Με τον τάφο του Αγίου Αχιλλίου ταυτίζεται κτιστός καμαρωτός τάφος στο ανατολικό άκρο του βορείου κλίτους της βασιλικής. Τα τοιχώματά του φέρουν γραπτή διακό-

σμηση από βαθυκόκκινους σταυρούς. Οι σταυροί που κοσμούν τις μακριές πλευρές του τάφου είναι φυλλοφόροι. Από τη βάση τους εκφύονται βλαστοί και κλάδοι που απλώνονται σε όλη την επιφάνεια. Ο φυλλοφόρος σταυρός, ο σταυρός που πλαισιώνεται από δύο δέντρα ή από κλάδους, βλαστούς ή κληματίδες που εκφύονται από τη βάση του, προτιμήθηκε ιδιαίτερα στην ταφική ζωγραφική. Ο φυλλοφόρος σταυρός συμβολίζει τον παράδεισο και την αιωνιότητα και αποτελεί από τον 6ο αιώνα παραλλαγή του «δέντρου της ζωής» και απλοποιημένη μορφή του.

11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Ναός Αναστάσεως του Χριστού, Βέροια

Τοιχογραφία με παράσταση φυλλοφόρου σταυρού.
Χρονολόγηση: 1315

Το σύμβολο του σταυρού εμφανίζεται στα πλαίσια των συμβολισμών της βυζαντινής ζωγραφικής από τα τέλη του 2ου αιώνα με μορφή ισοσκελούς ή σχήματος ελληνικού Χ. Από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου και μετά την καθιέρωση του χριστιανισμού, ο σταυρός αναδεικνύεται και καθιερώνεται ως σύμβολο θριάμβου και αυτοκρατορικής νίκης, αλλά κυρίως δηλώνει την κυριαρχία του Χριστού επί του θανάτου, κάτι που οδηγεί στην εκτενή χρήση του ως ταφικού και αποτροπαϊκού μοτίβου.

Από τα μέσα του 6ου αιώνα, ο σταυρός γίνεται φυλλοφόρος. Από τη βάση του εκφύονται στάχτυα και κλαδιά δάφνης ή φοίνικα, θέμα που μέσα από αυτήν τη μείξη των φυτικών στοιχείων παραπέμπει στο «δέντρο της ζωής» και αναφέρεται τελικά στον ίδιο τον Χριστό. Έτσι και στα μεσοβυζαντινά χρόνια οι φυλλοφόροι σταυροί απεικονίζονται συχνά σε ταφικά μνημεία πλαισιωμένοι στη βάση τους από δύο δέντρα, συνήθως κυπαρίσσια ή φοινικόδεντρα. Με τον τρόπο αυτό η απεικόνιση του σταυρού συνδέεται άμεσα με την τελετουργία της ταφής, με στόχο να δείξει την πίστη στην ανάσταση του νεκρού που θα έρθει μέσω του σταυρικού θανάτου και της Αναστάσεως του Χριστού.

Ο φυλλοφόρος σταυρός εκφράζει κατεξοχήν την ιδέα του σταυρού ως συμβόλου της σωτηρίας και της ζωής. Είναι το ξύλο το «ζωοποιούν», το ξύλο το «ζωοπάροχον». Σε αντίθεση με το «ξύλον της γνώσης», που στάθηκε η αρχική πτώσης του ανθρώπου, το δέντρο-σταυρός που στήθηκε στη μέση της Νέας Εδέμ στην Ιερουσαλήμ συμβολίζει την ανάδυση της ζωής, το θρίαμβο της ζωής επί του θανάτου.

8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων

Τμήμα ανάγλυφου θωρακίου.

Χρονολόγηση: 12ος αιώνας

Διαστάσεις: Ύψος: 48 εκ., πλάτος: 34 εκ., πάχος: 6 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΑΚ 10

Προέλευση: Γλυκή Θεσπρωτίας

Το θωράκιο φέρει διακόσμηση σταυρού σε βαθμιδωτή βάση, περιβαλλόμενου από κλάδους με λογχοειδή φύλλα. Ο φυλλοφόρος σταυρός έχει σωτηριολογική σημασία και παραπέμπει στον Παράδεισο.

9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Κρύπτη Αγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη

Θραύσμα μακράς πλευράς ψευδοσαρκοφάγου.

Χρονολόγηση: 11ος ή 12ος αιώνας

Η σαρκοφάγος φέρει διακόσμηση από τοξοστοιχία με φυλλοφόρους σταυρούς διαφόρων τύπων πάνω σε τριβαθμιδωτά βάθρα. Στο δεξιό άκρο εικονίζεται δέντρο, γύρω από τον κορμό του οποίου περιελίσσεται φίδι. Το μοτίβο συμβολίζει το «ξύλον το ζωοποιούν», τη λύτρωση του ανθρώπου δια του σταυρού.

Εκτός από τα τετράποδα ζώα, φανταστικά ή πραγματικά, συναντούμε στις σαρκοφάγους και ερπετά, φίδια κυρίως, που τυλίγονται γύρω από κορμούς δέντρων, σαλαμάνδρες σε συνδυασμό με παγώνια και φίδια που τα κατασπαράσσουν αετοί.

Το φίδι, μαζί με το φοινικόδεντρο γύρω από το οποίο περιτυλίγεται στη διακόσμηση της ψευδοσαρκοφάγου, είναι παραδείσια σύμβολα. Πρόκειται για το «δέντρο της ζωής» και το φίδι-Σατανά που προκάλεσε την πτώση του ανθρώπου και την απομάκρυνσή του από τον κήπο της Εδέμ.

11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Ναός Αναστάσεως του Χριστού, Βέροια

Τοιχογραφία με παράσταση της Σταύρωσης.
Χρονολόγηση: 1315

Το κέντρο της παράστασης καταλαμβάνει ο Σταυρός του μαρτυρίου. Πάνω σε αυτόν εικονίζεται ο Χριστός με απλωμένα χέρια που μόλις κάμπτονται στον αγκώνα. Το κεφάλι είναι γερμένο και το σώμα ελαφρά καμπυλωμένο. Αριστερά και δεξιά από τον Ιησού, βρίσκονται η Θεοτόκος με τις δύο γυναίκες (τη Μαρία τη Μαγδαληνή και τη Μαρία του Κλωπά) από τη μία, ο Ιωάννης και ο εκατόνταρχος Λογγίνος από την άλλη. Όλοι τους ατενίζουν προς τον Εσταυρωμένο. Πάνω, αριστερά και δεξιά από το σταυρό τα κοσμικά σύμβολα, ο ήλιος και η σελήνη. Το «τίμιον ξύλον» του Σταυρού, «το ξύλον της αθανασίας», μέσο σωτηρίας των ανθρώπων, συμβολίζει το «δέντρο της ζωής» και κατ' επέκταση τον ίδιο τον Χριστό.

8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων

Εικόνα με παράσταση των Αγίων Πάντων – λεπτομέρεια με απεικόνιση του Παραδείσου.

Χρονολόγηση: 18ος αιώνας

Διαστάσεις: Ύψος: 74 εκ., πλάτος: 50 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΑΚ ΑΓΙΑ 1

Προέλευση: Ιερός Ναός Αγίας Παρασκευής Αγιάς, Πρέβεζα

Η σύνθεση αποδίδει τη Δευτέρα Παρουσία με τους χορούς των δικαίων να πλαισιώνουν τον Κύριο, τη Θεοτόκο και τους Αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη και διαρθρώνεται σε τέσσερις ζώνες. Στο κάτω μέρος της εικόνας απεικονίζεται ο Παράδεισος με πλήθος οπωροφόρα δέντρα, στο κέντρο των οποίων κάθεται ο Αβραάμ με τις ψυχές ως βρέφη στους κόλπους του.

11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Βυζαντινό Μουσείο Βέροιας

Τα Εισόδια της Θεοτόκου, φορητή εικόνα.

Ζωγράφος: Ανώνυμος Α

Χρονολόγηση: 1565-1570

Προέλευση: Άγιος Νικόλαος, ενορίας Αγίου Αντωνίου

Στο κέντρο του θέματος παριστάνονται η Θεοτόκος και οι γονείς της μπροστά από τον δίκαιο Ζαχαρία. Ξεχωριστό σημείο της εικονογραφίας είναι η απόδοση φουντωτού δέντρου στο χαμηλό τοίχο που ενώνει τα αρχιτεκτονήματα του βάθους. Θα μπορούσε να ερμηνευθεί απλώς ως μια απόπειρα του αγιογράφου να γεμίσει τον κενό χώρο πίσω από τις κυρίαρχες μορφές (horror vacui). Ωστόσο, σε ένα δεύτερο επίπεδο, ίσως θα μπορούσαμε να συσχετίσουμε το εικονογραφικό στοιχείο του δέντρου στην εικόνα με ένα λόγο που εκφώνησε ο άγιος Γρηγόριος Παλαμάς με αφορμή τη θεομπτορική εορτή των Εισοδίων. Στο λόγο αυτό, ο Γρηγόριος ο Παλαμάς χαρακτηρίζει τη Θεοτόκο ως καρποφόρο δέντρο, χρησιμοποιώντας το εδάφιο του Ευαγγελιστή Ματθαίου: «Αν το δέντρο αναγνωρίζεται από τον καρπό, και το καλό δέντρο παράγει επίσης καλό καρπό, η μητέρα της αυτοαγαθότητας, η γεννήτρια της αϊδίας καλλονής, πώς δεν θα υπερέιχε ασυγκρίτως κατά την καλοκαγαθία από κάθε αγαθό εγκόσμιο και υπερκόσμιο;». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το φουντωτό δέντρο της εικόνας θα μπορούσε να συμβολίζει το «δέντρο της ζωής», την Παναγία Θεοτόκο που έφερε στον κόσμο τον Θεάνθρωπο και Σωτήρα του κόσμου.

19η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Μονή Ρουσσάνου, Μετέωρα

Η Παναγία μεταξύ των αγγέλων, τοιχογραφία.

Χρονολόγηση: 1560

Η Μονή Ρουσσάνου πιθανότατα οφείλει το όνομά της στον πρώτο οικιστή του βράχου ή στον κτήτορα του παλαιού ναού (14-15ος αιώνας), ενώ τη σημερινή μορφή αποκτά όταν οι Γιαννιώτες αυτόδελφοι ιερομόνα-

χοι Ιωάσαφ και Μάξιμος ανακαίνισαν το παλιό καθολικό (1527-29). Η τοιχογράφηση του καθολικού έγινε το 1560, από ζωγράφο του οποίου δεν γνωρίζουμε το όνομα, αλλά που ακολουθεί με επιτυχία την τεχνική και τεχνοτροπία της Κρητικής Σχολής. Στην παράσταση *Η Παναγία μεταξύ των αγγέλων* το βάθος καταλαμβάνει μια σειρά από δέντρα, καθώς αυτά συμβολίζουν την αγνότητα της Θεοτόκου, που χωρίς σπορά και καλλιέργεια βλάστησε τον Χριστό.

19η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Μονή Αγίου Νικολάου Αναπαυσά, Μετέωρα

Τοιχογραφία με παράσταση του Αγίου Χριστοφόρου,
του Θεοφάνη Στρελίτζα (Μπαθά).

Χρονολόγηση: 1527

Η Μονή Αγίου Νικολάου Αναπαυσά οφείλει το όνομά της είτε στον πρώτο κτήτορα, που ανέβηκε στις αρχές του 14ου αιώνα πάνω στο βράχο, είτε μπορεί να συνδυασθεί ετυμολογικά με το ρήμα «αναπαύομαι», οπότε «Αναπαυσάς» θα πρέπει να σημαίνει τόπος ανάπαυσης μετά από το δύσκολο ανέβασμα στη μονή.

Το μοναστήρι ανακαινίζεται ριζικά κατά την πρώτη δεκαετία του 16ου αιώνα και το 1527 αγιογραφείται από τον περίφημο Κρητικό ζωγράφο Θεοφάνη Στρελίτζα, τον επονομαζόμενο Μπαθά. αποτελεί το παλαιότερο επώνυμο έργο του μεγάλου καλλιτέχνη και πρώτου εκπροσώπου της Κρητικής Σχολής. Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες αγιογραφίες είναι ο Άγιος Χριστόφορος στο καθολικό της μονής. Ο Άγιος προσφέρθηκε να βοηθήσει τον μικρό Χριστό να διασχίσει ένα ποτάμι. Η ξύλινη ράβδος που κρατούσε βλάστησε μόλις ο Χριστός ανέβηκε στους ώμους του, υποδηλώνοντας τη θεία υπόσταση του Βρέφους.

8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Μονή Φιλανθρωπνών, Νησί Ιωαννίνων

Τοιχογραφία που απεικονίζει τις φρόνιμες Παρθένοους στον Παράδεισο.

Χρονολόγηση: Η μονή του Αγίου Νικολάου Φιλανθρωπνών ιδρύθηκε το 13ο αιώνα. Οι τοιχογραφίες του δυτικού εξωνάρθηκα χρονολογούνται στο 1560.

8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Μονή Φιλανθρωπνών, Νησί Ιωαννίνων

Τοιχογραφία με θέμα την ιστορία των Πρωτοπλάστων.

Χρονολόγηση: Οι τοιχογραφίες του βόρειου εξωνάρθηκα ανήκουν στην τρίτη ζωγραφική φάση της μονής Φιλανθρωπνών (1560).

Η παράσταση κοσμήει τη νότια πλευρά του βόρειου εξωνάρθηκα του καθολικού της μονής του Αγίου Νικολάου

Φιλανθρωπνών, στο Νησί των Ιωαννίνων. Αριστερά παριστάνεται η δημιουργία του Αδάμ και δεξιά η δημιουργία της Εύας. Η παράσταση εμπλουτίζεται με την Παράβαση των πρωτοπλάστων, το σύμβολο του φιδιού και την εξορία τους από τον Παράδεισο.

Η χριστιανική θρησκεία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το στοιχείο της φύσης, καθώς ο συμβολισμός του δέντρου και της βλάστησης γενικότερα, κληροδοτούνται στην τέχνη, μέσα από ένα πλήθος αναφορών στα ιερά κείμενα.

19η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Μονή Βαρλαάμ, Μετέωρα

Σύγχρονη τοιχογραφία με θέμα τη Δημιουργία του κόσμου.

Η Μονή Βαρλαάμ κατοικήθηκε, σύμφωνα με την παράδοση, στα μέσα του 14ου αιώνα από τον ασκητή Βαρ-

λαάμ, από τον οποίο πήρε και την ονομασία της. Ο χώρος που λειτουργεί ως νάρθηκας στο παρεκκλήσι των Τριών Ιεραρχών, καλύπτεται με σύγχρονες αγιογραφίες. Ανάμεσά τους, στην οροφή, ξεχωρίζει η αγιογραφία που αναφέρεται στη Δημιουργία του κόσμου και επιγράφεται: «Και είπεν ο Θεός βλαστησάτω η γη βοτάνην χόρτου και ξύλου καρπερού».

Τὰ βήματά μας ἀντηχοῦν ἀκόμη
Μέσα στὸ δάσος μὲ τὸν βόμβο τῶν ἐντόμων
Καὶ τὶς βαρεῖες σταγόνες ἀπ' τ' ἀγιάζι
Ποὺ στάζει στὰ φυλλώματα τῶν δέντρων
Κ' ἰδοὺ ποὺ σκάζει μέσα στὶς σπηλιές
Ἡ δόνησις κάθε κτυπήματος τῶν ὑλοτόμων
Καθὼς ἀραιώνουν μὲ πελέκια τοὺς κορμούς
Κρατώντας μέσ' στὸ στόμα τοὺς τραγούδια
Ποὺ μάθαιναν ὅταν εἴτανε παιδιὰ
Καὶ παίζανε κρυφτοῦλι μέσ' στὸ δάσος.

Ἀνδρέα Ἐμπειρικοῦ, Ἦχώ

Το ευέλωτο δέντρο

**ΚΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιο-
σιτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά**

Ερυθρόμορφη λίκυθος με τη σπάνια παράσταση ενός
ξυλοκόπου.

Χρονολόγηση: 430-420 π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 23,5 εκ., διάμετρος βάσης: 5,5 εκ.,
διάμετρος χείλους: 4,2 εκ., μέγιστη διάμετρος σώμα-
τος: 7,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 7073

Προέλευση: Βρέθηκε σε πυρά κατά την ανασκαφή που
διενεργήθηκε το 1983 στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Γιαν-
νακόπουλου, στη Γούρνα Βάρης.

Ο άντρας, με χιτωνίσκο και πίδα, που κόβει με τσεκού-
ρι το δέντρο μπορεί να είναι ένας ξυλοκόπος ή κάποιο μυ-
θικό πρόσωπο. Ωστόσο, δεν αποκλείεται η σπάνια αυτή
παράσταση να αναφέρεται σε γεγονότα σύγχρονα με την
κατασκευή του αγγείου, την καταστροφή δηλαδή της ατ-
τικής υπαίθρου από τους Πελοποννησίους.

Επιγραφικό Μουσείο, Αθήνα

Στήλη από πεντελικό μάρμαρο. Στο άνω μέρος φέρει αποξεσμένο σήμερα ανάγλυφο στο οποίο εικονίζεται καθιστή, γενειοφόρα αντρική μορφή που κρατάει σκήπτρο, και ιππέας με χλαμύδα.

Χρονολόγηση: 418-17 π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 149 εκ., πλάτος: 60 εκ., πάχος: 19 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: EM 10616 =IG I³ 84

Με το ψήφισμα αποφασίζεται η περίφραξη και η εκμίσθωση του τεμένους των ιερών του Κόδρου, του Νηλέως και της Βασίλης. Σύμφωνα με τους όρους της εκμίσθωσης, ο μισθωτής υποχρεούται να φυτέψει στο τέμενος τουλάχιστον διακόσια ελαιοδέντρα και να κατασκευάσει φράγματα για να προφυλάξουν το έδαφος από το νερό που απορρέει από γειτονικές περιοχές. Η επιβολή της φύτευσης ελαιοδέντρων στα τεμένη των ιερών υποδηλώνει τη διάθεση της πολιτείας να αυξηθούν οι πρόσοδοι του ιερού με την καλλιέργεια και όχι με την εύκολη λύση της κοπής ξυλείας.

Επιγραφικό Μουσείο, Αθήνα

Στήλη από μάρμαρο Πεντέλης με αετωματική απόληξη. Ελλιπής στο κάτω μέρος της.

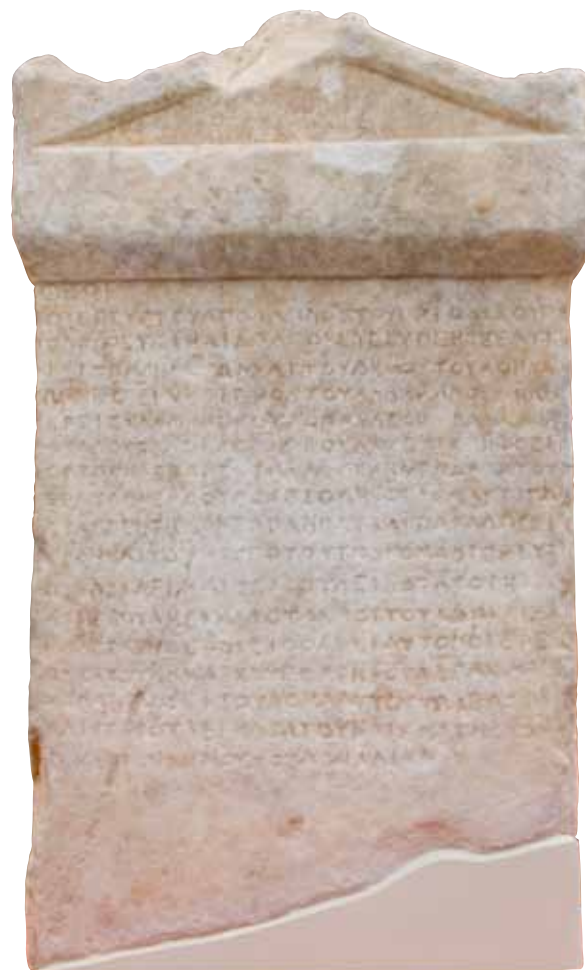
Χρονολόγηση: Τέλη 4ου αιώνα π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 38 εκ., πλάτος: 21 εκ., πάχος: 5,2 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: EM7990 = IG II² 1362

Προέλευση: Βρέθηκε στο Καματερό, βόρεια των Λιοσίων.

Αναγράφεται διάταγμα του ιερέως του Απόλλωνος Εριθασέου σχετικά με την απαγόρευση της παράνομης κοπής και μεταφοράς ξυλείας από το χώρο του ιερού και την επιβολή προστίμου στους παραβάτες ανάλογα με την κοινωνική τους θέση. Οι ποινές που επιβάλλονται είναι ενδεικτικές για τη σημασία που απέδιδαν οι αρχαίοι στην περιουσία των ιερών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παραβολική χρήση της λέξης «κοῦρος», η οποία στην προκειμένη περίπτωση δηλώνει τα χλωρά κλαδιά και οδηγεί συνειρμικά στην παρομοίωση του ανθρώπου με το δέντρο.

ΛΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Καρδίτσας

Το καμένο δέντρο της έκθεσης του Αρχαιολογικού Μουσείου Καρδίτσας συμβολικά παρουσιάζει τη φυσική καταστροφή από την πυρκαγιά στο άλσος του Πανθεσσαλικού Ιερού της Ιτωνίας Αθηνάς στη Φίλια και παράλληλα δίνει τον πιθανό τρόπο ανάρτησης των ιερών αναθημάτων στα κλαδιά των δέντρων, μια συνήθεια που επικρατεί μέχρι και σήμερα.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Σύγχρονο έργο τέχνης του Κώστα Τσόκλη με τον τίτλο *Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Ιόλα*: ένας κορμός δέντρου καταπλακωμένος από ογκώδη, μολύβδινη, ορθογωνική πλάκα. Εκτίθεται στον προαύλιο χώρο του Μουσείου.
Χρονολόγηση: 1988

Διαστάσεις: 160 x 830 εκ. και 5 x 572 x 382 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 1988.044IN.1033 (Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης)

Προέλευση: Δωρεά Ι. Μπουτάρης & Υιός (Holding) Α.Ε.

Ένας κορμός δέντρου είναι καταπλακωμένος από μια ογκώδη, ορθογωνική πλάκα από μολύβι. Οι ρίζες του είναι καλυμμένες από το ίδιο εύπλαστο μέταλλο, που ακολουθεί τις ιδιαιτερότητες της υφής του ξύλου. Στην επάνω επιφάνεια της πλάκας είναι χαραγμένο ένα απόσπασμα από την *Αποκάλυψη*.

Το καταπλακωμένο δέντρο θα μπορούσε να ανθίσει ξανά μόνο με τη συνειδητή και διαρκή προσπάθεια διαφύλαξής του.

**Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης
Τέχνης, Θεσσαλονίκη**

Ξερό δέντρο, πίνακας του Vladimir
Velickovic.

Χρονολόγηση: 1994-1995

Είδος: Λάδι σε μουσαμά

Διαστάσεις: Ύψος: 214 εκ., πλά-
τος: 156 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου:

1995.202ΡΑ.0614

Προέλευση: Δωρεά Vladimir
Velickovic – 1996

Το έργο *Arbre sec* (Ξερό δέντρο)
ανήκει στη σειρά των τοπίων της
δεκαετίας του '90. Κυρίαρχο μοτί-
βο του πίνακα είναι ένα καμένο δέ-
ντρο, με κορμό και κλαδιά που θυ-
μίζουν άσαρκα οστά. Το δέντρο με
το σταυρικό σχήμα είναι ποτισμένο
με αίμα. Με έντονα ανθρωπόμορφα
χαρακτηριστικά, μοιάζει να βρίσκε-
ται σε κίνηση, καθώς εισβάλλει δια-
γώνια στο εικαστικό πεδίο. Χρώμα-
τα σκούρα και έντονα επιτείνουν την
ασφυκτική, τρομακτική ατμόσφαιρα,
σε αυτό το τοπίο όπου τίποτε άλλο
δεν έχει διασωθεί και παραμένει
άνυδρο και ακατοίκητο. Η απουσία
φωτός και ορίζοντα υπογραμμίζουν
την ανέλπιδη λεπλάτνηση της φύσης
και της ζωής.

Ζ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Αρχαίας Ολυμπίας

Ελαιόδεντρα περιμετρικά του Σταδίου.

Τα δέντρα της ελιάς που κάπκαν στην Ολυμπία τον Αύγουστο του 2007, μόλις δύο μήνες μετά πέταξαν τα πρώτα τους βλαστάρια. Επιζώντας από την καταστροφή, θυμίζουν στον άνθρωπο που βίωσε το τραγικό γεγονός τον επίμονο αγώνα της Φύσης ενάντια στον αφανισμό. Συνειρμικά ο θεατής αυτής της αναγέννησης συνειδητοποιεί για ποιον λόγο επιλέγεται από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα το θαλερό κλαδί ελιάς ως σύμβολο νίκης της ζωής.

ἤριπε δ' ὡς ὅτε τις δρυς ἤριπεν ἢ ἀχερωΐς
ἠὲ πίτυς βλωθρή, τήν τ' οὔρεσι τέκτονες
ἄνδρες
ἐξέταμον πελέκεσσι νεήκεσι νήϊον εἶναι.

Και σωριάστηκε στη γη
ὅπως σωριάζεται η βελανιδιά ή μια λεύκα,
το πεύκο το πανύψηλο που λοτόμοι στα βουνά
με τα καλοακονισμένα τους το κόβουνε πε-
λέκια,
σκαρί να γίνει караβιού.

Ομήρου, **Ϊλιάς**
ραψωδία ΙΙ, στίχοι 482-484
απόδοση Τάσου Γαλάτη

Το ζύλο και οι χρήσεις του

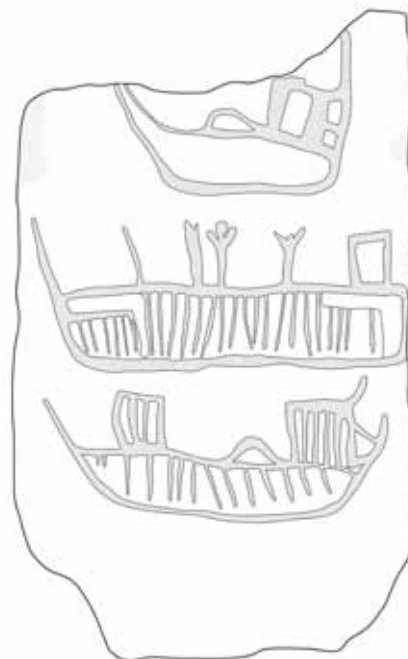
ΚΘ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας

Αποθηκευτικά αγγεία της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού. Κεραμική – Κατασκευαστική Τεχνική. Κατοικίες – Κατασκευαστικά υλικά. Λίθινα – Οστέινα εργαλεία. Πήλινα ειδώλια.

Χρονολόγηση: 5300-1600 π.Χ.

Ο προϊστορικός οικισμός του Αρμενοχωρίου κατοικήθηκε σχεδόν αδιάλειπτα επί 3,5 χιλιετίες, από το 5300 ως το 1600 π.Χ. Η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως ιδιωτικές κατοικίες κατασκευασμένες από κορμούς και κλαδιά δέντρων, πηλό, λάσπη και άλλες οργανικές ύλες, γεγονός που φανερώνει την εξάρτηση των ανθρώπων της εποχής από το φυσικό τους περιβάλλον. Τα θεμέλια των σπιτιών συνιστούσαν κάθετοι πάσσαλοι που συγκρατούνταν από δοκάρια και επενδύονταν με κλαδιά, αχυροπηλό, βότσαλα, ενώ τέλος η οικία επικαλυπτόταν με δίκλινη στέγη.

Θ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Σχηματαρίου

Λίθινη στήλη ή παραστάδα με παράσταση πλοίων.
Διαστάσεις: Ύψος: 67 εκ., πλάτος: 42 εκ., πάχος: 57 εκ.
Υλικό: Πωρόλιθος
Αριθμός ευρετηρίου: ΜΣ 2035
Προέλευση / Χρονολόγηση: Η στήλη προέρχεται από νεκροταφείο της Μεσοελλαδικής ΙΙΙ-Υστεροελλαδικής ΙΙ περιόδου (1600-1400 π.Χ.) που εντοπίστηκε το 1946 κοντά στο σημερινό οικισμό Παραλία Αυλίδος (Δράμεσι) και ο οποίος ταυτίζεται με την ομηρική πόλη Ύρια. Στη μία όψη έχει εγχάρακτη παράσταση τριών πλοίων με καμπίνα πηδαλιούχου στο κατάστρωμα, πηδάλιο και κατάρτι.

Τα πλοία έπαιζαν σημαντικό ρόλο στο εμπόριο και στις μετακινήσεις των πληθυσμών στο Αιγαίο από την προϊστορική περίοδο. Ενδείξεις για εμπορικές επαφές και χρήση μικρών πλοιαρίων στο Αιγαίο έχουμε από τη Νεολιθική περίοδο, ενώ ακμαίο ήταν το εμπόριο στις Κυκλάδες την 3η χιλιετία π.Χ., όταν εμφανίζονται στην τέχνη οι πρώτες παραστάσεις πλοίων. Τη 2η χιλιετία π.Χ. πρωτοπόροι στη ναυσιπλοΐα στον ελλαδικό χώρο αναδεικνύονται οι Μινωίτες και στη συνέχεια οι Μυκηναίοι. Τα πλοία διακρίνονται σε εμπορικά και πολεμικά. Τα πολεμικά πλοία είναι μακρύτερα, πιο στενά ώστε να είναι πιο ευέλικτα, ενώ τα φορτηγά πλοία ήταν φαρδύτερα και είχαν βαθύ κύτος. Κατασκευάζονταν από ξύλο, κυρίως πεύκο και βελανιδιά και σπανιότερα από κέδρο.

Ξύλινο τμήμα του πεσώματος (κελύφους) του ναυαγίου των Αντικυθήρων (περίπου 80 π.Χ.), το οποίο εντοπίστηκε και ανελκύστηκε το 1900-1 από Συμιακούς σφουγγαράδες.

Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων

Η ναυσιπλοΐα στον Αιγαϊακό χώρο μαρτυρείται ήδη από την 7η χιλιετία π.Χ. Στα πολεμικά και εμπορικά πλοία βασίστηκαν όλες οι πολιτικές δυνάμεις που κυριάρχησαν από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας στη Μεσόγειο: Μινωίτες, Έλληνες, Φοίνικες, Ρωμαίοι, Φράγκοι, Βενετσιάνοι, Οθωμανοί...

Από τη στιγμή που ο άνθρωπος ανοίχθηκε στη θάλασσα, ακόμα και με πρωτόγονα μέσα, όπως οι σχεδίες ή τα μονόξυλα, η ξυλεία αποτέλεσε το μοναδικό υλικό για να δαμαστεί ο αφιλόξενος πόντος. Τα δέντρα που χρησιμο-

ποιήθηκαν ήταν αυτά που συναντιούνται ακόμα και σήμερα στις ακτές της Μεσογείου, πεύκα, κυπαρίσσια, βελανιδιές, ελιές, κέδροι. Υπολογίζεται ότι για ένα σκάφος 13 έως 16 μέτρα, δηλαδή χωρητικότητας 60-65 τόνων, απαιτούνται περίπου 15-18 κυβικά μέτρα ξυλείας. Η διάρκεια ζωής των ξύλινων πλοίων εκτιμάται σε 50-60 χρόνια περίπου.

Έτσι, δέντρα και δάση ολόκληρα αποψιλώθηκαν στη διάρκεια των αιώνων, χωρίς να μπορούν πάντα να αναπαραχθούν, αλλάζοντας τα αρχαία δασωμένα τοπία σε γυμνά βουνά όπως αυτά των Κυκλάδων και της Κρήτης. Μαρτυρίες αυτής της πολύχρονης διαδικασίας εντοπίζονται σήμερα στο βυθό της θάλασσας με τη μορφή των σκαριών και των εξαρτημάτων ναυαγισμένων πλοίων.

Κέντρο Διάδοσης Επιστημών και Μουσείο Τεχνολογίας, Θεσσαλονίκη

Μοντέλο τριήρους. Σύμφωνα με έρευνες, μια τριήρης είχε μήκος 33 μέτρα, πλάτος 4,80 μέτρα, βύθισμα 0,6-0,8 μέτρα, 2 σειρές κωπηλατών και προσωπικό 50 κωπηλάτες και 10 ναυτικούς.

Χρονολόγηση: 2001 (ομοίωμα)

Διαστάσεις: Ύψος: 47 εκ., μήκος: 74 εκ., πλάτος: 23 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: Τ.Μ.Θ. 01983

Προέλευση: Δωρεά (Καρδίμης Ηλίας)

Μεγάλες δασικές εκτάσεις χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή πλοίων. Για τους αρχαίους Έλληνες η ναυπηγική ήταν πολύ σημαντική και απαιτούσε μεγάλες ποσότητες ξύλου. Τα πλοία ήταν συχνά τα μόνα μέσα μεταφοράς για ανθρώπους και εμπορεύματα. Το πιο γνωστό πλοίο της ελληνικής αρχαιότητας είναι η τριήρης, η οποία κυριάρχησε στην ανατολική Μεσόγειο για περισσότερο από 10 αιώνες.

Ναυτικό Μουσείο Οινουσσών

Κασέλα караβομαραγκού με εργαλεία, όπως πριόνια, μπαλτάδες, ματσόλες, πλάνες κ.λπ.

Χρονολόγηση: 19ος αιώνας

Διαστάσεις κασέλας: Μήκος: 100 εκ., πλάτος: 60 εκ.

Προέλευση: Δωρεά του Νικόλα Σπ. Λαιμού

Οι ναυπηγοί και οι караβομαραγκοί συνέβαλαν στην ανάπτυξη της ναυτιλίας του νησιού των Οινουσσών. Την τέχνη της ναυπηγικής την έμαθαν στη Σύρο, όπου είχαν καταφύγει μετά τη σφαγή του 1822. Η στροφή προς τη θάλασσα και η ενασχόληση με τα ναυτικά επαγγέλματα ήταν καθοριστική για την ανάπτυξη του τόπου. Έδωσε ζωή στο ξερονήσι των Οινουσσών. Τα δέντρα έγιναν πλεούμενα και οι παλιοί γεωργοκτηνοτρόφοι ναυτικοί.

ΙΘ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων

Αττική ερυθρόμορφη υδρία. Χρησιμοποιήθηκε ως τεφροδόχος. Φέρει παράσταση με σκηνή γυναικωνίτη. Χρονολόγηση: 430-420 π.Χ.

Διαστάσεις: Ύψος: 37 εκ., διάμετρος βάσης: 13,5 εκ., διάμετρος χείλους: 33,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΜΑ 5982

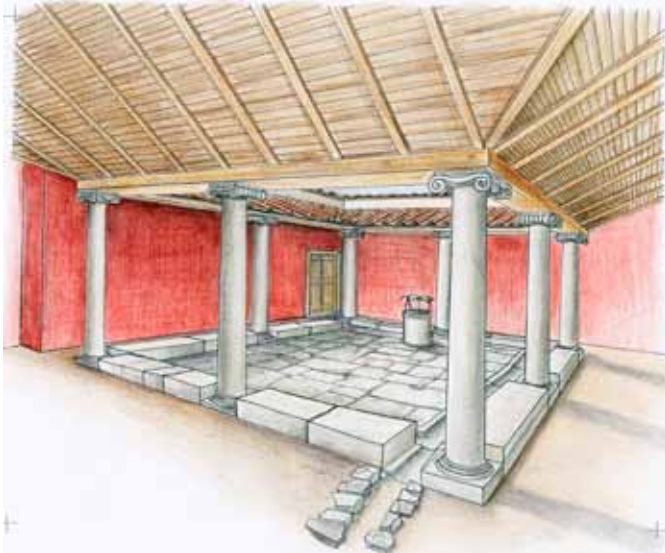
Πρόλευση: Αρχαίο νεκροταφείο Αβδήρων

Για τη μορφή των αρχαίων επίπλων και των άλλων οικιακών αντικειμένων, πολύτιμες πληροφορίες αντλούμε από την αγγειογραφία. Στο αγγείο αυτό εικονίζεται γυναικεία μορφή που κάθεται σε κλισμό, ενώ αριστερά μία άλλη, όρθια μορφή, κρατάει ένα κιβωτίδιο.

Ο κλισμός, ανάλαφρο, κομψό κάθισμα, συνήθως ακόσμητο, είχε καμπύλο ερεισίνωτο και καμπύλα πόδια χωρίς ερεισίχειρα. Λιγότερο πολυτελής από το θρόνο, αποτελεί μία κατεξοχήν ελληνική δημιουργία.

Αποθηκευτικά έπιπλα υπήρχαν σε όλα τα σπίτια. Μέσα στα μεγάλα κιβώτια τοποθετούσαν ενδύματα ή κλινοσκεπάσματα, στα μεσαίου μεγέθους κτερίσματα και πολύτιμα αντικείμενα, ενώ στα μικρά, σε μέγεθος κασετίνας, τοποθετούσαν κοσμήματα. Υπήρχαν και μεταλλικά κιβώτια που μιμούσαν τα ξύλινα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η χρυσή λάρνακα της Βεργίνας. Βασικό υλικό κατασκευής των αρχαίων επίπλων ήταν το ξύλο, που βρισκόταν άφθονο, ιδιαίτερα στις περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, κυπαρίσσι, ελιά, οξιά, καρυδιά, φτελιά και πολλά άλλα.

ΙΘ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Αβδήρων

Κατοικία στο νότιο περίβολο των Αβδήρων. Αρχιτεκτονικά ανήκει σε έναν τύπο πολύ συνηθισμένο στα Άβδηρα, που περιλαμβάνει κεντρική αυλή, περιμετρική στοά και γύρω από αυτήν δωμάτια. Από τα πιο άρτια διατηρημένα σπίτια του νοτίου περιβόλου.

Η σχεδιαστική αναπαράσταση της αυλής έγινε από τη Μαρία Μίζα, αρχιτέκτονα της ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ.

Χρονολόγηση: Ελληνιστική Περίοδος-Ρωμαϊκά Αυτοκρατορικά Χρόνια (4ος αιώνας π.Χ.-4ος αιώνας μ.Χ.)

Παρόλο που τα σωζόμενα λείψανα προβάλλουν το λίθινο χαρακτήρα της ελληνικής αρχιτεκτονικής, σπουδαίο ρόλο έπαιξε και το ξύλο, που υπήρξε σημαντικό δομικό υλικό για την κατασκευή των κατοικιών. Στην αναπαράσταση φαίνεται καθαρά η ξύλινη στέγη που κάλυπτε τη στοά και η ξύλινη πόρτα που οδηγούσε σε κάποιο από τα δωμάτια του σπιτιού. Το ξύλο χρησιμοποιήθηκε στις ξυλοδεσιές, πόρτες, παράθυρα, δάπεδα, στέγες, κιγκλιδώματα, σκάλες κ.λπ. Η βελανιδιά προοριζόταν συνήθως για την κατασκευή κιόνων και κατωφλίων, το πεύκο ή το έλατο για τις οροφές και τα πατώματα, ο κέδρος για τις σκάλες και τις πόρτες, ενώ το κυπαρίσσι για τις στέγες. Σύμφωνα με τις πηγές, περιορισμένη χρήση είχε το ξύλο της φτελιάς, της ελιάς, της καρυδιάς και της οξιάς.

ΛΘ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Τρίπολης

Σκυφοειδή ξύλινα αγγεία κατασκευασμένα με κοίλανση ενός τμήματος ξύλου. Κατασκευασμένα από άροζο ξύλο, πιθανόν βελανιδιάς, με απλό πελέκημα της πρώτης ύλης χωρίς τη χρήση κάποιου ειδικού εργαλείου, π.χ. τόννου. Χρονολόγηση: Πρώιμα ελληνιστικά χρόνια (3ος αιώνας π.Χ.)

Διαστάσεις: Ύψος: α: 14 εκ., β: 21,5 εκ., γ: 14 εκ.

Αριθμοί ευρετηρίου: 2684, 2685, 2686

Προέλευση: Μεγαλόπολη

Τα σκυφοειδή αυτά αγγεία βρέθηκαν σε ανασκαφή, σε αρχαίο πηγάδι της περιοχής Μεγαλόπολης. Παρατηρώ-

ντας τη μορφή και τις διαστάσεις καταλαβαίνουμε ότι τα αγγεία αυτά δεν χρησιμοποιούνταν στο τραπέζι ή για τη μεταφορά και αποθήκευση υγρών. Πρέπει να χρησιμοποιούνταν για μεταγγίσεις υγρών, όπως υποδεικνύουν οι συμφυείς προχοές τους.

Σύμφωνα με τις αρχαίες γραπτές πηγές, τα ξύλινα αγγεία χρησιμοποιούνταν κατά κύριο λόγο από τους αγρότες και τους βοσκούς. Λιγοστά είναι τα αρχαία αγγεία από αυτή την πρώτη ύλη που έχουν διασωθεί στον ελληνικό χώρο και αυτό οφείλεται τόσο στις κλιματολογικές συνθήκες της Ελλάδας όσο και στη μειωμένη ανθεκτικότητα του ξύλου στη φθορά του χρόνου. Τα ξύλινα αγγεία του μουσείου της Τρίπολης είναι μοναδικά από άποψη διατήρησης.

Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Παράρτημα Οδού Πανός 22, Αθήνα, προσωρινή έκθεση «Άνθρωποι και Εργαλεία. Όψεις της εργασίας στην προβιομηχανική κοινωνία», Αθήνα

«Πετροτσάπα»: Τσάπα για το ξεχέρσωμα του εδάφους. Έχει βαριά κατασκευή για να αντέχει στα σκληρά χώματα και τις πέτρες της Μάνης όπου και χρησιμοποιήθηκε.

Χρονολόγηση: 20ός αιώνας

Διαστάσεις: 28 εκ. x 8 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 16802

Πρόελευση: Μάνη

Μικρό πριόνι για το κλάδεμα των δέντρων.

Χρονολόγηση: Δεύτερο μισό του 20ού αιώνα

Διαστάσεις: 34 εκ. x 7 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 16130

Πρόελευση: Άγιος Κωνσταντίνος Αιγίου

Μεταλλικό λανάρι για τη συλλογή του καρπού της ελιάς. Μ' αυτό «χτένιζαν» τα κλαδιά της ελιάς για να πέσει ο καρπός.

Χρονολόγηση: 20ός αιώνας

Διαστάσεις: 20 εκ. x 12 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 17017

Πρόελευση: Μάνη

Ο άνθρωπος επινοεί και εφαρμόζει ή χρησιμοποιεί μια σειρά τεχνικών και μέσων-εργαλείων για την ευδοκίμηση των δέντρων, εκδηλώνοντας τη φροντίδα του και ανταποδίδοντας την ευεργεσία τους.

Τα τρία εργαλεία που φιλοξενούνται στην έκθεση «Άνθρωποι και Εργαλεία» του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης χρησιμοποιήθηκαν στο φύτεμα και το σκάλισμα των δέντρων, το κλάδεμά τους και τη συγκομιδή των καρπών.

Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας -Θράκης, Θεσσαλονίκη

Λειτουργικό ομοίωμα νεροπρίονου στο χώρο της έκθεσης «Στους Μύλους της Μακεδονίας και της Θράκης: Νερόμυλοι, Νεροπρίονα, Νεροτριβές, Μαντάνια στην Παραδοσιακή Κοινωνία».

Χρονολόγηση: Κατασκευάστηκε το 2003, για τις ανάγκες της έκθεσης.

Διαστάσεις: Ύψος: 280 εκ., πλάτος: 350 εκ. – σε αναλογία διαστάσεων 1: ½

Αριθμός ευρετηρίου: 03.32.1

Το νεροπρίονο, το υδροκίνητο πριόνι με τη φτερωτή, αποτελούσε στην προβιομηχανική κοινωνία μια ημιμόνιμη εγκατάσταση, την οποία κατασκεύαζαν εξ ολοκλήρου από ξύλο οι υλοτόμοι, με περίοδο λειτουργίας από την άνοι-

ξη ως το φθινόπωρο. Πρόκειται για μια μηχανή η οποία γνώρισε μεγάλη άνθηση ήδη από την Αναγέννηση, ενώ στις Βαλκανικές χώρες επικράτησε κυρίως το 19ο αιώνα. Η διάδοσή της στον ελλαδικό χώρο υπήρξε πολύ μεγάλη, ενώ οι νεροπριονάδες εργάζονταν μέσα στα δάση κατά ομάδες, μακριά από τις οικογένειές τους, κρατώντας μυστική την τέχνη τους. Η υλοτομία, για αραίωση, αποψίλωση ή εκμετάλλευση του δάσους, έδινε εδώ και αιώνες στον άνθρωπο την πολύτιμη αυτή πρώτη ύλη, το ξύλο, το οποίο χρησιμοποιούνταν και χρησιμοποιείται ακόμη στην οικοδομική, τη ναυπηγική, την κατασκευή επίπλων και σκευών. Το ξύλο ήταν άλλωστε το υλικό κατασκευής των πρώτων ανθρώπινων εργαλείων, αλλά και το υλικό με το οποίο ο άνθρωπος δημιούργησε την καλύβα για να ζήσει, τη σχεδία για να διασχίζει τα ποτάμια και τη φωτιά για να ζεσταθεί και να περάσει από την ωμή στην ψητή τροφή.

Καΐρειος Βιβλιοθήκη, Πύργος Αγαδάκη, Άνδρος

Στην Άνδρο, πύργοι ονομάζονται οι παλαιές αρχοντικές κατοικίες. Ο Πύργος Αγαδάκη στα Απατούρια είναι κτίσμα του 18ου αιώνα, που ίσως αντικατέστησε κάποιο παλαιότερο κτήριο στην ίδια θέση. Γύρω από τον πύργο υπάρχει περιβάλλο 6 περίπου στρεμμάτων με δύο πηγές και πατροπαράδοτο ελαιοτριβείο.

Στη φωτογραφία εικονίζονται τα θρινάκια, γεωργικά εργαλεία που χρησιμοποιούνταν για το αλώνισμα του σιταριού.

Διαστάσεις: Μήκος: 143 εκ.

Αριθμοί ευρετηρίου: 1991.60, 1991.80, 1992.57

Προέλευση: Δωρεά

Λαογραφικό Μουσείο Αιτωλοακαρνανίας, Αγρίνιο

Σκαφίδι από κορμό δέντρου για το ζύμωμα του ψωμιού.

Προέλευση: Περιοχή Αγρινίου Αιτωλοακαρνανίας

ὁ δὲ παράδεισος ἄλσος ἦν, μέγα τι χρῆμα πρὸς ὀφθαλμῶν ἡδονήν· καὶ περὶ τὸ ἄλσος τειχίον ἦν αὐτάρκες εἰς ὕψος καὶ ἐκάστη πλευρὰ τειχίου (τέσσαρες δὲ ἦσαν πλευραὶ) κατάστεγος ὑπὸ χορῶ κίωνων ὑπὸ δὲ τοῖς κίοσιν ἔνδον ἦν ἡ τῶν δέντρων πανήγυρις. ἔθαλλον οἱ κλάδοι, συνέπιπτον ἀλλήλοις ἄλλος ἐπ' ἄλλον, αἱ γείτονες τῶν πετάλων περιπλοκαί, τῶν φύλλων περιβολαί, τῶν καρπῶν συμπλοκαί. τοιαύτη τις ἦν ἡ ὁμιλία τῶν φυτῶν.

Ο κήπος ήταν ένα περιβόλι γεμάτο πανέμορφα δέντρα, χαιρόσουν να τα βλέπεις και δεν χόρταινε η ματιά σου. Ένας φράχτης αρκετά ψηλός με τέσσερις πλευρές τα έζωνε τριγύρω και σε κάθε του πλευρά υπήρχε μια στοά με κίονες. Πίσω τους φούντωνε το χοροστάσι των δέντρων. Τα κλαδιά τους κατάφορτα με φυλλωσιές μπλέκονταν μεταξύ τους, ζευγάρωναν τα λουλούδια τους, σαν αγκαλιές τύλιγαν τα κορμιά τους και οι καρποί τους δένανε ο ένας σιμά στον άλλο. Τόσο πυκνές θρασομανούσαν του περιβολιού οι πρασινάδες.

Αχιλλέως Τατίου Αλεξανδρέως, Τά κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφώντα

I, 15

απόδοση Τάσου Γαλάτη

Ιστορικά δέντρα, ιστορικοί κήποι

**Μουσείο Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων,
Ζάκυνθος**

Το δέντρο στο Λόφο του Στράνη, έργο του Πάνου Ζουπάνου.

Χρονολόγηση / Είδος: Το έργο είναι φιλοτεκνημένο με κάρβουνο το 1961.

Διαστάσεις: Ύψος: 49 εκ., πλάτος: 40 εκ.

Προέλευση: Το έργο δώρισε στο μουσείο ο ίδιος ο ζωγράφος το 1972.

Απεικονίζει το δέντρο κάτω από το οποίο ο Διονύσιος Σολωμός έγραψε τον *Ύμνο εις την Ελευθερία*, τον Μάιο του 1823.

Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία - ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Ζωμίνθου

Η Ζωμίνθος, που διατηρεί το προελληνικό, μινωικό της όνομα, βρίσκεται σε υψόμετρο 1.187 μ. στον Ψηλορείτη. Η περιοχή είναι ένας ευλογημένος τόπος, μια μικρή ορεινή πεδιάδα ξεχωριστού φυσικού κάλλους με άφθονα νερά. Στη θέση αυτή έχει έρθει στο φως ένας μινωικός οικισμός του 16ου αιώνα π.Χ. με ένα επιβλητικό, μοναδικής διατήρησης Κεντρικό Κτήριο εμβαδού περίπου 1.600 τ.μ.

Η σπουδαιότητα της Ζωμίνθου έγκειται ακριβώς στο ότι βρίσκεται σε ένα αλώβητο περιβάλλον στην καρδιά του Ψηλορείτη, τη χλωρίδα του οποίου εκθειάζει ο Θεόφραστος αλλά και τόσοι άλλοι μεταγενέστεροι περιηγητές. Για το κατάφυτο από ασφένταμους, βελανιδιές, πρίνους, πεύκα, κέδρους, αγριοκορομπλιές, φουντουκιές και είδη λουλουδιών της οικογένειας των Σύνθετων μινωικό τοπίο, καθώς και για την καλλιέργεια από τους μινωίτες δημητριακών και οσπρίων, όπως λαθούρι και ρόβι, γνωρίζουμε από τη μελέτη των αρχαιολογικών φυτικών καταλοίπων. Από τη δεκαετία του '80 με το διεπιστημονικό πρόγραμμα «Δημιουργία αρχαιολογικών δρυμών στον Ψηλορείτη» γίνεται συστηματική προσπάθεια μελέτης, αναβάθμισης και ανάδειξης όχι μόνον των ποικίλων διαχρονικών στοιχείων του δομημένου περιβάλλοντος του οροπεδίου και της ευρύτερης περιοχής του, αλλά και πρώτιστα του φυσικού περιβάλλοντος. Αναβαθμίστηκε η χλωρίδα, η περιοχή είναι πάλι δασωμένη, υπάρχουν τώρα πλάι στους ασφένταμους, τους πρίνους, τα κυπαρίσσια και τις τρικοκιές και καρποφόρα δέντρα, βυσσινιές, ροδιές, μηλιές, αχλαδιές και καρυδιές, όπως άλλοτε, σε υλοποίηση της σύγχρονης αειφόρου ανάπτυξης.

Μέσα στον αρχαιολογικό χώρο δεσπόζει ένας φυσικός θησαυρός, ένα εντυπωσιακών διαστάσεων, αιωνόβιο δέντρο, μια τρικοκιά ή κράταιγος κατά την αρχαία επιστημονική του ονομασία. Ένα δέντρο τόσο σημαντικό που κηρύχθηκε Μνημείο της Φύσης.

Η τρικοκιά (κράταιγος) της Ζωμίνθου

ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Αρμένων

Το μινωικό νεκροταφείο των Αρμένων βρίσκεται στα νότια της πόλης του Ρεθύμνου και εκτείνεται σε ένα χαμηλό ύψωμα που ονομάζεται Πρινοκέφαλο, δηλαδή «λόφος των άγριων δρυών». Πρόκειται για τη μεγαλύτερη νεκρόπολη της Υστερομινωικής ΙΙΙ Α-Β περιόδου (περ. 1390-1190 π.Χ.) με 227 τάφους έως σήμερα, όλοι λαξευτοί θαλαμοειδείς και ένας κτιστός θολωτός.

Ο αξιόλογος αυτός αρχαιολογικός χώρος αποκαλύφθηκε στο μοναδικό δάσος ήμερων βελανιδιών που διασώζε-

ται στο Ρέθυμνο. Η επιβίωση του δρυοδάσους στη νεκρόπολη των Αρμένων δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός, αλλά είναι απόρροια της διατήρησης του φυσικού τοπίου μέσω της προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Με βάση την αρχαιολογική, αρχαιομετρική και οστεολογική μελέτη των ταφικών ευρημάτων συνάγεται ότι οι συγκεκριμένοι μινωίτες αποτελούσαν κοινότητα κτηνοτροφική και βιοτεχνική. Η βελανιδιά άλλωστε από την αρχαιότητα, χάρη στην πολυποίκιλη εκμετάλλευσή της συνδέθηκε με κάθε παραγωγική δραστηριότητα του ανθρώπου και αποτέλεσε για πολλούς λαούς ιερό δέντρο, συνυφασμένο με την ιστορική τους μοίρα.

Α΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Αρχαίας Αγοράς Αθηνών

Η ελληνική φύση και το φυσικό περιβάλλον στον αρχαίο κόσμο θεοποιήθηκαν και λατρεύτηκαν, υμνήθηκαν από τους ποιητές, ενέπνευσαν την τέχνη και επηρέασαν τη δημόσια και ιδιωτική ζωή των ανθρώπων. Μύθοι, θρησκεία, λατρεία, έθιμα, καθημερινή πραγματικότητα έδεναν άρρηκτα τον άνθρωπο με τη ζωοδότρα φύση. Αυτή η σχέση ανιχνεύεται σε αρκετά εκθέματα του Μουσείου της Στοάς Αττάλου και σε μνημεία του αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς.

Ο καταπράσινος χώρος της Αρχαίας Αγοράς στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας αποτελεί τον καλύτερο μάρτυρα για την αρμονική συνύπαρξη του φυσικού περιβάλλοντος και των αρχαίων μνημείων. Δεντροφυτεύθηκε τη δεκαετία του 1950 από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών με φυτά που ανήκουν κυρίως στην ελληνική χλωρίδα, αποτελεί καταφύγιο για μεγάλο αριθμό πουλιών και μικρών ζώων και προσφέρει μια ανάσα πολιτισμού και ζωής στη σύγχρονη πρωτεύουσα. Ο επισκέπτης της Αρχαίας Αγοράς περπατά στα βήματα της δημοκρατίας και ταυτόχρονα απολαμβάνει έναν από τους τελευταίους πνεύμονες πρασίνου της αττικής γης.

Η ροδιά που φυτεύτηκε στο προαύλιο του Αρχαιολογικού Μουσείου Ελευσίνας κατά τον εορτασμό του θεσμού Περιβάλλον και Πολιτισμός 2008 θυμίζει στους επισκέπτες τους μύθους σχετικά με τη λατρεία της Δήμητρας και της Περσεφόνης.

Γ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Ελευσίνας

Η εύφορη πεδιάδα του Θριάσιου αποτέλεσε το σκηνικό μιας από τις πιο γνωστές ιστορίες της μυθολογίας: την αρπαγή της Περσεφόνης από τον Πλούτωνα.

Στην παλαιότερη διήγηση του μύθου, τον ομηρικό ύμνο προς τη Δήμητρα (7ος αιώνας π.Χ.), περιγράφεται ένα τοπίο μαγευτικό. Η Κόρη έπαιζε με τις Ωκεανίδες Νύμφες «μαζεύοντας ρόδα, κρόκους κι άνθη κι όμορφους μενεξέδες στον τρυφερό λειμώνα»· κι ανάμεσα στα λουλούδια, ξεχώριζε ο ευωδιαστός νάρκισσος χάρη στον οποίο ο Πλούτωνας κατάφερε να την απομακρύνει από τις φίλες της.

Η συνέχεια της ιστορίας είναι εξίσου γνωστή. Η Δήμητρα, θλιμμένη μα και οργισμένη, δεν άφηνε τη γη να βλα-

Στο επιστύλιο των Μικρών Προπυλαίων (1ος αι. π.Χ.-1ος αι. μ.Χ.) στο ελευσίνιο ιερό της Δήμητρας απεικονίζονται άνθη και στάχυα, τα πολύτιμα δώρα της θεάς.

στήσει, μέχρι που βρέθηκε η συμβιβαστική λύση: η Περσεφόνη περνούσε το ένα τρίτο του χρόνου στο σκοτεινό βασίλειο του Άδη και τον υπόλοιπο με τη μητέρα της. Με την επιστροφή της στον επάνω κόσμο, η γη άνθιζε και καρποφορούσε.

Η λατρεία μιας θεότητας της βλάστησης είναι σαφώς παλαιότερη από τον ύμνο, το πιθανότερο προελληνική. Η οργανωμένη της εκδοχή, τα Ελευσίνια Μυστήρια, συνδεόταν αρχικά με την εξασφάλιση της γονιμότητας της γης και ιδιαίτερα με τη σοδειά των δημητριακών, είδος σε ανεπάρκεια και πολύτιμο στην Αττική. Αργότερα, το δέος των ανθρώπων για το θαύμα της βλάστησης και τον κύκλο των εποχών συνδέθηκε με την αναζήτηση μιας ευνοϊκής τύχης στην παρούσα ζωή και τις προσδοκίες για τη μεταθανάτια.

Β΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Ραμνούντα

Ο αρχαιολογικός χώρος του Ραμνούντα με το περίφημο ιερό της Νέμεσης και την ακρόπολη όπου διέμενε η στρατιωτική φρουρά των Αθηναίων κατά την επικρατέστερη θεωρία, οφείλει το όνομά του στην ποικιλία «ράμνος ο ελληνικός» που φύτευται κατά μήκος των παραλίων της βορειοανατολικής Αττικής.

Χαρακτηριστικό δείγμα του ράμνου μπορεί να δει και να μελετήσει ο επισκέπτης του αρχαιολογικού χώρου καθώς εισέρχεται σε αυτόν από την κεντρική είσοδο και αριστερά του φυλακείου περί τα πενήντα μέτρα, καθώς επίσης και κατά τη διαδρομή προς την αρχαία πόλη και την ακρόπολη.

Ο ράμνος ανήκει σε γένος φυτών της οικογενείας των ραμνοειδών, που περιλαμβάνει περί τα εκατό είδη, ιθαγενή των εύκρατων και τροπικών χωρών. Είναι δέντρα και θάμνοι μερικά ακανθώδη, όλα τοξικά, βαφικά και φαρμακευτικά. Ο καρπός τους είναι κόκκινος, μικρός στρογγυλός κόκκος.

ΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Ρωμαϊκή Γέφυρα Πατρών

Η δίτοξη γέφυρα της Πάτρας είναι μία από τις καλύτερα σωζόμενες γέφυρες στον ελλαδικό χώρο.

Ήταν ενταγμένη στο δημόσιο δρόμο που συνέδεε την Πάτρα με το Αίγιο (via publica) και κατασκευάστηκε κατά τη διάρκεια του 4ου αιώνα μ.Χ. στον ποταμό Καλλίναο, που ταυτιζόταν με τον Μείλιχο ποταμό. Την τελευταία πληροφορία μάς δίνει επιγραφή που αναφέρεται στην κατασκευή γέφυρας στα τέλη του 2ου-3ου αιώνα μ.Χ., που όμως δεν σώζεται στις μέρες μας. Προς τα νότια διακρίνεται μια μικρότερη μονότοξη γέφυρα, που ήταν σε χρήση από τον 1ο έως το 2ο αιώνα μ.Χ.

Σήμερα, ο ποταμός ρέει περίπου 100 μέτρα νοτιότερα και στις όχθες του φυτρώνουν πολλά δέντρα και υδρόφιλα φυτά. Ανάμεσά τους πλατάνι (*Platanus orientalis*), λυγαριά (*Vitex agnus-castus*), δάφνη (*Laurus nodilis*), πικροδάφνη (*Nerium oleander*), κουτσουπιά (*Cercis siliquastrum*), ελιά (*Olea europaea*) και μυρτιά (*Myrtus communis*). Δέντρα που υπάρχουν παντού στην ελληνική φύση και είναι δεμένα με μύθους και παραδόσεις του τόπου μας.

ΙΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Ακρόπολης Αρχαίας Έδεσσας

Ο αρχαιολογικός χώρος Έδεσσας διακρίνεται για το πλούσιο φυσικό περιβάλλον του που οφείλεται στη συνεχή ροή του Εδεσσαίου ποταμού. Οι δυνατότητες του χώρου συνέβαλαν στην αδιάλειπτη κατοίκησή του ήδη από τα προϊστορικά χρόνια.

Στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου συναντάμε το χαρακτηριστικό τοπικό δέντρο με το όνομα «κερκίς, κουτσουπιά, καλοανθός».

Στο ανασκαμμένο τμήμα εσωτερικά της νότιας πύλης, περπατώντας στην κεντρική λεωφόρο και στις παρόδους συναντούμε κτήρια με ποικίλες χρήσεις. Από τα επιγραφικά και άλλα ευρήματα των ανασκαφών είναι γνωστό ότι κατά την αρχαιότητα στην πόλη λατρεύονταν θεοί καιρικοί, όπως ο Δίας Ύψιστος, και θεοί της βλάστησης, όπως ο Διόνυσος, ο Σαβάζιος ή η Άρτεμη Αγροτέρα, των οποίων η προστασία εξασφάλιζε την ευημερία των κατοίκων. Αντίστοιχα, στην όψιμη αρχαιότητα είναι γνωστή η σύνδεση του ελαίου, του άρτου και του οίνου με τη χριστιανική λατρεία στις βασιλικές εκκλησίες που έχουν εντοπιστεί στο ναό του Αγίου Νικολάου, κάτω από τη μονή της Αγίας Τριάδος και έξω από το βόρειο τείχος.

Τέλος, ακολουθώντας ένα φυσιολατρικό μονοπάτι βλέπουμε το μνημειακό τείχος της αρχαίας Έδεσσας και απολαμβάνουμε την ομορφιά της φύσης. Κερασιές, ροδακινιές, βερικοκιές, καρυδιές, συκιές, αναρριχώμενα αμπέλια, ακόμη και ελιές συνεχίζουν από την αρχαιότητα να καλλιεργούνται και να αποτελούν πηγή πλούτου. Υπάρχουν όμως και αυτοφυή άγρια δέντρα και θάμνοι, όπως πλατάνια, τζίτζιφα, βατόμουρα και ειδικότερα ο σαμπούκος. Όπως έχει αποδειχθεί από την αρχαιολογική έρευνα, τα λευκά άνθη και οι καρποί του σαμπούκου, ήδη από το 6000 π.Χ., χρυσίμευαν για θεραπευτικό βότανο ή εξεζητημένο συμπλήρωμα διατροφής.

Δύο από τα δέντρα που φνιτρώνουν στον αρχαιολογικό χώρο της Έδεσσας: η κερκίς και ο σαμπούκος.

Λ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Αιανής

Η αρχαία πόλη της Αιανής περιβάλλεται Ν-ΝΑ από τον Χάντακα, παραπόταμο του Αλιάκμονα. Οι όχθες του είναι κατάφυτες από αιωνόβια πλατάνια. Οι ρίζες τους συγκρατούν τα αρχαία αντικείμενα που παρασέρνει κατά καιρούς η ορμή του παραπόταμου από τον εκτεταμένο αρχαιολογικό χώρο της Αιανής.

Στις περισυλλογές κατά μήκος του Πλατανόδασους περιλαμβάνονται τμήματα αγγείων διαφόρων εποχών, αιχμές δοράτων, ακέραια αγγεία από τάφους που διαλύθη-

καν στο ύψος του Ανατολικού Νεκροταφείου. Σήμερα, ο επισκέπτης μπορεί να περιδιαβεί το Πλατανόδασος του Χάντακα ακολουθώντας αρχαία ίχνη, να απολαύσει την ομορφιά του φυσικού τοπίου και να ξεδιψάσει στις αρχαίες πηγές νερού.

Οι ιτιές στον αρχαιολογικό χώρο της Αιανής συνδυάζονται με πανάρχαιες πηγές νερού που εντοπίζονται ΝΔ της Νεκρόπολης. Τα δέντρα αποτελούσαν, σε συνδυασμό με την αρχαία πηγή, σταθμό ανάπαυσης των κατοίκων της Αιανής στο ταξίδι τους προς τα γύρω χωριά στα βόρεια και την Κοζάνη.

Κάτω από τα ίδια δέντρα ξεκουραζόμαστε σήμερα, ανασκαφείς και επισκέπτες του αρχαιολογικού χώρου.

ΚΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικός Χώρος Γόρτυνας

Αρχαίος κίονας στο εσωτερικό κορμού ελιάς.

Χρονολόγηση: Πρωτοβυζαντινή περίοδος (;

Βρίσκεται δίπλα στον αρχαιολογικό χώρο της Γόρτυνας, στη θέση όπου υπήρχε πιθανόν η κλασική αγορά. Το δέντρο της ελιάς μεγάλωσε και περιέκλεισε στον κορμό του την κολώνα.

1η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Αρχοντικό Παύλου Κουντουριώτη, Ύδρα

Τα υδραϊκά αρχοντόσπιτα, αδιάψευστοι μάρτυρες της οικονομικής ευμάρειας που γνώρισε το νησί στα τέλη του 18ου αιώνα, υψώνονται επιβλητικά και εντυπωσιάζουν με τον όγκο και τη μεγαλοπρέπειά τους.

Τα περισσότερα αποτελούσαν σχεδόν αυτόνομες οικιστικές μονάδες, καθώς ήταν έτσι οργανωμένα ώστε να μπορούν να καλύπτουν τις ανάγκες των μελών της οικογένειας και του προσωπικού τους: είχαν φούρνους, σέρνες για την περισυλλογή του νερού, κήπους και μπροστάνια, ακόμη και εκκλησάκια μέσα στον περίβολό τους.

Οι υπαίθριοι χώροι συχνά ήταν στολισμένοι με μαρμάρινες κρήνες και καλυμμένοι με σπάνια λουλούδια και φυτά που μεταφέρονταν στο νησί από τα μακρινά ταξί-

δια των ιδιοκτητών. Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με μαρτυρίες της εποχής, οι Ύδραίοι για να δημιουργήσουν κήπους μετέφεραν με πλοία χώμα από την Πελοπόννησο.

Τετράγωνο, επιβλητικό, με πλαίσιο την άγρια φύση του νησιού, το Αρχοντικό Παύλου Κουντουριώτη, δεσπόζει σε μια πευκόφυτη έκταση. Αποτελείται από τον κύριο κτηριακό όγκο που αναπτύσσεται σε τρία επίπεδα, βοηθητικά κτίσματα, αυλές και κήπο που περιβάλλεται από ψηλό μανδρότοιχο. Κατά τη μετατροπή του ιστορικού κτηρίου σε μουσείο από το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, υπήρξε ειδική μέριμνα σε ό,τι αφορά τον περιβάλλοντα χώρο του ιστορικού κτηρίου, για την ανάπλαση και διαμόρφωση του οποίου προηγήθηκε ειδική φυτοτεχνική μελέτη, ώστε να βρεθεί η χλωρίδα των κήπων που υπήρχε επί εποχής ναυάρχου Κουντουριώτη και να ακολουθήσει η φύτευση των αντίστοιχων δέντρων και φυτών.

Η ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Παλαιόπολης, Κτήμα Mon Repos, Κέρκυρα

Στο κτήμα Mon Repos η βλάστηση του πάρκου και η ποικιλομορφία του φυσικού εδάφους σε συνδυασμό με τα ανθρώπινα δημιουργήματα, αρχαία και νεότερα, που βρίσκονται μέσα σε αυτό, συνθέτουν ένα σύνολο απaráμιλλου φυσικού κάλλους και εξέχουσας πολιτιστικής σημασίας.

Η πλούσια χλωρίδα του πάρκου αποτελείται από ελαιόδεντρα, κέδρους, σφενδάμους, σμίλακες, δάφνες, αροκάρια, πεύκα, μανόλιες, κάκτους, φοίνικες και πολλά ακόμη εγχώρια αλλά και εξωτικά δέντρα και φυτά, τα οποία φυτεύτηκαν σε αυτό την περίοδο της Αγγλικής Κυριαρχίας (1814-1864), προερχόμενα από τις αγγλικές αποικίες της Αφρικής και της Νοτιοανατολικής Ασίας. Ήδη από το 19ο αιώνα, περιηγητές, γοητευμένοι από τη μοναδική ομορφιά του τοπίου, αναφέρονται στο πάρκο με τα πλέον κολακευτικά λόγια, συγκρίνοντάς το με «τους κήπους του μυθικού βασιλιά Αλκινόου». Μάλιστα, ο γνωστός Γάλλος φιλέλληνας βαρόνος Pierre de Coubertin αποκαλεί τους κήπους του Mon Repos «Εδέμ».

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η συλλογή υδατογραφιών της Αγγλίδας Felicity Baxter με θέμα τη χλωρίδα της Κέρκυρας, η οποία φιλοξενείται στο αίθριο του Μουσείου. Η Κέρκυρα, με τις έντονες αλλαγές των χρωμάτων, το καταπράσινο περιβάλλον, το όμορφο μπλε της θάλασσας και τον καταγάλανο ουρανό αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για την Αγγλίδα ζωγράφο και βοτανολόγο, η οποία μελέτησε την ποικιλία της βλάστησης του νησιού και με ιδιαίτερη επιμέλεια και καλαισθησία την απεικόνισε στα έργα της.

Αροκάρια στο κτήμα Mon Repos.

Υδατογραφίες της Felicity Baxter με θέμα τη χλωρίδα της Κέρκυρας.

Διεύθυνση Αναστήλωσης Νεωτέρων και Συγχρόνων Μνημείων, Ο Κήπος του Ζαπείου, Αθήνα

Ο κήπος του Ζαπείου Μεγάρου σχεδιάστηκε από τον Θεόφιλο Χάνσεν, ο οποίος την ίδια περίοδο σχεδίαζε το Ζάππειο Μέγαρο. Η πρώτη δεντροφύτευση του κήπου πραγματοποιήθηκε το 1857. Το 1888 συνεχίστηκε σε σχέδια του Γάλλου μηχανικού Κελενέκ με τη συμβολή του αρχιτέκτονα Ε. Ματόν, ο οποίος χάραξε τα παρτέρια εμπνευσμένος από τον κήπο των Βερσαλλιών, και του αρ-

χικππουρού Α. Σμιτ.

Ο κήπος του Ζαπείου φιλοξενεί μεγάλο αριθμό έργων, φιλοτεχνημένων από τους σημαντικότερους γλύπτες του νεοκλασικισμού στην Ελλάδα, αποτελώντας ένα υπαίθριο μουσείο γλυπτικής του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα. Τα αγάλματα εντάσσονται στο φυσικό περιβάλλον του κήπου και συναποτελούν μια αδιαίρετη ενότητα.

Το έργο του Γιώργου Δημητριάδη *Ο Σάτυρος στο βράχο* στολίζει την είσοδο του κήπου του Ζαπείου Μεγάρου από τη Λεωφόρο Αμαλίας.

Διεύθυνση Αναστήλωσης Νεωτέρων και Συγχρόνων Μνημείων, Εθνικός Κήπος, Αθήνα

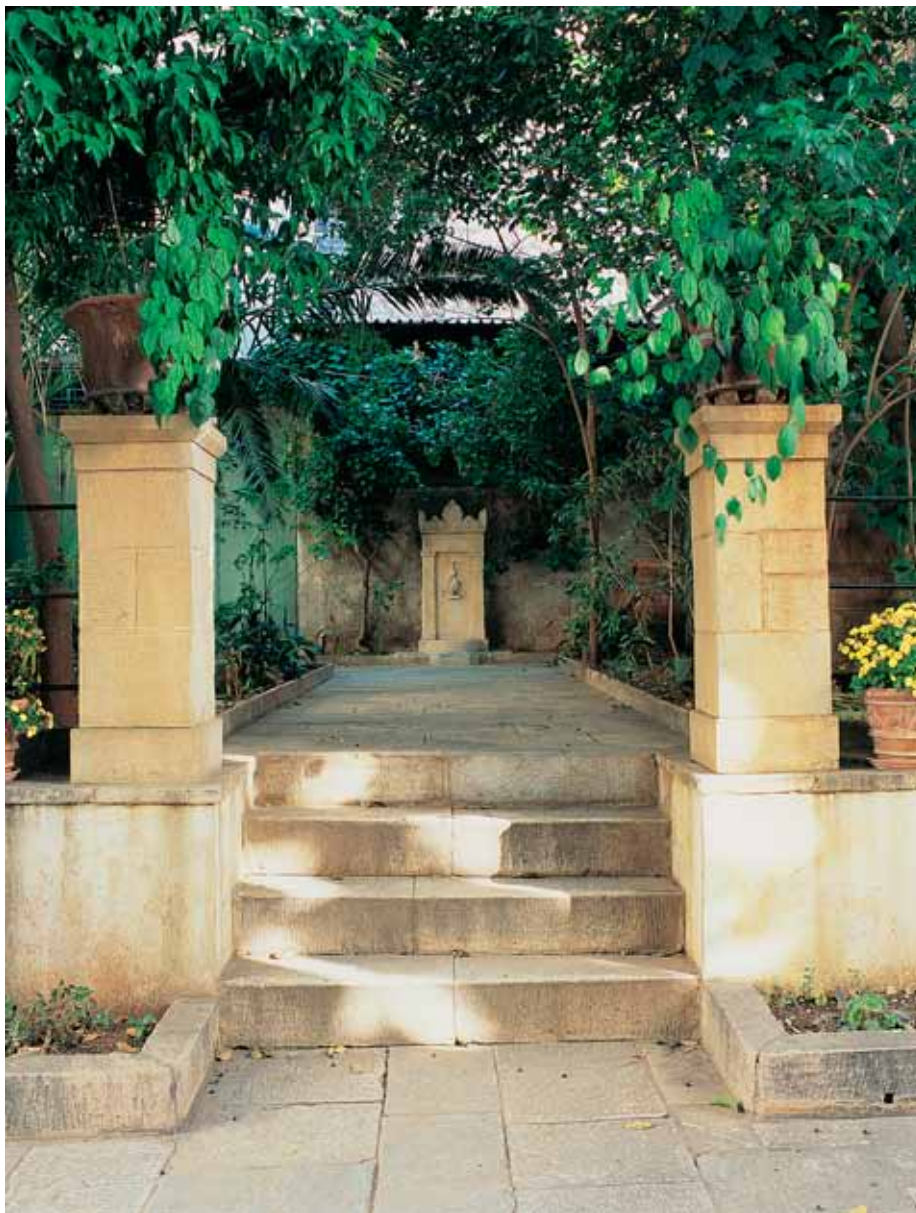
Η ίδρυση του Εθνικού Κήπου αποτελεί οργανωμένη προσπάθεια βελτίωσης του αστικού τοπίου, ακολουθώντας επιτυχημένα κεντροευρωπαϊκά πρότυπα. Από το 1839 και ενώ συνεχίζονταν οι εργασίες οικοδόμησης του ανακτόρου, ξεκίνησε η διαμόρφωση και φύτευση του κήπου, σε έκταση 30 στρεμμάτων. Η βασίλισσα Αμαλία εισήγαγε πολλά είδη φυτών και, καθώς είχε σπουδάσει η ίδια κηποτεχνία και φυτολογία, είχε αναλάβει προσωπικά τη φροντίδα τους. Οι φοίνικες ήταν από τα αγαπημένα της δέντρα.

Μια από τις πιο ρομαντικές γωνιές του κήπου είναι το τεχνητό σπήλαιο, κατασκευασμένο με πετρώματα από τη Μήλο. Πάνω από αυτό υπήρχε δεξαμενή νερού ώστε να δημιουργείται ένας τεχνητός καταρράκτης. Μπροστά του εκτείνεται μια επιβλητική αλέα με κιόσκια και ένα σιντριβάνι με το άγαλμα μιας βοσκοπούλας.

Το Βοτανικό Μουσείο είναι έργο του σπουδαίου αρχιτέκτονα Ερνέστου Τσίλλερ. Αρχικά ήταν το σπίτι του βασιλικού κηπουρού Φρίντριχ Σμιτ και στη συνέχεια γραφείο του βασιλιά Γεωργίου Α΄. Από το 1984 στεγάζει φυτολογικές συλλογές που αφορούν στην ιστορία του Εθνικού Κήπου.

Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών, Ίδρυμα Βούρου-Ευταξία, Ο Κήπος του Παλαιού Παλατιού

Στο όμορφο νεοκλασικό όπου στεγάζεται το Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών, γνωστό ως «Παλιό Παλάτι», σώζεται ως σήμερα ο κήπος που δημιούργησαν οι πρώτοι του ένοικοι: το βασιλικό ζεύγος, Όθωνας και Αμαλία.

Ο κήπος, που την εποχή της δημιουργίας του ήταν και ζωολογικός, διατηρεί το φοίνικα που λέγεται ότι έλαβε ως δώρο και φύτεψε η Αμαλία το 1836. Οι Βαυαροί βασιλιάδες έζησαν στο αρχοντικό του Βούρου για επτά χρόνια, μέχρι να κτιστούν τα επίσημα Ανάκτορά τους. Η επιθυμία τους ήταν να φυτεύουν κήπους πριν κτίσουν τις οικίες τους, για να δημιουργούν δροσιά και σκιά στη ζεστή Αθήνα.

Ο κήπος του «αρχοντικού Βούρου» δημιουργήθηκε από το βασιλικό ζεύγος την ίδια εποχή με τον «Βασιλικό» Κήπο (σήμερα Εθνικό).

Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών, Ίδρυμα Βούρου-Ευταξία

Ο Μαρκήσιος De Nointel, πρεσβευτής του Λουδοβίκου XIV της Γαλλίας, και η ακολουθία του στην Αθήνα, με φόντο τον Παρθενώνα, πίνακας του Jacques Carrey.

Ελαιογραφία που αναπαριστά την Αθήνα του 1674, την εποχή που η πόλη βρισκόταν υπό την κατοχή των Οθωμανών Τούρκων.

Χρονολογία: 1674

Είδος: Λάδι σε μουσαμά

Διαστάσεις: Ύψος: 290 εκ., πλάτος: 500 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: mve_L_Carrey

Προέλευση: Γαλλία, Chartres

Ο ζωγραφικός αυτός πίνακας απεικονίζει την Αθήνα την εποχή που ο Παρθενώνας ήταν ακόμη ακέραιος, δεκατρία χρόνια πριν την ανατίναξή του από τον Μοροζίνι. Σημαντικό στοιχείο για την ιστορία της πόλης είναι η αναπαράσταση της γύρω φύσης, η οποία καταλαμβάνει ένα μεγάλο μέρος του πίνακα και κυριαρχεί χρωματικά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η απεικόνιση του Ελαιώνα της Αθήνας, ο οποίος μέχρι εκείνη την εποχή αριθμούσε τα 30.000 δέντρα. Ο επισκέπτης, παρατηρώντας και αντιπαραβάλλοντας την απεικόνιση της πόλης του 1674 με τη σημερινή πραγματικότητα, αποκτά συνείδηση της αξίας του φυσικού περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής που αυτό προσφέρει στον άνθρωπο.

Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ο φίκος που δεν υπάρχει πια, Ναύπλιο

Σε μια από τις καθέτους οδούς προς την Πλατεία Φιλελλήνων, στο Ναύπλιο, μέσα σε μια αυλή στεκόταν πανύψηλος και επιβλητικός ο φίκος.

Ένα δέντρο, που μαζί με τον πλάτανο της Πλατείας Συντάγματος, ήταν το σήμα κατατεθέν της πόλης ενώ είχε χαρακτηριστεί ως ο ψηλότερος φίκος της Ανατολικής Μεσογείου.

Σήμερα ο φίκος δεν υπάρχει πια λόγω της αναίτια σκληρής παρέμβασης του ανθρώπου στο περιβάλλον. Αυτό το δέντρο που χάθηκε τόσο βίαια, έπαψε από τη μια στιγμή στην άλλη να σηματοδοτεί με την παρουσία του την πρώτη πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.

ΙΗ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

Το Μουσείο της Θάσου, το πρώτο μουσείο στη Βόρειο Ελλάδα, κτίστηκε το 1931-1934, σε σχέδια του Henry Doucoux της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής. Τα πεύκα στην αυλή φυτεύτηκαν αμέσως μετά την ανέγερση του Μουσείου. Είναι, λοιπόν, αναπόσπαστο τμήμα του περιβάλλοντος του Μουσείου από την αρχή της ύπαρξής του. Επιπλέον, τα πεύκα παραπέμπουν στον κύριο τύπο βλάστησης του νησιού, αφού η Θάσος είναι καλυμμένη από πευκοδάση.

Εμβληματικό έκθεμα του Μουσείου είναι ο κριοφόρος κούρος που τοποθετήθηκε στη θέση του το 1934, επίσης αμέσως μετά την αποπεράτωση του κτηρίου. Ο κούρος χρονολογείται γύρω στο 600 π.Χ. κι είναι ένα άγαλμα υπερφυσικού μεγέθους (3,5 μ.). Βρέθηκε το 1921 και έχει τον κωδικό αριθμό Λ1, είναι δηλαδή το πρώτο εύρημα στον κατάλογο καταγραφής των λιθίνων του μουσείου.

Ο κούρος στην αίθουσα εισόδου και τα πεύκα στην αυλή του Μουσείου συμμετέχουν σε ένα ιστορικό γίγνεσθαι σύνδεσης της πολιτιστικής κληρονομιάς με τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος. Έχουν «ριζώσει» στην ίδια γη και συνυπάρχουν στον ιστορικό τόπο της Θάσου.

Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων Αττικής – Διεύθυνση Νεώτερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Τα Αναφιώτικα στην Πλάκα, Αθήνα

Τα Αναφιώτικα αποτελούν ένα μικρό οικισμό με έντονη την τοπική ταυτότητα που βρίσκεται στη βορειοανατολική πλευρά της Πλάκας, στους πρόποδες του βράχου της Ακρόπολης.

Οι πρώτοι κάτοικοι, τεχνίτες στην πλειοψηφία τους (κτίστες, λιθοξοί, λεπτουργοί, σκαφτιάδες, μαρμαράδες και μαραγκοί), φτάνουν στην Αθήνα τη δεκαετία του 1840, από την Ανάφη και άλλα νησιά των Κυκλάδων, προκειμένου να εργαστούν στην οικοδόμηση της πρωτεύουσας. Αρχικά εγκαθίστανται στο Προάστιο, τα σημερινά Εξάρχεια, ενώ στη συνέχεια κατοικούν σε αυτή τη στριμωγμένη πλευρά του βράχου της Ακρόπολης δίνοντάς της την ονομασία του τόπου καταγωγής τους: την ονομάζουν Αναφιώτικα.

Αποτελώντας αρχικά μια ομάδα με ιδιαίτερη επαγγελματική και κοινωνική ομοιογένεια και συνοχή, οικοδομούν αυτόν τον οικισμό, ο οποίος και αποτελεί ένα σπουδαίο δείγμα λαϊκής αρχιτεκτονικής. Τα μικρόσπιτά τους δημιουργούνται με λαξεύσεις και συμπληρώματα στα κοιλώματα του βράχου. Άλλωστε, ο χώρος προσφερόταν απόλυτα, μιας και οι τοπικές συνθήκες ήταν ανάλογες με εκείνες που επικρατούσαν στις νησιώτικες τους πατρίδες. Έτσι, εκμεταλλεύονται την πλαστικότητα του εδάφους και χτίζουν τον οικισμό τους, ο οποίος, αν και οι κάτοικοι των Αναφιώτικων σήμερα είναι ελάχιστοι, διατηρείται έως τις μέρες μας. Το φυσικό περιβάλλον, τα δέντρα, τα φυτά και οι ανθοστόλιστες αυλές, συμβαδίζουν απόλυτα με τα μικρά ασβεστωμένα σπίτια, χτισμένα ανάμεσα σε στενούς απότομους δρόμους και πολυάριθμα σκαλοπάτια. Ο φυσικός και ο δομημένος χώρος συνταιριάζονται αρμονικά, θυμίζοντας παράλληλα ένα νησί μέσα στην πόλη.

Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Απολιθωμένου Δάσους Λέσβου

Αποτυπώματα από βελόνες προγονικής μορφής πεύκου (*Pinus sp.*) που εγκλωβίστηκαν σε οριζόντες ηφαιστειακής στάχτης.

Χρονολόγηση: 20 εκατομμύρια χρόνια

Διαστάσεις: 9 εκ. x 8 εκ. x 1 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΦΑΒ022

Πρόέλευση: Περιοχή Απολιθωμένου Δάσους

Τα απολιθώματα των πευκοβελόνων αποτελούν μάρτυρες της άριστης διαδικασίας απολίθωσης του δάσους της Λέσβου πριν 20 εκατομμύρια χρόνια. Κατά τη διαδικασία απολίθωσης είχαμε αντικατάσταση μόριο προς μόριο της οργανικής φυτικής ύλης από ανόργανα υλικά. Με τον τρόπο αυτό διατηρήθηκαν σε άριστη κατάσταση όλα τα τμήματα των δέντρων.

Τραχεία Πεύκη (*Pinus brutia*)

Στη Λέσβο φύονται σήμερα στο μεγαλύτερο ποσοστό η Τραχεία Πεύκη (*Pinus brutia*), καλύπτοντας έκταση 250.000 στρεμμάτων και σε μικρότερο ποσοστό η Μαύρη Πεύκη. Τα δέντρα της Τραχείας Πεύκης έχουν ύψος που φθάνει τα 15-20 μέτρα ενώ σπάνια φθάνει τα 30 μέτρα. Στη Λέσβο σήμερα εκτός από τους σύγχρονους αντιπροσώπους των πευκιδών μπορούμε να παρατηρήσουμε και τις προγονικές μορφές του είδους, στην περιοχή του Απολιθωμένου Δάσους. Έχουν αποκαλυφθεί όλα τα μέρη του απολιθωμένου δέντρου πεύκης, οι κορμοί, οι πευκοβελόνες, τα κλαδιά, οι ρίζες και οι κουκουνάρες. Η σύγκριση σύγχρονων και απολιθωμένων τμημάτων του πεύκου δίνει μοναδικές πληροφορίες για την εξέλιξη του δέντρου τα τελευταία 20 εκατομμύρια χρόνια.

Μουσείο Παραδοσιακής Ζωής Κρήτης «Λυχνοστάτης», Ηράκλειο

Οικολογικό πάρκο με κρινάκια της θάλασσας, στην παραλία βόρεια του Μουσείου «Λυχνοστάτης».

Χρονολόγηση: Νοέμβριος 2008

Το οικολογικό πάρκο για τα κρινάκια της θάλασσας δημιουργήθηκε από το Μουσείο «Λυχνοστάτης», το οποίο έχει και την ευθύνη για τη συντήρησή του. Πρόκειται για έμπρακτη προσπάθεια του μουσείου να διατηρήσει το φυτικό αυτό είδος που τελεί υπό εξαφάνιση. Κατά τη διάρκεια του προγράμματος τα παιδιά εμπλούτισαν το πάρκο με κρινάκια και οριοθέτησαν το χώρο γύρω τους με θαλασσινά βότσαλα και πέτρες, προκειμένου να είναι ορατά και να μην καταπατηθούν από τους επισκέπτες της παραλίας. Στο τέλος της εκπαιδευτικής δράσης, οι συμμετέχοντες περικύκλωσαν συμβολικά το οικολογικό πάρκο κι έστειλαν μήνυμα προστασίας του φυτικού αυτού είδους και γενικότερα του περιβάλλοντος.

Θερινή βροχή:
στο χρώμα του αέρα
η δαμασκνιά.

Kagami Shiko, Χαϊκού

Το δίστιχο στον κόσμο

Μουσείο Ασιατικής Τέχνης, Κέρκυρα

Μεγάλο πιάτο από λευκή πορσελάνη με διάκοσμο πράσινης οικογένειας.

Χρονολόγηση: 17ος-18ος αιώνας

Διαστάσεις: Διάμετρος: 39 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΑΕ 286

Προέλευση: Κίνα. Συλλογή Γρ. Μάνου.

Το κεντρικό θέμα του πιάτου είναι ένα σχηματοποιημένο πεύκο μαζί με άνθη παιονίας σε λευκό βάθος. Στην κινέζικη τέχνη το πεύκο συμβολίζει το χειμώνα. Τα σύμβολα των εποχών ως μοτίβο είναι πολύ αγαπητό στα σκεύη οικιακής χρήσης, καθώς θεωρείται ότι φέρνουν τη φύση πιο κοντά στην οικιακή δραστηριότητα.

Μουσείο Ασιατικής Τέχνης, Κέρκυρα

Λόγιοι σε κήπο. Κύλινδρος ανάρτησης. Μελάνι σε μετάξι.
Χρονολόγηση: Δυναστεία Μινγκ (1368-1644). Μέσα
16ου-αρχές 17ου αιώνα.

Διαστάσεις: Ύψος: 150 εκ., πλάτος: 100 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΑΕ 6049

Προέλευση: Κίνα. Συλλογή Γρ. Μάνου.

Στο έργο αυτό απεικονίζονται λόγιοι σε κήπο, περιτριγυρισμένοι από τους υπηρέτες τους και καθισμένοι σε τραπέζι, να επιδίδονται στην καλλιγραφία.

Μπροστά από τη σκάλα, που εμφανίζεται πίσω από τους λόγιους, υπάρχει μία μπανανιά. Σύμφωνα με αρχαία κείμενα, η μπανανιά αποτελούσε αγαπημένο δέντρο για τους Κινέζους όχι μόνο για το χρώμα που εξήγαγαν από αυτή και για τα φρούτα της αλλά και για τα μεγάλα και εντυπωσιακά φύλλα της. Στην ποίηση της δυναστείας Τανγκ (618-907) αναφέρεται ότι αυτό που διήγειρε τη φαντασία των Κινέζων ήταν ο ήχος των φύλλων της στον άνεμο αλλά και ο ήχος των σταγόνων της βροχής πάνω σε αυτά.

Στη δεξιά πλευρά της σύνθεσης διακρίνεται ένα δέντρο, το οποίο ονομάζεται στα Κινέζικα Γου τονγκ (wu tong) ενώ η βοτανολογική του ονομασία είναι *fermiana plataniifolia*. Περιφραστικά ονομάζεται και «Κινέζικο αλεξήλιο δέντρο». Το Γου τονγκ ήταν αγαπητό στους Κινέζους για τη σκιά του, καθώς τα πλατιά και πυκνά του φύλλα σε συνδυασμό με το ύψος του δημιουργούσαν ίσκιο στους κήπους κατάλληλο για ανάπαυση, ειδικά τις ώρες της ημέρας όπου ο ήλιος ήταν έντονος. Παράλληλα, το Γου τονγκ θεωρούνταν σύμβολο καλής τύχης για τον ιδιοκτήτη του κήπου.

Μουσείο Ασιατικής Τέχνης, Κέρκυρα

Άνη δαμασκνιάς. Μελάνι σε μετάξι.

Χρονολόγηση: Δυναστεία Joseon (1392-1910)

Διαστάσεις: Ύψος: 52 εκ., πλάτος: 37,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΑΕ 1914

Προέλευση: Κορέα. Συλλογή Γρ. Μάνου.

Στο έργο αποτυπώνονται άνθη δαμασκνιάς μέσα σε ένα ομιχλώδες τοπίο. Τα άνθη δαμασκνιάς, η ορχιδέα, το μπαμπού και τα χρυσάνθεμα αποτελούν συναφές θέμα της κορεατικής τοπιογραφίας· συνδέονται άμεσα με τις τέσσερις εποχές και ονομάζονται συμβολικά «τέσσερις κύριοι». Οι «τέσσερις κύριοι» αποτέλεσαν αγαπημένο θέμα των literati ζωγράφων και οι αποτυπώσεις τους θεωρούνται ύψιστα δείγματα της κορεατικής τέχνης.

Μουσείο Ασιατικής Τέχνης, Κέρκυρα

Κινέζικος κήπος. Πορσελάνη εξαγωγής της ροζ οικογένειας.

Χρονολόγηση: Δυναστεία Τσινγκ (1644-1911)

Διαστάσεις: Διάμετρος: 36,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: ΑΕ 10757

Προέλευση: Κίνα. Συλλογή Χ. Χιωτάκη.

Το πιάτο αυτό ανήκει στην κατηγορία των έργων που ονομάζονται συμβατικά ροζ οικογένεια, καθώς το ροζ χρώμα κυριαρχεί στη διακόσμησή τους, και προορίζονταν για εξαγωγή στη Δύση.

Στο πιάτο αποτυπώνεται τμήμα ενός κινέζικου κήπου σε φθινοπωρινό τοπίο. Στο κέντρο διακρίνονται δύο γυναικείες μορφές και τρία παιδιά. Στα δεξιά της σύνθεσης εμφανίζεται μία μπανανιά. Το τραπέζι κοσμείται με ένα ανθοδοχείο, το οποίο περιέχει χρυσάνθεμα. Τα χρυσάνθεμα αποτελούν ιδιαίτερο σύμβολο στον κινέζικο πολιτισμό. Συμβολίζουν τη διανοήση και, καθώς ανθίζουν τον ένατο μήνα του χρόνου, δηλαδή τον Σεπτέμβρη, συνδέονται με τον αριθμό εννέα και το Φθινόπωρο. Καθώς, επίσης, το άνθος τους συνδέεται με τον ήλιο και το yang πιστευόταν ότι το κρασί που βγαίνει από αυτά είναι ευεργετικό για την υγεία και χαρίζει μακροζωία.

**Μουσείο Μπενάκη - Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης,
Αθήνα**

Δίφυλλη ξυλόγλυπτη θύρα.

Χρονολόγηση: Δεύτερο μισό 8ου αιώνα

Διαστάσεις: Ύψος: 255 εκ.

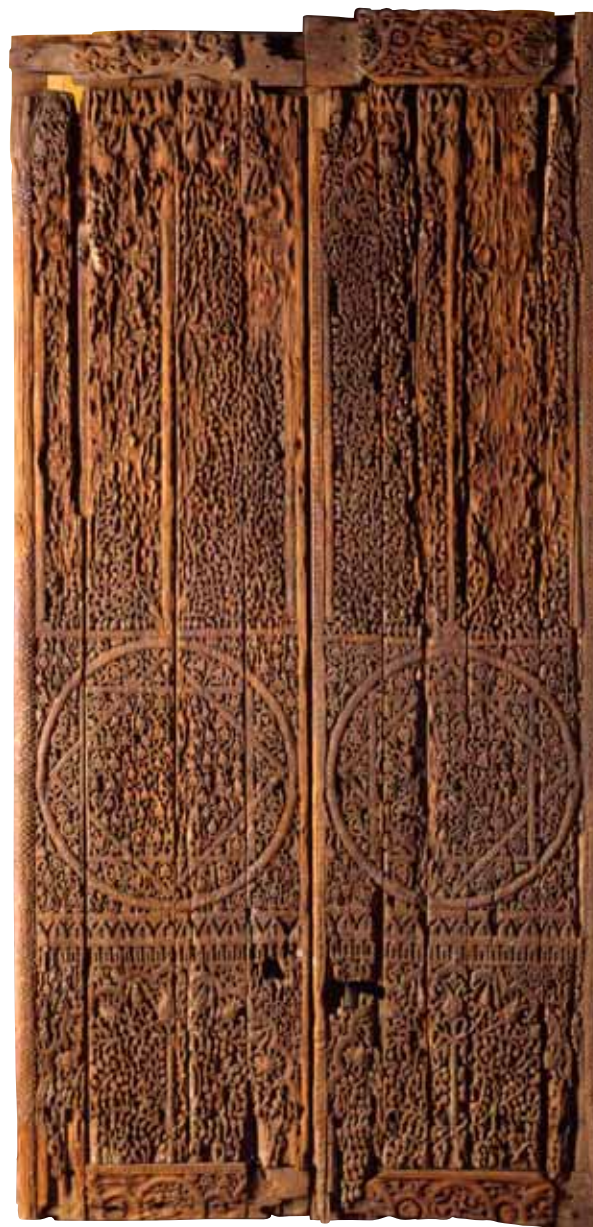
Αριθμός ευρετηρίου: 9121

Προέλευση: Ιράκ, περίχωρα Βαγδάτης

Μέσα από την ατέρμονη μονοτονία της αραβικής ερήμου ξεφύτρωσε το αραβούργημα. Το σχηματοποιημένο, δηλαδή, φυτικό κόσμημα που διακλαδώνεται αρμονικά και ελίσσεται συμμετρικά, καλύπτοντας ολόκληρη την επιφάνεια του αντικειμένου.

Πιστεύεται ότι η καταγωγή του έχει σχέση με το φυτικό κόσμημα της ύστερης αρχαιότητας. Η διαδικασία της μεταμόρφωσης της ελισσόμενης αμπέλου και της ακάνθου σε σχηματοποιημένο μοτίβο είχε ήδη αρχίσει τον 6ο αιώνα για να ολοκληρωθεί τον 11ο. Στην ισλαμική τέχνη αποκτά έναν αποκλειστικά διακοσμητικό χαρακτήρα, όμως πια δεν αποτελεί το παραπληρωματικό πλαίσιο, αλλά το κύριο θέμα.

Αποκαλύπτεται ένας οπτικός λαβύρινθος που συχνά ενσωματώνει και άλλα διακοσμητικά στοιχεία, όπως ανθέμια, γεωμετρικά πλέγματα και μετάλλια. Στη θύρα από το Ιράκ, η ρίζα του δέντρου είναι η βάση του αντικειμένου και τα περιπλεκόμενα κλαδιά του προσφέρουν την αφορμή για την κομψή πυκνή διακόσμηση.

Μουσείο Μπενάκη - Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης, Αθήνα

Κεραμεική κούπα με παράσταση ένθρονου ηγεμόνα, φιλοτεχνημένη με σμάλτο, τύπου μινάι.

Χρονολόγηση: Τέλη 12ου-αρχές 13ου αιώνα

Διαστάσεις: Διάμετρος: 19,5 εκ.

Αριθμός ευρετηρίου: 715

Προέλευση: Ιράν, Κασάν

Στην κεραμεική κούπα του 12ου αιώνα παρουσιάζεται σειρά επεισοδίων από την καθημερινή δραστηριότητα ενός ηγεμόνα. Στο κεντρικό διάχωρο εμφανίζεται καθισμένος σε θρόνο, ενώ στο κυκλικό πλαίσιο καλπάζει με συνοδεία προς ένα δέντρο, στο οποίο κάθονται δύο άρπυιες.

Η παράσταση παραπέμπει στην πανάρχαια εικονογραφία του βασιλιά-αρχηγού στο κυνήγι. Δείγματα από τη νεολιθική εποχή, τους πολιτισμούς της Μεσοποταμίας αλλά και της κεντρικής Ευρώπης, τη μινωική Κρήτη, τους Σασσανίδες Πέρσες μέχρι και την ισλαμική τέχνη μάς αποκαλύπτουν τη διάσωση μιας αρχέγονης ιδέας και ενός διαχρονικού συμβολισμού.

Η δύναμη που αποπνέει ο κύκλος της ζωής του δέντρου υποδηλώνει τη θεϊκή παρουσία στη γη, ενώ ο ηγεμόνας-κυνηγός είναι ο ανώτατος ιερέας και αντιπρόσωπος του θεού. Το κυνήγι θεωρείται ιερή, μαγική ασχολία που συμβάλλει στη διατήρηση της εξουσίας.

Ένα τέτοιο πολύτιμο δέντρο πρέπει να προστατευθεί από τα αγρίμια που πεινασμένα απειλούν το φύλλωμά του και γι' αυτό φυλάσσεται συχνά στις παραστάσεις από φανταστικά ή απλώς δυνατά ζώα, όπως γρύπες, άρπυιες, λιοντάρια και κριάρια.

Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας, Αθήνα

Λεπτομέρειες από κεντήματα με το «δέντρο της ζωής»:
α. Πουντιά (κέντημα που τοποθετείται στο πίσω μέρος κεφαλοδεσίματος).

β. Παιδικό παπλωματάκι από τη Λάρισα.

Χρονολόγηση: 19ος αιώνας

Αριθμοί ευρετηρίου: 85.32 και 77.66β

Το «δέντρο της ζωής» αναφέρεται για πρώτη φορά στην *Τορά* (Πεντάτευχος), στο βιβλίο του Μωυσή (*Γένεσις*), κεφ. β, 9: «...και ξεφύτρωσε το δέντρο της ζωής εν μέσω του παραδείσου και το δέντρο της γνώσεως του καλού και του κακού...». Επίσης, στο κεφ. γ, 3: «Από τον καρπόν όμως του δέντρου, που υπάρχει εν τω μέσω του παραδείσου, έδωσε εντολή ο Θεός: Δεν θα φάγετε από τον καρπόν αυτού ούτε και θα αγγίξετε αυτό, διά να μην πεθάνετε». Δηλαδή το «δέντρο της ζωής» είναι ένα σύμβολο για τη ζωή, την αφθονία, τη σοφία, και όλα τα αγαθά που ο Θεός παρέχει στον άνθρωπο, όταν εκείνος δεν ξεπερνά τα όρια που του έχουν δοθεί σαν δημιουργήματα του Θεού.

Οι ραβίνοι στα επεξηγηματικά τους κείμενα στη *Μίσνα Αμπότ* 6,7 αναφέρουν ακόμα και την ίδια την *Τορά* συμβολικά ως «δέντρο της ζωής»: «...Η *Τορά*, οι νόμοι και οι οδηγίες της είναι ένα δέντρο της ζωής γι' αυτούς που την πιάνουν, και όποιος την κρατάει, είναι ευτυχής».

Αλλά και η *Μενορά* (η επτάφωτος λυχνία) συμβολίζει και το «δέντρο της ζωής», το φως του Θεού, τη διαφώτιση. Το Β βιβλίο του Μωυσή (*Έξοδος*, κεφ. κε, 31-40) διατάσσει την κατασκευή της λυχνίας σαν δέντρο με ανθούς.

Τέλος, υπάρχει και το «δέντρο της ζωής» της *Καμπαλά* με τα 10 Σεφίρότ (ακτινοβολίες) του. Το σύνολο των Σεφίρότ αποτελούν τον Αδάμ Καντμόν, τον παν-αρχικό άνθρωπο.

Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Τζαμί Τζισδαράκη, Αθήνα

Γραπτή παράσταση πάνω από την κόγχη του μιχράμπ. Κλαδιά με άνθη και φύλλα ξεφυτρώνουν μέσα από ένα αγγείο και πλαισιώνουν την ημισέληνο.

Χρονολόγηση: Το Τζαμί χτίστηκε το 1759.

Στο Τζαμί Τζισδαράκη, ένα από τα ελάχιστα σωζόμενα μνημεία της οθωμανικής περιόδου της ιστορίας της Αθήνας, η παράσταση που κοσμεί τον τοίχο πάνω από την κόγχη του μιχράμπ αφορά σε ένα φυτικό μοτίβο, χαρακτηριστικό του ανεικονικού διακόσμου των μνημείων της ισλαμικής τέχνης. Η καίρια θέση του μοτίβου αυτού μέσα στο τέμενος συνδέεται τόσο με τη διακοσμητική του αξία όσο και με τις αλληγορικές προεκτάσεις του, που παραπέμπουν στον ισλαμικό παράδεισο και το «δέντρο της ζωής», έννοια βασική και στην ισλαμική θρησκεία και τέχνη.

Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ «ΤΟ ΔΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΣΕ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΕΠΟΧΕΣ» 2008/9

ΥΠΗΡΕΣΙΑ / ΦΟΡΕΑΣ	ΧΩΡΟΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ	ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ / ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ / ΦΥΣΙΚΑ ΔΕΝΤΡΑ	ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ	ΣΥΝΤΑΚΤΕΣ ΛΗΜΜΑΤΩΝ
Διεύθυνση Αναστήλωσης Νεωτέρων και Συγχρόνων Μνημείων	Εθνικός Κήπος	Ο Εθνικός Κήπος και τα μνημεία του	Ειρήνη Κεραμίδα Αγγελική Κουμνά Μαρία Λένη Μάνος Μικελάκης	Ειρήνη Κεραμίδα Αγγελική Κουμνά Μαρία Λένη Μάνος Μικελάκης
	Κήπος Ζαπτείου Μεγαρου	Ο κήπος του Ζαπτείου Μεγαρου και τα υπαίθρια γλυπτά του		
Διεύθυνση Νεώτερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς - Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων Αττικής	Αναφιώτικα	Τα Αναφιώτικα και οι αυλές τους	Κατερίνα Τζαμουράνη Δήμητρα Φραγκούλη	Κατερίνα Τζαμουράνη Δήμητρα Φραγκούλη
Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας (Δ.Μ.Ε.Ε.Π.-ΥΠ.ΠΟ.Τ.) - Γ' ΕΠΚΑ	Α.Χ. Ολυμπίου	-Παριλίσσια Ιερά -Φυσικά δέντρα	Εύη Πίνη Τόνια Κουτσουράκη	Εύη Πίνη Τόνια Κουτσουράκη
Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας (Δ.Μ.Ε.Ε.Π.-ΥΠ.ΠΟ.Τ.) - Πολιτιστικό Κέντρο Σχολής Αριστοτέλους - ΙΖ' ΕΠΚΑ	Πόλη της Νάουσας	Ο «Στραβός Πλάτανος»	Τόνια Κουτσουράκη Γιάννης Κουκούλος	Ειρήνη Ψαρρά
Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας (Δ.Μ.Ε.Ε.Π.-ΥΠ.ΠΟ.Τ.) - 1η ΕΒΑ	Ναός Παναγίας Γοργοεπηκόου	Ο ναός και ο γλυπτός του διάκοσμος (τέλη 12ου αιώνα)	Έλενα Μπαζίνη Αλεξάνδρα Σέλελη Γιούλη Νεστορίδου	Τζένη Αλμπάνη Έλενα Μπαζίνη Αλεξάνδρα Σέλελη

Α' ΕΠΚΑ	A.X. Ακρόπολης Αθηνών	Η ελιά της Αθηνάς στο Ερέχθειο	Γιάννα Βενιέρη Αλεξάνδρα Αλεξοπούλου Βάλη Γεωργακά	Γιάννα Βενιέρη Βάλη Γεωργακά
	A.X. Λόφων Νυμφών – Μουσών – Πνύκας	-Ιερό Νυμφών -Ιερό Πανός και Νύμφης	Όλγα Δακουρά-Βογιατζόγλου Καλλιόπη Λαζαρίδου	Όλγα Δακουρά-Βογιατζόγλου
	A.X. Αρχαίας Αγοράς Αθηνών – Μουσείο Στοάς Αττάλου	-Βοτανολογική περιήγηση A.X. Αρχαίας Αγοράς -Μουσείο Στοάς Αττάλου: -P 24522: Μελανόμορφο ληκύθιο με παράσταση καθήμενης μορφής μπροστά σε δέντρο ελιάς (500-490 π.Χ.) -SS 82: Πήλινη σφραγίδα σε σχήμα ενδεκάφυλλου ρόδακα (ελληνιστική περίοδος) -P 10229: Λαιμός πήλινης πρωτοαττικής υδρίας με παράσταση χορού γυναικών με κλαδιά στα χέρια (7ος αιώνας π.Χ.) -AP 1044: Λεπτομέρεια από μελανόμορφο κρατήρα του Εξηκία με παράσταση καθήμενης Μαινάδας εν μέσω βοτρυών και κλαδιών αμπέλου (530 π.Χ.)	Νικολέττα Σαραγά Ειρήνη Ρώσσιου	Νικολέττα Σαραγά Ειρήνη Ρώσσιου Γιώργος Γκόγιας Χρήστος Κούκης
Β' ΕΠΚΑ	A.X. Ραμνούντα	Φυσικό δέντρο ραμνούς	Ελένη Μπάνου Ντόρα Τζεφέρη Λιάνα Βαρδάλου	Ελένη Μπάνου
Γ' ΕΠΚΑ	A.X. και A.M. Κεραμεικού	-1304: Πήλινο ομοίωμα ροδιού (750-700 π.Χ.) -P 1136: Φύλλα ακάνθου από επίστεψη επιτύμβιας στήλης (π. 380 π.Χ.) -147: Άνθη λωτού από διακόσμηση αγγείων προσφορών (660-650 π.Χ.) -Ροδιές στον περίβολο της Ηγησούς -Ελιά στο Τριτοπατρείον -Άκανθος σε ταφικό περίβολο ελληνιστικής εποχής -Δάφνη και κυπαρίσσια στον αρχαιολογικό χώρο	Βασιλική Ορφανού	Βασιλική Ορφανού
	A.X. Ελευσίνας	Αρχαιολογικός χώρος	Καλλιόπη Παπαγγελή	Καλλιόπη Παπαγγελή

ΣΤ΄ ΕΠΚΑ	A.X. Ρωμαϊκής Γέφυρας Πατρών	Το μνημείο και ο περιβάλλον χώρος	Αλεξία Μπαρδάκη	Αλεξία Μπαρδάκη
	A.X. Αρχαίου Ωδείου Πατρών	Ο περιβάλλον χώρος του μνημείου	Γεωργία Γεωργοπούλου	Γεωργία Γεωργοπούλου
	A.M. Αιγίου	AM 89, 756: Χρυσά στεφάνια δρυός (α΄ μισό 2ου αι. π.Χ.)	Γεωργία Γεωργοπούλου Αλεξία Μπραδάκη	Γεωργία Γεωργοπούλου
	Αύλειος Χώρος Ι. Ν. Ζωοδόχου Πηγής Κάτω Αχαΐας	A.K. 16030: Θραύσμα πήλινου ερυθρόμορφου πίνακα με παράσταση στεφανωμένου με κλαδιά ελιάς Ασκληπιού (375-350 π.Χ.)	Γεωργία Γεωργοπούλου Αλεξία Μπραδάκη Βασιλική Τσακνάκη	Γεωργία Γεωργοπούλου
Ζ΄ ΕΠΚΑ	A.X. Αρχαίας Ολυμπίας	-Ελαιόδεντρα περιμετρικά του Σταδίου -Ελαιόδεντρα δίπλα στο Ναό του Δία	Γεωργία Χατζή-Σπηλιοπούλου Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος Μάρω Αλεξάκη	Γεωργία Χατζή-Σπηλιοπούλου Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος Μάρω Αλεξάκη
	-Νέο A.M. Ολυμπίας	-Αρ. Β 4980: Τμήμα χάλκινου σφυρήλατου ασσυριακού ελάσματος με εραλδική παράσταση αιγάγων εκατέρωθεν «δέντρου ζωής» (8ος αι. π.Χ.) -Ελαιόδεντρο έξω από το μουσείο		
	Μουσείο Ιστορίας Ολυμπιακών Αγώνων της Αρχαιότητας	-Αρ. 357: Χάλκινα φύλλα, καρποί και κλαδιά ελιάς (κλασικοί χρόνοι) -Αρ. 225: Αργυρός στατήρας πλειακού νομισματοκοπείου με κεφαλή Δία στεφανωμένου με κλαδιά ελιάς (272-191 π.Χ.)		
	Εκθεσιακός χώρος συνεδριακού κέντρου ΣΠΑΠ	Ελιά, του Γιάννη Κόττη, ακρυλικό σε καμβά (2004)		
Η΄ ΕΠΚΑ	A.M. Παλαιόπολης-Κτήμα Μον Repos	-Συλλογή Υδατογραφιών της Αγγλίδας F. Baxter με θέμα τη κλωρίδα της Κέρκυρας -Φυσικά δέντρα στο Κτήμα Μον Repos	Αικατερίνη Κάντα-Κίτσου Αλεξία Τραυλού	Αλεξία Τραυλού
Θ΄ ΕΠΚΑ	A.M. Σχηματαρίου	-Λίθινο ελαιοτριβείο και δοχείο συλλογής λαδιού (3ος-4ος αι. μ.Χ.) -ΜΣ 2035: Λίθινη στήλη ή παραστάδα με παράσταση πλοίων (1600-1400 π.Χ.) -ΜΣ 1721: Μαρμάρινο ανθέμιο, επίστεψη επιτύμβιας στήλης (4ος αι. π.Χ.)	Αλεξάνδρα Χαραμιά	Αλεξάνδρα Χαραμιά

I' ΕΠΚΑ	Α.Μ. Άμφισσας	- 12262 : Οινοκόπη με παράσταση κλαδίου ελιάς (τέλος 4ου αι. π.Χ.) - 16669 : Λυχνάρι με κληματίδες (τέλη 2ου-αρχές 3ου αι. μ.Χ.) -Χρυσό στεφάνι από τρίλοβα φύλλα -Σπόροι ελιάς	Ανθούλα Τσαρούχα	Ανθούλα Τσαρούχα
ΙΑ' ΕΠΚΑ	Α.Μ. Χαλκίδας	- 2107 : Υδρία γεωμετρικών χρόνων από τη Χαλκίδα - 8 : Μαρμάρινη αγωνιστική επιγραφή με τρεις σειρές στεφανιών (2ος αι. π.Χ.) - 6529 : Χρυσό στεφάνι αθλητή (1ος αι. π.Χ.) - 32 : Μαρμάρινο άγαλμα του Αντίνοου (2ος αι. μ.Χ.)	Αμαλία Καραπασχαλίδου	Αμαλία Καραπασχαλίδου
	Α.Χ. Ναού Δαφνηφόρου Απόλλωνα, Ερέτρια	Το μνημείο και ο περιβάλλον χώρος	Σοφία Κατσάλη Αθανασία Ψάλτη	Σοφία Κατσάλη Αθανασία Ψάλτη
	Α.Χ. Ρωμαϊκής Παλαίστρας, Χαλκίδα	Ψηφιδωτό με παράσταση αθλητών (Ρωμαϊκή περίοδος)	Αμαλία Καραπασχαλίδου	Αμαλία Καραπασχαλίδου
	Α.Χ. Αυλίδας	Ναός Αυλιδείας Αρτέμιδος με την Ιερή Κρήνη και το περίφραγμα της ιερής πλατάνου, ο κορμός της οποίας φυλασσόταν εντός του ναού της θεάς	Αμαλία Καραπασχαλίδου	Αμαλία Καραπασχαλίδου
	Α.Χ. Οικίας με Ψηφιδωτά, Ερέτρια	Ψηφιδωτά με φυτικό διάκοσμο (β' μισό 4ου αι. π.Χ.)	Σοφία Κατσάλη	Σοφία Κατσάλη
ΙΒ' ΕΠΚΑ	Α.Μ. Ιωναννίνων	- 17 : Ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη (αρχές 2ου αι. π.Χ., ελληνιστική εποχή) - 88 : Αργυρό δίδραχμο του Κοινού των Ηπειρωτών (233/31-168/7 π.Χ., ελληνιστική εποχή) - 11.295 : Χρυσό νεκρικό στεφάνι αποτελούμενο από 38 φύλλα βελανιδιάς (2ος αι. π.Χ., ελληνιστική εποχή)	Ελένη Βασιλείου	Ελένη Βασιλείου

ΙΓ΄ ΕΠΚΑ	Αθανασάκειο Α.Μ. Βόλου	<p>-BE 12631: Αργυρό τετράδραχμο Αθήνας (186-86 π.Χ.)</p> <p>-M 79: Ανασύσταση χρυσού στεφανιού αποτελούμενου από απλά, διπλά και τριπλά φύλλα ελιάς (2ος αι. π.Χ.)</p> <p>-Λ 245: Γραπτή ανάγλυφη επιτύμβια στήλη με παράσταση νεκρόδειπνου (3ος-2ος αι. π.Χ.)</p> <p>-Ξύλα από τη στέγη νεολιθικής οικίας από το Νεολιθικό οικισμό στον Πρόδρομο Ν. Καρδίτσας</p>	Αιμιλία Καλογιάννη	Αργυρούλα Δουλγερί-Ιντζεσίλογλου Αιμιλία Καλογιάννη
ΙΔ΄ ΕΠΚΑ	Α.Μ. Λαμίας	<p>-K 5776: Μελανόμορφη οινοκόπη με παράσταση Διονύσου και Σατύρου (ύστερη αρχαϊκή περίοδος)</p> <p>-K 302: Ερυθρόμορφο αρυβαλλοειδές ληκύθιο με παράσταση δέντρου (κλασική περίοδος)</p> <p>-K 10691: Ερυθρόμορφος καλυκόσχημος κρατήρας με παράσταση της απολλώνιας τριάδας (Απόλλων, Λητώ, Άρτεμις) δίπλα σε φοίνικα (β΄ τέταρτο 5ου αι. π.Χ.)</p>	Έφη Καράντζαλη	Ελένη Φρούσου
	Αρχ. Συλλογή Ελάτειας	<p>-BE 2610: Αμυγδαλόσχημο ληκύθιο (4ος αι. π.Χ.)</p> <p>-BE 183: Τμήμα μετώπου σίμης με επίθετο λευκό χρώμα και ανάγλυφη διακόσμηση βλαστού και φύλλων ελιάς (3ος αι. π.Χ.)</p> <p>-BE 2609: Κρατηρίσκος με επίθετη λευκή διακόσμηση φύλλων κισσού (3ος-2ος αι. π.Χ.)</p>	Σοφία Δημάκη	Σοφία Δημάκη
	Α.Μ. Αταλάντης	<p>- BE 3275: Μελαμβαφής κάνθαρος με επίθετη λευκή διακόσμηση φύλλων ελιάς (5ος αι. π.Χ.)</p> <p>- BE 700: Ρολογόσχημος λύχνος με εμπίεστη διακόσμηση σταφυλών (2ος-3ος αι. μ.Χ.)</p> <p>- BE 4730: Χάλκινο νόμισμα κοπής Οπουντίων Λοκρών με απεικόνιση σταφυλιού (196-146 π.Χ.)</p>	Σοφία Δημάκη	Σοφία Δημάκη
ΙΕ΄ ΕΠΚΑ	Α.Μ. Λάρισας	231, 120, 600: Τρεις επιτύμβιες στήλες υστερορωμαϊκών χρόνων με ιππέα σε ιερό άλσος	Στέλλα Κατακούτα Κωνσταντίνα Κουτσιούμπα	Στέλλα Κατακούτα Γεωργία Σούρλα

ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ	A.X. Φρουρίου Βρα- σών	Ελαιοτριβείο φρουρίου Βρασών (4ος-2ος αι. π.Χ.)	Λίλλιαν Αχειλαρά	Λίλλιαν Αχειλαρά
	A.X. Αγροικίας Ασπρο- βάλτας	Κτίσματα αγροικίας (κλασική- ελληνιστική εποχή)		
ΙΖ΄ ΕΠΚΑ	A.M. Πέλλας	- 80.514 : Ερυθρόμορφη υδρία με παράσταση του αγώνα της Αθην- νάς και του Ποσειδώνα (τέλη 5ου αι. π.Χ.) - Ψ 6 : Ψηφιδωτό δάπεδο με παρά- σταση θηλυκού κενταύρου και δέ- ντρου (αρχές 3ου αι. π.Χ.)	Μαρία Λιλιμπάκη- Ακαμάτη	Μαρία Λιλιμπάκη- Ακαμάτη
	A.X. Ακρόπολης Αρχαί- ας Έδεσσας	-Χλωρίδα του αρχαιολογικού χώρου - ΑΚΕ 139 : Αναθηματική στήλη στον Δία Ύψιστο με παράσταση αετού μέσα σε στεφάνι βελανιδιάς (51 μ.Χ.) -Εφυσωμένο λαγύνη με φυτική δια- κόσμηση (μεταβυζαντινοί χρόνοι)	Αναστασία Χρυσοστόμου	Αναστασία Χρυσοστόμου
	A.X. Βεργίνας, Μου- σείο Βασιλικών Ταφών Αιγών	Τοιχογραφία κυνηγιού από τον τάφο του Φιλίππου Β΄	Γιάννης Καρλιάμπας	Γιάννης Καρλιάμπας
	A.M. Βέροιας	- Λ 294 : Επιτύμβια στήλη Πατερίνου (2ος-1ος αι. π.Χ.) - Λ121 : Επιτύμβια στήλη Λανείκας (1ος αι. π.Χ.)	Ειρήνη Ψαρρά Γιάννης Καρλιάμπας	Ειρήνη Ψαρρά
ΙΖ΄ ΕΠΚΑ – Πο- λιτιστικό Κέντρο Σχολής Αριστοτέ- λους	A.X. Σχολής Αριστοτέ- λους – Νυμφαίου Μί- εζας	Φυσικό δέντρο «Ο Πλάτανος του Αριστοτέλη»	Ειρήνη Ψαρρά Γιάννης Κουκούλος	Ειρήνη Ψαρρά
ΙΗ΄ ΕΠΚΑ	A.M. Θάσου	-Αρχαϊκός κούρος -Πεύκα στην αυλή του Μουσείου	Δημητρία Μαλαμίδου	Δημητρία Μαλαμίδου
ΙΘ΄ ΕΠΚΑ	A.M. Αβδήρων	Εκθέματα σχετικά με τη χρήση του ξύλου στην αρχαιότητα	Μαρία Χρυσάφη Κυριακή Χατζηπροκοπίου	Μαρία Χρυσάφη Κυριακή Χατζηπροκοπίου

Κ' ΕΠΚΑ	Παλιό Α.Μ. Μυτιλήνης	- MM 1372 : Αιολικό κιονόκρανο (6ος αι. π.Χ.) - MM 139 : Ναόσκημο ορθογώνιο βάθρο με ανάγλυφες παραστάσεις κυνηγιού (ρωμαϊκοί χρόνοι) - MM 3206, 3175 : Δύο ορθογώνιες ενεπίγραφες πλίνθοι κτηματολογίου (3ος-4ος αι. μ.Χ.)	Όλγα Φιλανιώτου Αναστασία Γαλάνη Θάλεια Κυριακοπούλου	Αναστασία Γαλάνη Θάλεια Κυριακοπούλου
	Νέο Α.Μ. Μυτιλήνης	- NMM 30320 : Ψηφιδωτό δάπεδο με παράσταση του Ορφέα (3ος αι. μ.Χ.) - NMM 248 : Μαρμάρινο επιτύμβιο ανάγλυφο με παράσταση έφιππης νεκρής δίπλα σε δέντρο με περιελιγμένο φίδι (1ος αι. π.Χ.-1ος αι. μ.Χ.)	Όλγα Φιλανιώτου Αναστασία Γαλάνη Θάλεια Κυριακοπούλου	Αναστασία Γαλάνη Θάλεια Κυριακοπούλου
	Προϊστορικός οικισμός Θέρμης	Αρχαιολογικός χώρος	Όλγα Φιλανιώτου Αναστασία Γαλάνη Δημήτρης Κριθαράς	
ΚΑ' ΕΠΚΑ	Α.Χ. Ηραίου Σάμου	«Η Λυγαριά της Ήρας»	Μαρία Βιγλάκη-Σοφianού	Μαρία Βιγλάκη-Σοφianού
	Α.Χ. και Α.Μ. Δήλου	-«Ο Φοίνικας της Δήλου» στον αρχαιολογικό χώρο - B.26860 : Κομμάτι στερεοποιημένης λάβας με αποτύπωμα φύλλων ελιάς (π. 1630 π.Χ.)	Παναγιώτης Χατζηδάκης	Παναγιώτης Χατζηδάκης
ΚΒ' ΕΠΚΑ	Α.Μ. Ρόδου	-Αγγεία τύπου «Φικελούρα» με φυτικά μοτίβα -Ερυθρόμορφα αγγεία με φυτικά μοτίβα -Προθήκη με εκθέματα που έχουν σύμβολο το «ρόδον»	Μαρία Μιχαλάκη-Κόλλια	Μαρία Μιχαλάκη-Κόλλια
	Ναός Πυθίου Απόλλωνα, Α.Χ. Ακρόπολης Ρόδου	Το μνημείο και ο περιβάλλον χώρος - φοίνικας		
	Ἄ.Χ. ταφικού συγκροτήματος Αγ. Ιωάννη	Τα μνημεία και ο περιβάλλον χώρος - ροδιά		
ΚΓ' ΕΠΚΑ	Α.Χ. Γόρτυνας	-Ο «Αειθαλής Πλάτανος» της Γόρτυνας -Αρχαία κολώνα στο εσωτερικό κορμού ελιάς	Μαρία Νικολούδη	Μαρία Νικολούδη
	Α.Χ. Φαιστού	Υπεραιωνόβιο δέντρο ελιάς	Ειρήνη Αντωνακάκη	

ΚΕ΄ ΕΠΚΑ	A.M. Χανίων	- Π 961 : Πήλινο ομοίωμα ροδιού από τάφο (4ος-3ος αι. π.Χ.) - M 472 : Στεφάνι καρποφόρου μυρτιάς (τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.) - Π 2439 : Πήλινο εξάλειπτρο (πρώιμος 3ος αι. π.Χ.)	Κατερίνα Τζανακάκη	Κατερίνα Τζανακάκη
	A.M. Ρεθύμνου	- Π 2337 : Ηθμοπυξίδα με φυτική διακόσμηση (ΥΜΠ, π. 1425-1390 π.Χ.) - Π 1575 : Ψευδόστομος αμφορέας με διακόσμηση βλαστών ελιάς (ΥΜΙ-ΠΒ, π. 1340-1190 π.Χ.) - Π 808 : Υδρία με φυτική διακόσμηση (ΥΜΙΠ Β) - Νόμισμα Ελεύθερνας με φοίνικα στον οπισθότυπο και Απόλλωνα στον εμπροσθότυπο (3ος αι. π.Χ.) - Τμήματα βραχιόνων και άκρων χειρών ειδωλίων διαφόρων μεγεθών που κρατούν καρπό ροδιάς (6ος-5ος αι. π.Χ.)	Ειρήνη Γαβριλάκη Εύα Τέγου	Ειρήνη Γαβριλάκη Εύα Τέγου
	A.M. Κισάμου	- M.Κ. Ψηφ. 9 : Ψηφιδωτό δάπεδο «Ωρών και Εποχών» (β΄ μισό 2ου αι. μ.Χ.) - M.Κ. Ψηφ. 12 : Ψηφιδωτό δάπεδο με διονυσιακά θέματα (3ος αι. μ.Χ.)	Σταυρούλα Μαρκουλάκη	Σταυρούλα Μαρκουλάκη
	A.X. Αρμένων Ρεθύμνου	Μινωικό νεκροταφείο και περιβάλλον χώρος - βελανιδιές	Ελένη Παπαδοπούλου	Ελένη Παπαδοπούλου
	A.X. Χαμαλευρίου Ρεθύμνου	Ρωμαϊκό ελαιοτριβείο	Επαμεινώνδας Καπράνος Νίκη Τσατσάκη	Επαμεινώνδας Καπράνος Νίκη Τσατσάκη
ΚΣΤ΄ ΕΠΚΑ	A.M. Πειραιά	- ΜΠ 7341 : Ερυθρόμορφος αμφορέας με παράσταση συλλογής λαδιού από τις ιερές ελιές της Αττικής (420-410 π.Χ.) - ΜΠ 7073 : Ερυθρόμορφη λήκυθος με παράσταση ξυλοκόπου (430-420 π.Χ.)	Κορνηλία Αξιώτη	Κορνηλία Αξιώτη
ΚΖ΄ ΕΠΚΑ	A.X. Δίου	Βελανιδιές στον αρχαιολογικό χώρο του Δίου	Ευαγγελία Αλβανού Γεωργία Γκαβανούδη	Ευαγγελία Αλβανού Γεωργία Γκαβανούδη
	A.X. Λειβήθρων	Πλατανόδασος	Ευαγγελία Αλβανού Γεωργία Γκαβανούδη Άννα Φέσσα	Ευαγγελία Αλβανού Γεωργία Γκαβανούδη Άννα Φέσσα

ΚΘ' ΕΠΚΑ	A.M. Φλώρινας	-Η χρήση του ξύλου στον προϊστορικό οικισμό Αρμενοχωρίου -Η χρήση του ξύλου στην ελληνιστική πόλη των Πετρών (μαγειρειο-τρόφιμα) και η χρήση του πλιακού ρολογιού στις τέσσερις εποχές του χρόνου	Δαμιανός Πατσακιώτης Δημοσθένης Κεχαγιάς Αγγελική Ανδρεάδου Ευαγγελία Τόρου	Αγγελική Ανδρεάδου
Λ' ΕΠΚΑ	A.M. Αιανής	-9965: Μελανόμορφη λήκυθος με παράσταση του Ηρακλή (490-480 π.Χ.) -9978: Σκύφος τοπικού εργαστηρίου (αρχές 5ου αι. π.Χ.) -11233: Μελανόμορφο αλάβαστρο (490-480 π.Χ.)	Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη Αγγελική Πατέλη	Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη
	A.X. Αρχαίας πόλης και Νεκρόπολης Αιανής	Περιβάλλον χώρος-πλατανόδασος - ιτιές		
ΛΒ' ΕΠΚΑ	A.X. Γιτάνης Θεσπρωτίας	Περιβάλλον χώρος - Φυσικά δέντρα	Αικατερίνη Κάντα-Κίτσου Ουρανία Πάλλη Αταλάντη Μπέτσιου Ιφιγένεια Αναγνώστου Χριστίνα Γκάνια Σωτήρης Φάτσιος Ελπίδα Σαλταγιάννη Ελένη Μπέλλου	Αικατερίνη Κάντα-Κίτσου Ουρανία Πάλλη Ιφιγένεια Αναγνώστου Χριστίνα Γκάνια Σωτήρης Φάτσιος Ελπίδα Σαλταγιάννη Αταλάντη Μπέτσιου Ελένη Μπέλλου
	A.X. Ντόλιανης Θεσπρωτίας	Περιβάλλον χώρος - Φυσικά δέντρα: βελανιδιά, δάφνη, ελιά		
	A.M. Ηγουμενίτσας	-ΝΟ 2994, ΝΟ 3268: Χάλκινα νομίσματα του Κοινού των Ηπειρωτών -ΘΕ 58: Fulcrum με προσωπίο Διονύσου επάνω σε φύλλο αμπέλου (4ος-3ος π.Χ.) -ΘΕ 7820, ΘΕ 7821, ΘΕ 7982, ΘΕ 8041, ΘΕ 7979: Κτερίσματα φρούτων και καρπών (τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.) -ΝΟ 2979: Νόμισμα με παράσταση Περσεφόνης και Κέρβερου (335/330-325 π.Χ.) -ΘΕ 2911: Χρυσό στεφάνι από φύλλα ελιάς -ΘΕ 2908: Χρυσό στεφάνι με φύλλα δρυός -ΑΣ 9620: Ασημένιο νόμισμα του Κοινού των Ηπειρωτών		

ΛΓ΄ ΕΠΚΑ	A.X. Νικόπολης	Μνημείο Νίκης Αυγούστου και περιβάλλον χώρος - δάφνη	Αθηνά Κωνσταντάκη Πετρούλα Τατσοπούλου	Αθηνά Κωνσταντάκη
	A.X. Κασσώπης	Ναός Αφροδίτης και περιβάλλον χώρος - μυρτιά	Κασσιανή Γκάφα Αθανασία Κεραμάρη Χρήστος Σπανοδήμος	Κασσιανή Γκάφα Αθανασία Κεραμάρη Χρήστος Σπανοδήμος
	A.X. Ορράου	Ναός Δία και περιβάλλον χώρος - βελανιδιά	Σοφία Κίγκα Αριστείδης Βάσιος	Σοφία Κίγκα
	A.X. Στρογγυλής	Ρωμαϊκό ελαιοτριβείο	Δήμητρα Παπακώστα Μαρία Καραμπά	Δήμητρα Παπακώστα Μαρία Καραμπά
	A.X. Ναού Απόλλωνα Αμβρακίας	Ναός Απόλλωνα και περιβάλλον χώρος - δάφνη	Αναστασία Χάντζαρα Άντα Κατσαρού	Ανθή Αγγέλη
ΛΔ΄ ΕΠΚΑ	A.M. Καρδίτσας	Αναπαράσταση καμένου δέντρου με αναθήματα	Λεωνίδας Χατζηπαγγελάκης	Λεωνίδας Χατζηπαγγελάκης
	A.X. Πανθεσσαλικού Ιερού Ιτωνίας Αθηνάς, Φίλια Καρδίτσας	Περιβάλλον χώρος Ιερού Ιτωνίας Αθηνάς		
	A.X. Αρχαϊκού ναού Απόλλωνα, Αρχαία Μητρόπολη Καρδίτσας	-Φυτική διακόσμηση ναού -Περιβάλλον χώρος		
ΛΕ΄ ΕΠΚΑ	A.M. Αργοστολίου	- M.A. 581-11: Μυκηναϊκός σφραγιδολίθος με φοινικόδεντρο και ταύρο (14ος-13ος αι. π.Χ.) - M.A. 2279: Ρωμαϊκό λυχνάρι με ανάγλυφη βουκολική παράσταση (2ος-3ος αι. μ.Χ.) - M.A. 224: Ρωμαϊκό λυχνάρι με φυτική διακόσμηση (άμπελος) (2ος-3ος αι. μ.Χ.)	Ανδρέας Σωτηρίου Μαρία Καμουλάκου	Ανδρέας Σωτηρίου Μαρία Καμουλάκου
ΛΣΤ΄ ΕΠΚΑ	A.M. Λευκάδας	-Προθήκη σχετική με την άμπελο και τον οίνο -Προθήκη σχετική με την ελιά και το λάδι	Βίβιαν Στάικου	Βίβιαν Στάικου
ΛΖ΄ ΕΠΚΑ	A.X. Αρχαίας Νεμέας	Άλσος με κυπαρίσσια στο Ναό του Δία στη Νεμέα	Παναγιώτα Κασίμη Ελένη Ανδριανού	Παναγιώτα Κασίμη
ΛΗ΄ ΕΠΚΑ	A.M. Χώρας	-Ψευδόστομοι αμφορείς -Πίθιοι για την αποθήκευση λαδιού -Εκμαγεία πινακίδων Γραμμικής Β (13ος αι. π.Χ.)	Δημοσθένης Κοσμόπουλος Μαρία Τσουλάκου	Δημοσθένης Κοσμόπουλος Μαρία Τσουλάκου
	A.X. Ανακτόρου Νέστορα	-Αποθήκη λαδιού -Ελαιόδεντρα στο χώρο του Ανακτόρου		

ΛΘ΄ ΕΠΚΑ	Α.Μ. Τρίπολης	Αρ. 2684, 2685, 2686: Σκυφοειδή ξύλινα αγγεία	Άννα-Βασιλική Καραπαναγιώτου	Άννα-Βασιλική Καραπαναγιώτου
1n EBA	Αρχοντικό Π. Κουντουριώτη, Ύδρα	Ο κήπος του αρχοντικού	Γιούλη Νεστορίδου	Γιούλη Νεστορίδου
4n EBA	Παλάτι Μεγάλου Μαγίστρου, Ρόδος	Φ74,Φ73,Φ64: 3 οικόσημα της μεσαιωνικής Ρόδου με συμβολικές παραστάσεις δέντρων	Κωνσταντίνα Κεφαλά Γιώργος Σταλίδης	Άννα-Μαρία Κάσδαγλη
5n EBA	Α.Χ. Μυστρά	388, 83, 1274: Ανάγλυφες πλάκες με παράσταση δέντρων (κυπαρίσσια)	Παναγιώτης Περδικούλιας Γιάνα Κατσουγκράκη	Παναγιώτης Περδικούλιας Γιάνα Κατσουγκράκη
7n EBA	Α.Χ. Φθιωτίδων Θηβών	- Λ 3880, Λ 48: 2 μαρμάρινα παλαιοχριστιανικά θωράκια με τη συμβολική παράσταση της «πηγής της ζωής» - Λ 271: Μαρμάρινο επίκρανο παραστάδας παλαιοχριστιανικής εποχής με τη συμβολική παράσταση της «πηγής της ζωής»	Ασπασία Ντίνα	Ασπασία Ντίνα
	Ναός Αγ. Αχιλλίου, Φρούριο Λάρισας	Τοιχογραφία με φυλλοφόρο σταυρό από τάφο στον παλαιοχριστιανικό ναό του Αγ. Αχιλλίου	Άννα Γιαλούρη	Άννα Γιαλούρη
	Αρχοντικό Γ. Σβάρτς, Αμπελάκια	Τοιχογραφία με φυτικό διάκοσμο (18ος αι.)	Αρχοντούλα Αναστασιάδου	Αρχοντούλα Αναστασιάδου
8n EBA	Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων	- ΑΚ 10: Τμήμα ανάγλυφου θωρακίου με φυλλοφόρο σταυρό (12ος αι.) - ΑΚ 21: Μαρμάρινο κιονόκρανο με παράσταση σταυρού πλαισιωμένου από κυπαρίσσια (12ος αι.) - ΑΚ ΑΓΙΑ 1: Εικόνα με παράσταση των Αγίων Πάντων (18ος αι.)	Βαρβάρα Παπαδοπούλου Αργυρώ Καραμπερίδη Ανθή Φιλίδου	Βαρβάρα Παπαδοπούλου Ανθή Φιλίδου
	Μονή Φιλανθρωπών, Νησί Ιωαννίνων	Τοιχογραφίες με παράσταση του Παράδεισου (1560)	Βαρβάρα Παπαδοπούλου Αργυρώ Καραμπερίδη Αντιγόνη Βαγενά Δήμητρα Παπαϊωάννου Κατερίνα Μπαντή Ελένη Μίχου Λαμπρινή Μπενάτση	Αργυρώ Καραμπερίδη Αντιγόνη Βαγενά

9n EBA	Κρύπτη Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης	-2 μαρμάρινα θραύσματα τόξου με ανάγλυφη παράσταση κυπαρισσιών (αρχές 10ου αι.) -Θωράκιο με σταυρό πλαισιωμένο από κυπαρίσσια (11ος ή 12ος αι.) -Θραύσμα ψευδοσαρκοφάγου με φυλλοφόρους σταυρούς (11ος αι.)	Αικατερίνη Κούσουλα	Αικατερίνη Κούσουλα
	Αγία Σοφία Θεσσαλονίκης	Ψηφιδωτή παράσταση Ανάληψης (μετά τα μέσα του 9ου αι.)	Μελαχροινή Παϊσίδου Σοφία Ακριβοπούλου	Μελαχροινή Παϊσίδου Σοφία Ακριβοπούλου
	Άγιοι Απόστολοι Θεσσαλονίκης	Παράσταση «Ρίζας Ιεσσαί» (αρχές 14ου αι.)		
	Άγιος Νικόλαος Ορφανός Θεσσαλονίκης	Παράσταση του «Χαίρε των Μυροφόρων» (αρχές 14ου αι.)		
10n EBA	Πύργος Ουρανούπολης Χαλκιδικής	Χειροποίητο χαλί με παράσταση του «δέντρου της ζωής» (αρχές 20ού αι.)	Νίκος Αλιμπέρτης Αρχοντία Πολυζούδη Βαρβάρα Μαρινίδου	Νίκος Αλιμπέρτης
11n EBA	Βυζαντινό Μουσείο Βέροιας	Εικόνα με θέμα τα Εισόδια της Θεοτόκου (1565-1570)	Μαρία Πολατίδου Μαρία Χειμωνοπούλου	Μαρία Πολατίδου Μαρία Χειμωνοπούλου
	Ναός Αναστάσεως του Χριστού, Βέροια	Τοιχογραφίες του ναού (1315): -Η Βαϊοφόρος -Η Σταύρωση -Φυλλοφόροι Σταυροί		
12n EBA	Α.Μ. Δράμας	- Λ 114 : Θωράκιο τέμπλου με παράσταση φυλλοφόρου σταυρού (11ος αι.) - ΔΔ1/79 : Βάση υστεροβυζαντινής κούπας με παράσταση δέντρου	Μαγδαληνή Παρχαρίδου-Αναγνώστου	Μαγδαληνή Παρχαρίδου-Αναγνώστου
	Νομός Δράμας	Ιερά δέντρα με αφιερώματα		
	Τέμενος οδών Αγαμέμνονος και Άρμεν, Δράμα	Τοιχογραφία με παράσταση πόλης (της Δράμας;) που περιβάλλεται από δέντρα (πρώτη δεκαετία 19ου αι.)		
14n EBA	Παναγιά Γαλούσα, Μυτιλήνη	Ο ναός και ο περιβάλλον χώρος - φυσικά δέντρα (ελιά, πρίνος ή πουρνάρι, δρυς η κοκκοφόρος)	Μαρία Παπαγεωργίου Μιχάλης Απλαδάς	Μαρία Παπαγεωργίου
	Άγιος Θεράπων Κλοπιδής, Μυτιλήνη	Οι ναοί και ο περιβάλλον χώρος τους		
	Παναγιά Στυφιανή, Μυτιλήνη			
16n EBA	Μονή Παναγίας Μαρτιώτισσας, Καστοριά	Εξωτερική τοιχογραφία με παράσταση της «Ρίζας του Ιεσσαί» (13ος αι.)	Αμαλία Γκιμουρτζίνα Ανδρομάχη Σκρέκα	Αμαλία Γκιμουρτζίνα Ανδρομάχη Σκρέκα

17n EBA	Αρχοντικό Βούρκα, Κοζάνη	Κιονόκρανο με διακόσμηση φύλλων ακάνθου (πρωτοβυζαντινή περίοδος)	Μαρία Τσιάπαλη	Μαρία Τσιάπαλη
19n EBA	Μετέωρα	-Η Παναγία μεταξύ των αγγέλων, τοιχογραφία στη Μονή Ρουσσάνου (1560) -Η Παραβολή της Ξηραθείσης Συκῆς, τοιχογραφία στη Μονή Μεγάλου Μετεώρου (1552) -Άγιος Ευφρόσυνος, τοιχογραφία στη Μονή Μεγάλου Μετεώρου (1552) -Άγιος Χριστόφορος, τοιχογραφία του Θεοφάνη Στρελίτζα (Μπαθά) στη Μονή Αγίου Νικολάου Αναπαυσά (1527) -Δημιουργία του κόσμου, σύγχρονη τοιχογραφία στη Μονή Βαρλαάμ, παρεκκλήσι Τριών Ιεραρχών	Κρυσταλλία Μαντζανά	Κρυσταλλία Μαντζανά
21n EBA	Μουσείο Αντιβουνιώτισσας, Κέρκυρα	-Εικόνα Αγίου Δημητρίου (τέλη 16ου-αρχές 17ου αι.) -Εικόνα με τη Γέννηση του Χριστού (α΄ μισό 17ου αι.) -Εικόνα με τη Γέννηση του Χριστού (18ος αι.) -Εικόνα Αγίου Ιωάννη Προδρόμου του Εμμανουήλ Λαμπάρδου (τέλη 16ου-αρχές 17ου αι.) -Εικόνα Αγίου Ιωάννη Ερημίτη του Ιερεμία Παλαδά (αρχές 17ου αι.) -Εικόνα Μη Μου Άπτου του Εμμανουήλ Τζάνε (1657)	Τένια Ρηγάκου Δήμητρα Ζών Δημήτρης Μπάλλας	Τένια Ρηγάκου
24n EBA	Βυζαντινό Μουσείο Φθιώτιδας, Υπάτη	- ΦΘ Λ 35: Πλάκα δαπέδου με παγώνια που ραμφίζουν το «δέντρο της ζωής» (12ος αι.) - ΦΘ Λ 31 και 32: Επιθήματα αμφικιονίσκου με παράσταση δέντρου και φυτικού διακόσμου (12ος αι.)	Γιώργος Κακαβάς Γιώργος Πάλλης Αλεξία Υφαντή	Γιώργος Πάλλης
26n EBA	Ιερός Ναός Αγίων Αποστόλων Καλαμάτας	Τοιχογραφίες ναού με σκηνές από τον Ακάθιστο Ύμνο, όπου ξεχωρίζουν παραστάσεις δέντρων (αρχές 17ου αι.)	Ευαγγελία Μπλίτση	Ευαγγελία Μπλίτση
Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων	Προσωρινή έκθεση στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο	Εύλινα αντικείμενα προερχόμενα από αρχαία ναυάγια, εποπτικό υλικό	Καλλιόπη Πρέκα-Αλεξανδρή Αγγελική Σίμωσι Δημήτρης Κουρκουμέλης Θεοτόκης Θεοδούλου Σιαρίτα Κουκά	Καλλιόπη Πρέκα-Αλεξανδρή Αγγελική Σίμωσι Δημήτρης Κουρκουμέλης Θεοτόκης Θεοδούλου Σιαρίτα Κουκά

Εφορεία Παλαι- ανθ/γίας - Σπη- λαιολογίας Ν. Ελ- λάδος	Σπίλιαιο Θεόπετρας	Φρούτα και καρποί από τα στρώματα της νεολιθικής περιόδου	Κατερίνα Τρανταλίδου Γεωργία Κοτζαμάνη	Γεωργία Κοτζαμάνη
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθήνα		<p>-17469: Ερυθρόμορφη υδρία με παράσταση των Πλειάδων γύρω από φοίνικα (400 π.Χ.)</p> <p>-4502: Βάση επιτύμβιου μαρμάρινου αγγείου με παράσταση ενός νέου και μίας νέας, οι οποίοι συλλέγουν μήλα. Η μπλιά συμβολίζει τη μεταθανάτια ζωή στα Ηλύσια Πεδία (410-400 π.Χ.)</p> <p>-303, 312: Κλάδος με ελασματικά φύλλα δρυός, του ιερού δέντρου στο μαντείο της Δωδώνης (πιθανόν 4ος-3ος αι. π.Χ.)</p> <p>-992: Χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι με παράσταση θεάς καθισμένης στη ρίζα δέντρου (τέλη 15ου αι. π.Χ.)</p> <p>-1759: Χρυσό κύπελλο από το Βαφειό Λακωνίας. Εικονίζεται σύλληψη ταύρων σε τοπίο με ελαιόδεντρα (15ος αι. π.Χ.)</p>	Αλεξάνδρα Χριστοπούλου Δέσποινα Καλεσοπούλου Μαρία Σελέκου Άννα Μυτιλναίου Νάγια Δαλακούρα	Αλεξάνδρα Χριστοπούλου Μαρία Σελέκου
Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο		<p>-ΒΧΜ 977: Μαρμάρινο θωράκιο με ανάγλυφη παράσταση του «δέντρου της ζωής» ανάμεσα σε λιοντάρια (11ος-12ος αι.)</p> <p>-ΒΧΜ 978: Μαρμάρινο θωράκιο με ανάγλυφη παράσταση του «δέντρου της ζωής» ανάμεσα σε δύο σφίγγες (12ος αι.)</p> <p>-ΒΧΜ 1057: Μαρμάρινο υπέρθυρο με ανάγλυφη παράσταση φυλλοφόρου αγκυρωτού σταυρού και δύο σφιγγών που κρατούν «το δέντρο της ζωής» (10ος-11ος αι.)</p>	Στάθης Γκότσης Ράνια Φατώλα	Στάθης Γκότσης Ράνια Φατώλα

Νομισματικό Μουσείο		<p>-NM 2813: Χάλκινο αττικό νόμισμα με απεικόνιση της έριδας της Αθηνάς και του Ποσειδώνα (2ος αι. μ.Χ.)</p> <p>-NM 1896/7: Αργυρός στατήρας Γόρτυνας με απεικόνιση της Ευρώπης καθισμένης σε δέντρο (μέσα 4ου αι. π.Χ.)</p> <p>-NM Σ ΕΜΠ: Αργυρό τετράδραχμο Καρχηδόνας στη Σικελία με απεικόνιση φοίνικα (τέλη 5ου αι. π.Χ.)</p>	Τέρρυ Φουρτούνη	Τέρρυ Φουρτούνη
Επιγραφικό Μουσείο		<p>-EM 10616=IG I³ 84: Αττικό ψήφισμα για την περίφραξη και τη μίσθωση του τεμένους των ιερών του Κόδρου, του Νηλέως και της Βασίλης (418-17 π.Χ.)</p> <p>-EM 7372=IG II² 641: Αττικό τιμητικό ψήφισμα για τον Ποσειδίππο Βακχίου Κοθωκίδη (299-8 π.Χ.)</p> <p>-EM 7990=IG II² 1362: Διάταγμα του ιερέα του Απόλλωνα Εριθασέου (τέλος 4ου αι. π.Χ.)</p>	Μαρία Λαγογιάννη - Γεωργακαράκου Έλενα Ζαββού Αθανάσιος Θέμος Ειρήνη Λουκία Χωρέμη Γεράσιμος Χρυσοβιτσάνος	Μαρία Λαγογιάννη - Γεωργακαράκου Έλενα Ζαββού Αθανάσιος Θέμος Ειρήνη Λουκία Χωρέμη Γεράσιμος Χρυσοβιτσάνος
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης		<p>-ΜΘ 6937: Ταφική στήλη με ήρωα-ιπιέα Θράκης (α΄ μισό 1ου αι. μ.Χ.)</p> <p>-ΜΘ 5440 β: Χρυσό κλαδί μυρτιάς (4ος αι. π.Χ.)</p> <p>-Πυ 4283: Χρυσά ελάσματα για τη διακόσμηση ενδυμάτων (2ος αι. π.Χ.)</p> <p>-10773: Επιτύμβιο ανάγλυφο του Λευκίου Κορνηλίου Νέωνος (μέσα 1ου αι. μ.Χ.)</p> <p>-1988.044IN.1033: Έργο-κατασκευή του Τσόκλη στο προαύλιο του Μουσείου (1988)</p>	Χρήστος Γκατζόλης Όλγα Σακαλή Μαρία Κοκορότσκου	Χρήστος Γκατζόλης

<p>Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού</p>	<p>-ΑΓ 675α: Περιθύρωμα από το ναό της Αχειροποιήτου με διάκοσμο βλαστών αμπέλου (μέσα 5ου αι.) -ΑΓ 275: Θωράκιο με παράσταση δύο γρυπών εκατέρωθεν δέντρου (10ος αι.) -ΒΤ 102Ε: Τοιχογραφία από τάφο με παράσταση σταυρού πλαισιωμένου από κλαδιά φοίνικα (6ος αι.) -ΒΥΦ 58: Σάκος του Επισκόπου Μελενίκου Ιωάννου. Στη μία πλευρά απεικονίζεται η «Ρίζα του Ιεσσαί» (1745-53) -ΑΓ 3151: Θωράκιο με παράσταση γρύπα και κυπαρισσιού (10ος-11ος αι.) -ΒΕΙ 957: Εικόνα του Θεόδωρου Πουλάκη (17ος αι.)</p>	<p>Εύα Φουρλίγκα Ιουλία Γαβριηλίδου</p>	<p>Εύα Φουρλίγκα Ιουλία Γαβριηλίδου Νίκος Μπονόβας</p>
<p>Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου</p>	<p>-Π 7691: Μικρός πίθος καμαραϊκού ρυθμού με λευκούς φοίνικες σε μαύρο φόντο (ΜΜΙΙΑ 1700-1650 π.Χ.) -Χ-Α 700: Το «Δαχτυλίδι του Μίνωα», χρυσό σφραγιστικό δαχτυλίδι με στιγμιότυπα δεντρολατρείας (π. ΥΜΙΒ-Π 1525-1400 π.Χ.) -Π 14809: Πήλινο ομοίωμα δέντρου με πουλιά καθισμένα πάνω στα κλαδιά (8ος αι. π.Χ.)</p>	<p>Γιώργος Ρεθεμιωτάκης Ειρήνη Γαλλή Κατερίνα Αθανασάκη</p>	<p>Κατερίνα Αθανασάκη (πίθος, δαχτυλίδι) Ειρήνη Γαλλή (πήλινο δέντρο)</p>
<p>Μουσείο Ασιατικής Τέχνης, Κέρκυρα</p>	<p>-ΑΕ 286: Μεγάλο πιάτο από λευκή πορσελάνη με απεικόνιση σχηματοποιημένου πεύκου και ανθέων παιονίας (17ος-18ος αι.) -ΑΕ 6049: Κύλινδρος ανάρτησης με απεικόνιση λογίων σε κήπο (μέσα 16ου-αρχές 17ου αιώνα) -ΑΕ 1914: Άνθη δαμασκηνιάς, μελάνι σε μετάξι (Δυναστεία Joseon, 1392-1910) -ΑΕ 10757: Πιάτο όπου απεικονίζεται φθινοπωρινός κινέζικος κήπος (Δυναστεία Τσιγγ, 1644-1911) -ΑΕ 1427: Αφιερωματικός δίσκος από λάκα με το ιδεόγραμμα της άνοιξης (Δυναστεία Τσιγγ, 1644-1911)</p>	<p>Δέσποινα Ζερνιώτη</p>	<p>Δέσποινα Ζερνιώτη</p>

ΤΔΠΕΑΕ - Επιτροπή Δωδώνης - ΙΒ΄ ΕΠΚΑ	A.X. Δωδώνης	Η μαντική φηγός	Γεώργιος Γεωργούλας Ελένη Σκαλιστή	Γεώργιος Γεωργούλας Ελένη Σκαλιστή
Δημοτικό Μουσείο Καβάλας		-Υδατογραφία (χωρίς τίτλο) του Πολύγνωτου Βαγή (π. 1950) -Ανθρώπινη Παρουσία, ελαιογραφία του Μιχάλη Αβραμίδη (1979) -Ελληνικός Χειμώνας, ελαιογραφία του Θέμη Σιμπτσάκου (1990) -Ποταμιά Θάσου. Το μάζωμα της ελιάς, υδατογραφία του Πάνου Παπανάκου (1980) -Δίψα, χαρακτηριστικό της Ισαβέλλας Χαρμπούρη -Ζωντανή Φύση, ελαιογραφία του Δημήτρη Ξόνου (1981)	Ευφροσύνη Μπόσκου	Ευφροσύνη Μπόσκου
Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος		-Το «δέντρο της ζωής» όπως απεικονίζεται σε διάφορα αντικείμενα του Μουσείου: -81.39: Κιπά (καπέλο προσευχής) -85.32: Πουντιά (κέντημα για τον κεφαλόδεσμο) -77.66β: Παιδικό πάπλωμα -78.248: Βελούδινη μαπά (κάλυμμα της Τορά) -77.57: Προικιάτικο κέντημα Χρονολογούνται στο 19ο αι.	Οριέττα Τρέβεζα-Σούση	Οριέττα Τρέβεζα-Σούση
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο		-1379: Φόρεμα χρυσοκέντητο της Κυρά-Φροσύνης διακοσμημένο με «δέντρο της ζωής» (τέλος 18ου αι.) -ΕΙΜ 5441: Παλάσκα του Αλέξη Χρήστου Ζέρβα διακοσμημένη με το «δέντρο της ζωής» (1831) -3750 γ: Πίνακας ζωγραφικής (ωογραφία σε ξύλο) που απεικονίζει τη μάχη των Βασιλικών, έργο του Παναγιώτη Ζωγράφου (1836)	Αγγέλα-Μαρία Βιδάλη	Αγγέλα-Μαρία Βιδάλη
Εθνολογικό Μουσείο Θράκης - Αγγελική Γιαννακίδου		-13230: Ξύλινη πρέσσα για το πάτημα της ελιάς (19ος αι.) -50099 50099-1: Πήλινα δοχεία για την αποθήκευση και μεταφορά λαδιού (τέλη 18ου αι.) -13378: Ξύλινη σφραγίδα Σαπωνοποιίας «Σακελλαρίδη» (19ος αι.)	Κατερίνα Γιόφτσαλη	Κατερίνα Γιόφτσαλη

Ίδρυμα Άγγελου και Απτώς Κατακουζηνού		Οι τέσσερις εποχές, του Νίκου Χατζηκυριάκου-Γκίκα, λάδι σε ξύλο (1960)	Γιώργης Μαγγίνης Σοφία Πελοποννησίου-Βασιλάκου	Γιώργης Μαγγίνης Σοφία Πελοποννησίου-Βασιλάκου
Καΐρειος Βιβλιοθήκη Άνδρου	Πύργος Αγαδάκη, Προβιομηχανικό ελαιοτριβείο	Γεωργικά προβιομηχανικά εκθέματα	Μαρία Χαλά	Μαρία Χαλά
Κέντρο Διάδοσης Επιστημών και Μουσείο Τεχνολογίας Θεσσαλονίκης		Μοντέλο τριήρους	Περικλής Ηλιόπουλος	Ξενιτίδου Σοφία
Ελληνικό Παιδικό Μουσείο		Εκπ. δραστηριότητα «Στη σκιά των δέντρων», η οποία απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 6-12 χρονών	Δήμητρα Ντιρογιάννη	Δήμητρα Ντιρογιάννη
Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία - ΚΕ ΈΠΚΑ	Α.Χ. Ζωμίνθου	Αρχαιολογικός χώρος και περιβάλλον - τρικοκιά	Γιάννης Γεωργίου	Γιάννης Γεωργίου
Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού	Πολιτιστικό Κέντρο «Ελληνικός Κόσμος»	Η ελιά. Το δέντρο, ο καρπός, ο χυμός του. Το χρυσάφι της ελληνικής γης.	Μαρία Γρηγοροπούλου	Μαρία Γρηγοροπούλου
Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος	Μέγαρο Διομήδη	Το αρχαιακό δέντρο του ΙΑ/ΕΤΕ - Απεικόνιση του διαγράμματος ταξινόμησης των αρχείων του ΙΑ/ΕΤΕ	Μαρία Λεμπέση	Μαρία Λεμπέση
Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Καλαμάτας		- 224: Εικόνα του Χριστού και των 12 Αποστόλων στον τύπο «Εγώ ειμί η Άμπελος» (1837) - 73: Η Καλαμάτα, λιθογραφία του Otto Stackelberg (έκδοση 1837) - 1105: Πιατέλα από φαγεντιανή πορσελάνη με διακόσμηση δέντρων και ανθέων (19ος αι.) - 2: Η Καλαμάτα, χαλκογραφία (19ος αι.) - 154: Τοπιογραφία λαϊκής ζωγράφου (αρχές 20ού αι.) - 160: Τοπιογραφία λαϊκού ζωγράφου (αρχές 20ού αι.)	Μαρία Γερανέα-Παπούλια	Μαρία Γερανέα-Παπούλια

Ιστορικό Λαογραφικό Μουσείο Κορίνθου		- K 141: Μπακιρένια σπονδυλωτή μαλαμοκαπνισμένη ζώνη, εξάρτημα γυναικείας φορεσιάς από τη Θράκη, που φέρει παράσταση του «δέντρου της ζωής» ανάμεσα σε ζεύγος πουλιών (19ος αι.) - K 5 1153: Ασημένια πόρπη με έκτυπη παράσταση του «δέντρου της ζωής» (18ος αι.)	Μαρία Μέξια	Μαρία Μέξια
Ιστορικό Λαογραφικό Μουσείο Ρεθύμνης		- 35: Υφαντό με το «δέντρο της ζωής» (τέλη 19ου αι.) - 82: Κεντητή πετσέτα με ελιές (τέλη 19ου αι.) -Δέντρο ελιάς και δέντρο λεμονιάς στην αυλή του Μουσείου	Αναστασία Πλατυρράχου	Αναστασία Πλατυρράχου
Ιστορικό Μουσείο Κρήτης		- ΓΙΙΙ 21: Ξυλόγλυπτη κασέλα με ανάγλυφο φυτικό και ζωικό διάκοσμο (17ος-18ος αι.) - ΓΙ 275: Υφαντή μπάντα με θέμα το ψίκι (πομπή γάμου) (αρχές 20ού αι.) - ΓΙ 615 και ΓΙΙΙ 389: Κεντητή στεφανοθήκη με φυτικό διάκοσμο και στέφανα από λεμονανθούς (1941-1942)	Φανή Καμπάνη	Αγγελική Μπαλτατζή Φανή Καμπάνη
Κέντρο Μελέτης Νεώτερης Κεραμικής		- 1361: Πίθος από το Τσανάκ Καλέ που απεικονίζει τοπίο με δέντρα (18ος αι.) - 1605: Γαβάθα από το Τσανάκ Καλέ που απεικονίζει τοπίο με κυπαρίσσια και κτήριο (19ος αι.) -Πιατέλα από τη Σάμο που απεικονίζει τοπίο με σπίτια και δέντρο (20ός αι.) -Πιθάρι από το Θραψανό Ρεθύμνου (20ός αι.) -Πιθάρι από τις Μαργαρίτες Ρεθύμνου (20ός αι.)	Φωτεινή Κατσαούνη Νίκος Σημαντηράκης Νίκος Λιάρος	Ειρήνη Γαβριλάκη
Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης		- 03.31.1: Νερόμυλος - 03.32.1: Νεροπρίονο - 79.5.1660: Παναγούλα (ποδιά), τμήμα γυναικείας σαρακατσάνικης φορεσιάς με κεντητό το θέμα του «δέντρου της ζωής»	Φωτεινή Οικονομίδου-Μπότσιου Βάλια Αμοιρίδου Ευαγγελία Σόφη	Φωτεινή Οικονομίδου-Μπότσιου Βάλια Αμοιρίδου Ευαγγελία Σόφη

Λαογραφικό Ίδρυμα Φοινικίου Θεσπρωτίας	-Δρυς στην αυλή της εκκλησίας Φοινικίου -Σπάρτος	Μιχάλης Μάνος	Βασίλης Βούτσος
Λαογραφικό και Ιστορικό Μουσείο Κομοτηνής	- 4: Χάλκινο σινί (ταψί) με εγχάρκτη διακόσμηση που απεικονίζει δέντρα - 512: Τσεβρές με κεντητό διάκοσμο που απεικονίζει δέντρα - 432: Πεσκίρι (προσόψι) με κεντητό διάκοσμο που απεικονίζει δέντρα - 279: Μπροστινό τμήμα ξύλινης ξυλόγλυπτης κασέλας που απεικονίζει δέντρα - 278: Τμήμα ξυλόγλυπου τέμπλου που περιλαμβάνει κλαδί δάφνης	Ελένη Σαρκοσίδου Δημήτρης Βασιλειάδης	Ελένη Σαρκοσίδου Δημήτρης Βασιλειάδης
Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο Λάρισας	- Γ.Μ. 4197: Τμήμα ξυλόγλυπτης κασέλας με διακόσμηση κυπαρισσιών, ανθοφόρων δοχείων και πουλιών (18ος αι.) - Γ.Μ. 2467: Κιλίμι μάλλινο υφαντό στον αργαλειό με παράσταση του «δέντρου της ζωής» (τέλη 19ου αι.) - Γ.Μ. 423: Σινί χάλκινο με εγχάρκτη διακόσμηση (τέλη 19ου αι.)	Αγγελική Βαφειαδάκη Λίνα Μουσιώνη Κωνσταντίνα Κόνστα	Αγγελική Βαφειαδάκη Λίνα Μουσιώνη Κωνσταντίνα Κόνστα
Λαογραφικό Μουσείο Αιτωλοακαρνανίας	-Ξύλινα σκεύη και εργαλεία: -Κουβέλι για μελίση ή μέτρο για το σιτάρι -Σκαφίδι από κορμό δέντρου για το ζύμωμα του ψωμιού -Πινακωτή από κορμό δέντρου για την παρασκευή ψωμιού -Φυσικά δέντρα περιοχής	Μαίρη Χρυσικοπούλου	Μαίρη Χρυσικοπούλου
Λαογραφικό Μουσείο Κύμης	- 1159: Βάση τσουέλου (κεφαλόδεσμου) (μέσα 19ου αι.) - 331: Πάντα (κέντημα), Ο αρραβών (αρχή 20ού αι.) - 661: Κάδρο Το Μοναστήριον (αρχή 20ού αι.)	Ιωάννης Αδαμόπουλος, Ελένη Μυταρά	Ελένη Μυταρά
Λαογραφικό Μουσείο Ορεστιάδας και Περιφέρειας	-Αγροτικές παραδοσιακές φορεσιές Ορεστιάδας-Περιφέρειας -Παραδοσιακά γεωργικά εργαλεία -Παραδοσιακά εργαλεία σιδηρουργού και ξυλουργού	Ιωάννης Σιωπίδης Πασχάλης Μαυρίδης	Ιωάννης Σιωπίδης Πασχάλης Μαυρίδης

Λαογραφικός Σύλλογος Ελευσίνας «Το Αδράχτι»	Ιστορικό Λαογραφικό Μουσείο Ελευσίνας	-Παραδοσιακή στολή -Ξύλινο σκεύος (πινακωτή) για το ζύμωμα	Έλλη Λάσκου Μαρία Καρέλου	Έλλη Λάσκου Μαρία Καρέλου
	A.X. Ελευσίνας	Προπύλαια και αρτεσιανό φρέαρ στον A.X. Ελευσίνας		
Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης		- 2002.020MM.0717 : Δάσος Νο1, του Βασίλη Βασιλακάκη (2001-2) - 2006.235PA.1519 : Απλά μαθήματα αντίληψης, του Βασίλη Ζωγράφου (2006) - 0000.160PHO.1380 : Ο αετός, του Τάκη Ζερδεβά - 0000.002MM.0683 : Βοσκός, του Θεόφιλου Χατζημιχαήλ - 1933.003MM.0684 : Οικογένεια Αρβανιτόβλαχων, του Θεόφιλου Χατζημιχαήλ (1933) - 1960.272PA.1605 : Δέντρα, του Μάριου Πράσινου (1957-8) - 1961.019PA.0314 : Κορμοί, του Γιώργου Βακαλό (1961) - 1983.015CN.0931 : Δάσος του Παύλου (1983) - 1991.013CN.0928 : Κυπαρίσσι, του Παύλου (1991) - 1995.202PA.0614 : Ξερό δέντρο, του Vladimir Velickovic (1994-1995)	Χριστίνα Μαβίνη	Χριστίνα Μαβίνη Χριστίνα Μαβίνη και Μάρω Ψύρρα (Δάσος του Παύλου) Αρετή Αδαμοπούλου (Ξερό δέντρο του Vladimir Velickovic)
Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας	Μέγαρο Εϋνάρδου	-Το δέντρο της ελευθερίας: ένα συμβολικό δέντρο για τον Ρήγα Φεραίο και τον αγώνα του μέσα από τη Χάρτα	Βίκτωρ Μελάς Σοφία Πελοποννησίου – Βασιλάκου	Σοφία Πελοποννησίου-Βασιλάκου
	Μουσείο Παξινού - Μινοτή	-Το δέντρο της τέχνης, ένα δέντρο γεμάτο καρπούς, κέντημα της Κατίνας Παξινού, σε σχέδιο του F.G.Lorca. Το ονόμασε Diente που σύμφωνα με τον ποιητή αποδίδει την ιδέα της Τέχνης.	Αντιγόνη Μανασσή	Αντιγόνη Μανασσή
Μουσείο Βιομηχανικής Ελαιουργίας Λέσβου (ΠΙΟΠ)		Olivestone, εγκατάσταση του Joseph Beuys στο πλαίσιο περιοδικής έκθεσης	Έλια Βλάχου Γιώργος Μαρινόπουλος Άννα Καλλινικίδου Ελένη Κοτσώνη	Lucrezia de Domizio Durini

Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού Σπάρτης (ΠΙΟΠ)		<p>-3259: Κύλικα διακοσμημένη με κλαδιά ελιάς (α΄ μισό 4ου αι. π.Χ.)</p> <p>-Ελιά, γλυπτό του Άγγελου Παναγιωτίδη</p> <p>-Υπαίθριος ελαιώνας με έξι διαφορετικές ποικιλίες ελιάς στην αυλή του μουσείου</p>	<p>Έλια Βλάχου</p> <p>Γιώργος Μαρινόπουλος</p> <p>Άννα Καλλινικίδου</p> <p>Γιάννης Καλάκος</p> <p>Ομάδα «ΠαιζωΠορεία»</p>	
Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης	Κεντρικό κτήριο	<p>-1687: Κασέλα με ξυλόγλυπτη διακόσμηση που εικονίζει κτήρια, κυπαρίσσια και «δέντρα της ζωής» (18ος αι.)</p> <p>-11393: Πόρπη από ασήμι που διακοσμείται με παράσταση γλάστρας-«δέντρου ζωής» (18ος-19ος αι.)</p> <p>-3134: Νυφικό σεντόνι με κεντητές παραστάσεις που απεικονίζουν το ψίκι (γαμήλια πομπή), πουλιά, άνθη, «δέντρα της ζωής» (τέλη 18ου-αρχές 19ου αι.)</p> <p>-Ο Μέγας Πλάτανος, τοιχογραφία του Θεόφιλου Χατζημιχαήλ. Στη ρίζα του δέντρου παριστάνεται να κάθεται ο ήρωας Κατσαντώνης (αρχές 20ού αι.)</p>	Νίκη Δάφνη	Νίκη Δάφνη Ευγενία Δάφνη
	Τζαμί Τζισδαράκν	<p>-Επιτοίχια γραπτή παράσταση πάνω από την κόγχη του μικράμπ: κλαδιά με άνθη και φύλλα εκφυόμενα από αγγείο (β΄ μισό 18ου αι.)</p> <p>-Α.Μ. 15011: Κεραμεικό πιάτο με γραπτή παράσταση κλαδιών δέντρου όπου φωλιάζουν πελαργοί, έργο του Μηνά Αβραμίδη (β΄ τέταρτο 20ού αι.)</p> <p>-Α.Μ. 14947: Κεραμεική γαβάθα με εγχάρακτη παράσταση κλαδιών και ζεύγους πουλιών, έργο του Νίκου Θεοδώρου (β΄ μισό 20ού αι.)</p>	Ελένη Παπαθωμά	Ελένη Παπαθωμά
	Παράρτημα οδού Πανός 22, Έκθεση: «Άνθρωποι και Εργαλεία. Όψεις της εργασίας στην προβιομηχανική κοινωνία»	<p>-Α.Μ. 17017: Μεταλλικό λανάρι για τη συλλογή των καρπών της ελιάς (20ός αι.)</p> <p>-Α.Μ. 16130: Μικρό πριόνι για το κλάδεμα των δέντρων (β΄ μισό 20ού αι.)</p> <p>-Α.Μ. 16802: Πετροτσάπα για το ξεχέρσωμα του εδάφους (20ός αι.)</p>	Βασιλική Πολυζών	Βασιλική Πολυζών

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μακρινίτσας - Κοινότητα Μακρινίτσας	Μουσείο Λαϊκής Τέχνης και Ιστορίας Πηλίου - Αρχοντικό Τοπάλη	Ξύλινες κασέλες με φυτικό διάκοσμο	Γεράσιμος Τσιμπλούλης Πηνελόπη Τσαβέ Θεολόγος Παρδαλίδης	Γεράσιμος Τσιμπλούλης
	Πλατεία Μακρινίτσας	Λιθανάγλυφο στην κεντρική κρήνη της πλατείας με παράσταση κυπαρισσιού ως συμβόλου αιωνιότητας (1807)		
	Ναός Αγίου Ιωάννου Προδρόμου, Πλατεία Μακρινίτσας	-Λιθανάγλυφο στην κόγχη του ιερού του ναού που απεικονίζει ανθοφόρο αγγείο περιβαλλόμενο από κυπαρίσσια (1806) -Λιθανάγλυφο στη δυτική πλευρά του ναού με παράσταση σταυρού πλαισιωμένου από κυπαρίσσια (1806)		
Μουσείο Μπενάκη		- 29003 : Μινωική πυξίδα με παράσταση του «δέντρου της ζωής» (12ος αι. π.Χ.) - 7127 : Τμήμα κοπτικού επώμιου υφάσματος που απεικονίζει τον Διόνυσο ανάμεσα σε βλαστούς αμπέλου (4ος-5ος αι.) - 31165 : Ξύλινη ζωγραφιστή κασέλα με παράσταση ζευγαριού σε ανθισμένο κήπο (τέλη 18ου-αρχές 19ου αι.)	Μαρία-Χριστίνα Γιαννουλάτου	Σοφία Μπίτσα (πυξίδα) Μαρία-Χριστίνα Γιαννουλάτου (κοπτικό ύφασμα) Μαρία Καρβουνάκη- Βαποράκη (κασέλα)
Μουσείο Μπενάκη-Ισλαμικής Τέχνης		- 9121 : Ξύλινη δίφυλλη θύρα με το «δέντρο της ζωής» (β' μισό 8ου αι.) - 10795 : Μαρμάρινη πλάκα με παράσταση φοινικόδεντρου (τέλη 15ου-αρχές 16ου αι.) - 715 : Κεραμεική κούπα με παράσταση ηγεμόνα ανάμεσα σε δέντρα (τέλη 12ου-αρχές 13ου αι.)	Μαρία-Χριστίνα Γιαννουλάτου	Φωτεινή Γραμματικού

<p>Μουσείο Παραδοσιακής Ζωής Κρήτης «Λυχνοστάτης»</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Η Ιστορία της Κρήτης, ξυλόγλυπτο δέντρο (αρμυρική), έργο του Franz Polgar (1994) - Η Ιστορία της Ελιάς, δέντρο που πρόκειται να σκαλιστεί από λαϊκό καλλιτέχνη - Η Γυναίκα της Κρήτης, ξυλόγλυπτο δέντρο (ευκάλυπτος), έργο του Franz Polgar (2001) - Φυσικά δέντρα-φυτά: κρινάκια της θάλασσας, αχλαδιά, ελιά, βερικοκιά, αθάνατος 	<p>Γιώργος Αδαμίδης Γιάννης Μαρκάκης Μαίρη Μπαριτάκη</p>	<p>Μαίρη Μπαριτάκη Κωνσταντίνα Νικολοπούλου</p>
<p>Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών - Ίδρυμα Βούρου-Ευταξία</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ο Κήπος του «Παλαιού Παλατιού» (αρχοντικού Βούρου και Αφθονίδη) με το φοίνικα της βασίλισσας Αμαλίας - Πρόπλασμα που αναπαριστά την Αθήνα του 1842, όπου διακρίνονται ο «Βασιλικός» (Εθνικός σήμερα) Κήπος δίπλα στα «Ανάκτορα» (σημερινή Βουλή) και το «Παλιό Παλάτι» (οικίες Βούρου και Αφθονίδη) - mve_L_Carrey: Ο Μαρκίσσιος De Nointel, πρεσβευτής του Λουδοβίκου XIV, και η ακολουθία του στην Αθήνα με φόντο τον Παρθενώνα, ελαιογραφία σε μουσαμά του Jacques Carrey (1674) 	<p>Αγλαΐα Αρχοντίδου-Αργύρη Μαρία Τσιολάκη</p>	<p>Μαρία Τσιολάκη</p>
<p>Μουσείο Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων Α.Σ.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Τμήμα πουρναριού από το δέντρο κάτω από το οποίο ο Διον. Σολωμός έγραψε τον Ύμνο στην Ελευθερία, από την είσοδο του μουσείου. - Σχέδιο που απεικονίζει το δέντρο στο Λόφο του Στράνη, έργο Π. Ζουπάνου, από την Αίθουσα Σολωμού - Φυτικά θέματα στη συλλογή οικόσμων του μουσείου - Δέντρο στην είσοδο του Μουσείου 	<p>Κατερίνα Δεμέτη</p>	<p>Κατερίνα Δεμέτη</p>

Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Απολιθωμένου Δάσους Λέσβου	Μουσείο	- ΔΚΣ025: Τμήμα απολιθωμένου κορμού κωνοφόρου δέντρου - ΦΑΒ024: Εκμαγείο κώνου προγονικής μορφής πεύκου - ΦΑΒ022: Αποτυπώματα από βελόνες προγονικής μορφής πεύκου που εγκλωβίστηκαν σε οριζόντες ηφαιστειακής στάχτης (20 εκατομμύρια χρόνια)	Νικόλαος Ζούρος Κωνσταντίνα Μπεντάνα	Νικόλαος Ζούρος
	Πάρκο Απολιθωμένου Δάσους Σιγρίου	-Ριζικός κόμβος απολιθωμένου κωνοφόρου δέντρου -Ιστάμενος απολιθωμένος κορμός κωνοφόρου δέντρου		
Μουσείο Φωτογραφίας		Προβολή εικόνων	Ευάγγελος Ιωακειμίδης	Ευάγγελος Ιωακειμίδης
Ναυτικό Μουσείο της Ελλάδος		Χ/Ο/750/005: Χάρτης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας του χαρτογράφου Gottfried Lorr με τα γενεολογικά δέντρα των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων και των Οθωμανών Σουλτάνων (αρχές 18ου αι.)	Χαράλαμπος Τορτορέλης	Χαράλαμπος Τορτορέλης
Ναυτικό Μουσείο Οινουσσών		- 2: Μοντέλο πλοίου Gίovana Lignou και πίνακας του Αριστείδη Γλύκα που απεικονίζει το ίδιο ιστιοφόρο -Κασέλα με εργαλεία караβομαραγκού	Ελένη Αχλιόπτα	Ελένη Αχλιόπτα
Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα - Μουσείο Β. Παπαντωνίου, Ναύπλιο	Ιστορικό κέντρο Ναυπλίου	-Ο Πλάτανος στην Πλατεία Συντάγματος Ναυπλίου -Ο Φίκος που δεν υπάρχει πια	Πόπη Ζάχου-Καλκούνου	Πόπη Ζάχου-Καλκούνου
Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ, Μέτσοβο		- Δ11: Με αφορμή τη Δωδώνη, του Μιχάλη Μανουσάκη, ακρυλικό και κάρβουνο σε πλακάξ (2001) - 114: Χαράδρα στον Όλυμπο, του Βασίλειου Ιθακήσιου, λάδι σε μουσαμά - 106: Τοπίο με δέντρα, του Αγήνορα Αστεριάδη, λάδι σε χαρτόνι (1924)	Κατερίνα Σταθοπούλου	Δημήτρης Παπαστάμος (Ιθακήσιος Αστεριάδης) Λίνα Τσικούτα (Μανουσάκης)

Ευχαριστίες απευθύνονται στον κ. Τάσο Γαλάτη, ποιητή, για την επιλογή των κειμένων από την αρχαία ελληνική γραμματεία, στον κ. Λίνο Παντελάκη, ιατρό, για το κείμενο της σελίδας 18, και στον κ. Σπήλιο Πίστα, γραφίστα, για τη συμβολή του στην παρούσα έκδοση.

Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού
Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας